

מזכירות הממשלה

סטנוגרמות
של

ועדת השרים לענין המקומות הקדושים

מדינת ישראל
גנזך המדינה

שם תיק: סטנוגרמות של ועדת השרים לענין השטחים
המוחזקים

7354/6-N

מזהה כיון

מזהה פריט: 001f6hh

01/05/2018

תאריך הדפסה

כתובת: 3-312-1-8-7

פ ר ו ט ו ק ו ל

ישיבת ועדת השרים לשמירה על המקומות הקדושים

ח' באב תשכ"ט - 23.7.69

נכחו השרים: ז. ורהפטיג - יו"ר, מ. בגין, מ. קול, ח.מ. שפירא,
א. ששון.

נעדרו השרים: א. אבן, מ. דיין, י. ישעיהו, י.ש. שפירא (חולה).

מ. בנבנישתי	-	עיריית ירושלים
מ. בן-דב	-	המשלחת הארכיאולוגית
תא"ל ש. גזית	-	משרד הבטחון (בחלק הראשון של הישיבה)
ש. הלל	-	משרד החוץ
פרופ' ב. מזר	-	המשלחת הארכיאולוגית
הרב ד. פרלא	-	משרד הדתות
ט. קולק	-	ראש העיר ירושלים
א. שיינברגר	-	משרד הדתות
מ. שמגר	-	היועץ המשפטי
מ. ניר	-	מזכיר הוועדה.

רשמה: א. דגני

סדר-היום: שאילתה ותשובה;

יעוד השטח מדרום לסוללה המוליכה לשער המוגרבים.

שאלתה

היו"ר השר ז. ורהפטיג: אני פותח את הישיבה.

רשות הדיבור לשר קול המבקש להציג שאלתה.

השר מ. קול:

לפני מספר שבועות התפרסמה בעתונות ידיעה
שעומדים לשלוח אבן מאבני הכותל לניו-יורק.

הרב נסים פרסם מחאה על כך, ולאחר מכן באה הכחשה מטעם משרד הדתות
שבכלל ניתנה רשות כזו. בשבועון דתי מכובד מאד, "פנים אל פנים" ראיתי
בעמוד הראשון תמונה של ראש העיר ירושלים עם הרב פרלא יחד עם נדבן
אמריקאי ליד האבן. אם לא היתה כוונה לשלוח אבן כזו לניו-יורק, מה ראו
ראש העיר והרב פרלא להצטלם ליד האבן?

היו"ר השר ז. ורהפטיג: בבוקר לא עבות אחד, ראיתי צילום של ראש העיר,

הרב פרלא ועוד כמה אנשים עומדים ליד אבן.

בצד הצילום הופיעה פיסקה שאמרה כי אבן זו מיועדת להישלח בהשאלה
לתערוכה על ישראל החדשה בניו-יורק. קראתי את הרב פרלא למשרדי ושאלתי
לפשר הידיעה. הוא אמר שהידיעה בשקר יסודה. לא הובטח לשלוח כל אבן,
מאידך הוסכם לתת את הצילום עבור התערוכה שמארגן יהודי בהמלצת משרד
החוץ בניו-יורק. מכל-מקום, זוהי תערוכה שמשרד החוץ מעוניין בה. אותו
יהודי פנה לראש העיר וביקש בהשאלה גם אבן לתערוכה. תשובתו של הרב
פרלא היתה, כי בשום פנים ואופן אין נותנים אבן, אבל אין התנגדות
לצילומים. הצילומים נעשו וכך ניתן להם הפירוש הלא נכון.

זו היתה התשובה שקיבלתי. מייד ביקשתי להכחיש
את הידיעה בעתונות וברדיו. התקשרנו עם עתוני הערב ונאמר לנו שההכחשה
לא תוכל להתפרסם באותו יום אלא למחרת. היות וידעתי שהרבנות תתעורר
לענין זה, כתבתי מכתב לרב נסים והודעתי לו שהידיעה איננה נכונה.

קיבלתי מכתב מהרב נסים, ובאותו יום שלחתי את החשובה. למחרת התפרסמה ההכחשה בעתונים. פורסם שאין שחר לאותה ידיעה - ואני מניח שהשר קול קרא את ההכחשה. הוספנו ואמרנו שלא ניתנה כל הבטחה בענין האבן, להיפך, נאמר בפירוש שהאבן לא תינתן בהשאלה.

יחד עם זה, משנתפרסם הענין, הלך אותו צתונאי ופרסם שאכן ניתנה אבן לנשיא המדינה לפני שנה על-ידי המשלחת הארכיאולוגית. פרסמתי שהידיעה איננה נכונה והוספתי וצינתי, ששר הדתות פנה לפרופ' מזר וביקש ממנו לא להוציא אבנים מרחבת הכותל, שאסור להוציא אבן כזו ללא החלטה של הרשות המוסמכת. לאחר מכן נתפרסם בשם פרופ' מזר שהאבן לא היתה אבן של הכותל. אחר-כך בא פרסום מטעם לשכת נשיא המדינה, שכל הענין לא נעשה על דעתו של הנשיא והוא מבקש להחזיר את האבן.

השר מ. קול: קיבלתי תשובה לשאלתי.

יעוד השטח מדרום לסוללה המוליכה לשער המזרחיים

היו"ר השר ז. ורהפטיג: ועתה נעבור לסדר היום הכולל שני ענינים שהם בעצם ענין אחד: בעיית החפירות הארכיאולוגיות

ברחבת הכותל, במיוחד בעיית הרחבת החפירות באותו שטח שפונה בכותל המערבי על-ידי הריסת המבנים של אבו-סעוד. הרשו לי להרצות את הבעיה.

לפני כחודשיים ביקשתי פגישה עם פרופ' מזר כדי לשמוע ממנו על תכניותיה של המשלחת הארכיאולוגית בקשר לחפירות. הפגישה שקיימנו היתה בעקבות שיחה שהתקיימה בישיבת הוועדה לפני כן שבה עוררו חברי הוועדה את השאלה מתי יגשו לתכנן את רחבת הכותל כולה תוך חלוקה היכן מתפללים, היכן מבקרים ומה יהיה על התכנית. ביקשתי פגישה כמעט פרטית. אם פרופ' מזר יעיר לי לא להביא פרטים מהשיחה, שנשאה אופי של שיחה פרטית, לא אביא אותם. אבל אני חושב שפרופ' מזר יסכים להבאת אותם דברים שברצוני למסור לכם. ביקשתי לדעת את התכניות, לאחר שהבטחתי בוועדה שאי-פעם תביא תכנית כוללת. פרופ' מזר ענה לי: אין לי עדיין

כל תכניות להביא, אני עסוק כל-כך בעבודה שאני עושה עכשיו, וזה יקח עוד זמן רב, לכן אינני מביא שום תכניות, לא להריסה ולא אחרות. שאלתיו אם עומדים לדרוש את הריסת הבית של בית-הדין הגדול, ושם יש תכנית כזו עלינו לדעת עליה; אם התשובה היא חיובית, צריך לדאוג להחלפת המבנה, ואם לא - צריך לדאוג לדו-קיום. התשובה היתה: אין לי תכניות להריסה, אין לי תכניות להרחבת החפירות. החפירות עכשיו משתרעות על שטח גדול, שיש עוד הרבה מה לעשות בשטח זה במשך זמן רב. שאלתיו אם זה ענין לשנים, והתשובה היתה: כן, לשנים.

הצגתי בפני פרופ' מזר את הבעיה של סיום העבודה בקטע אחד ומסירתו לציבור, ואחר-כך המשך העבודה בקטע שני. פרופ' מזר השיב כי כרגע דרוש לו כל השטח, והוסיף: אינני דורש הרחבה. משום כך אמרנו שאנו מסכמים בינתיים כי המשלחת תעשה כל מאמץ לבצע עבודה שקטה ללא הפרעה באותו שטח. יהיה צורך לנקות את המקום, להסיר את החביות וכדומה. את כל הדברים הללו סיכמנו ברוח טובה והבנה הדדית. לאחר החזרה מארצות-הברית לארץ, מצאתי שהמשלחת הרחיבה במידה מסוימת את שטח החפירות והתחילה לחפור בקצה השני מתחת לשטח של ישיבת חיי-עולם. לא ידעתי שהמשלחת עומדת להרחיב שם את החפירות. אנשי ישיבת "חיי עולם" אמרו לי שהם חוששים שחפירות עלולות להרוס את הבניין. לא רציתי להתערב. נאמר לי שהגיעו לכלל הסכם. מצאתי גדר תיל בתוך הרחבה המוליכה לכותל. אנשים העוברים שם יכולים להינזק מהגדר. הגדר גם מכערת את המקום. ביקשתי שיעתיקו את הגדר יותר פנימה, כי במקומה הנוכחי היא יכולה להביא אסון.

בינתיים נהרסו הבתים. אינני רוצה לחזור לבעיה של ההריסה עם כל מה שאירע מסביב לפרשה זו והסיפורים בעתונות, שהדבר נעשה על-ידי שר הדתות שהוא "הרסן", כפי שכתב אחד העתוננים, הרסן-לתיאבון, כאילו עשיתי זאת על דעת עצמי ללא צו הריסה וללא תיאום עם שר החוץ. אינני רוצה להרחיב על כך את הדיבור אלא אם כן תהיה שאילתה.

לאחר הריסת הבתים, התחילו ליישר את השטח.

אני מבקש להדגיש שהיו כמה תנאים לעבודה ברחבה: א. בתאריך 11.11.68 נתקבל הסיכום הבא - הוועדה רשמה לפנייה את הודעתו של פרופ' מזר כי החפירות ליד הכותל המערבי והדרומי נפסקו, וכל בקשה לחידוש החפירות במקומות אלה תובא תחילה לאישור ועדת השרים. על-סמך סיכום זה הייתי בטוח שאם המשלחת תרצה להרחיב את שטח החפירות, היא תצטרך להביא את בקשתה לפני ועדה זו. את הבקשה לחדש את העבודה צריך היה להביא בפני הוועדה. כל עוד אין דרישה מהמשלחת, אין חפירות.

פרופ' ב. מזר: האם פה מדובר על חפירות שנפסקו? מדובר על הפס הזה בנוגע לבטיחות. אינני יודע מה אתם כחבתם; אבל אתה יודע יפה שהחפירות לא ~~אצאצא~~ נפסקו.

השר מ. קול: זה היה בקשר לענין הבטיחות.

ראש העיר ט. קולק: דובר על העמקה של החפירות ולא על הפסקה.

היו"ר השר ז. ורהפטיג: גם בפרוטוקול וגם בשיחה היה ברור, שכל הרחבה

תובא לוועדה. היה לי כל היסוד לחשוב שלא

ייעשה דבר בלי להודיע על כך.

התחייבנו שעם הריסת הבתים לא תיפגע ולא

תפסיק הגישה לשער המוגבהים. נאמר שהגישה הזו תהיה מובטחת: או שתישאר אותה גבעה או שיוחקן גשר אחר. ביקשתי לכן את האדריכל שיינברג שיתכנן את הגישה לשער ובינתיים ידאג לכך שהגבעה תהיה מסודרת ושדרכה אפשר יהיה לגשת לשער. האדריכל שיינברג הודיע לי על התכנית הבאה: באופן זמני הוא יסדיר את הגבעה, את השיפוע הוא יסיים בשכבה של אבנים כדי שהעפר לא ייגרר. הגישה תהיה מובטחת והוא ידאג לשיפור מראה השיפוע על-ידי אותה שכבת האבנים. כל זאת כדי לשמור על הגישה עד שנביא תכנית אלטרנטיבית.

הבאנו פעם את התכנית ונאמר כי התכנית של התקנת הגשר תובא לאישור הוועדה.

לא סיימנו את מלאכת השיפוע, ובינתיים לפני כמה

ימים החלה המשלחת להרחיב את שטח החפירות גם לעבר אותו שטח שפונה לאחר

הריסת המבנים של אבו-סעוד.

התקנו שם גדר של רשת כדי לשמור על השטח.

המשלחת החלה להתקין גדר תיל. אינני חושב שגדר תיל מתאימה למקומות אלה.

בינתיים החלו לבוא יהודים להתפלל במקום. נמסר לי - ואינני יודע אם זה

נכון - שגם לפני כשבוע נערכה שם תפילה שביקשו לצלם אותה כדי להעביר

את הצילומים למשרד החוץ. מדובר על צילומים של תפילה ליד השטח ששם

נהרסו המבנים. וכאשר מצלמים - מתחילים לנהור למקום יהודים.

יש סברה שהרב נץ ארגון זאת.

השר מ. קול:

אני שומע לראשונה כאן שמשרד החוץ ביקש

ש. הלל:

צילומים . .

היו"ר השר ז. ורהפטיג: כך נמסר לי. אולי הצילומים היו דרושים למטרות

הסברה. שירות ההסברה של משרד החוץ ביקש צילומים.

בינתיים התפשטה הידיעה ששם מתפללים.

אתמול היתה מריבה: אלה חופרים, ואלה מתפללים.

משנודע לי דבר המריבה - והתקשר אלי בעניין זה גם סגן ראש הממשלה, שאליו

פנו מטעם המשלחת - הצעתי שניגש למקום ונראה מה קורה שם. במקום מצאנו

שיהודים מתפללים. פגשנו שם את מר מאיר בן-דב.

ביקשנו את מר בן-דב שהמשלחת תמשיך לחפור

רק עד אותו מקום בלי להרחיב את החפירות לעבר הסוללה, וכל זאת עד שיובא

העניין בפני ישיבת הוועדה.

הזעקתי את חברי ועדת השרים לישיבה על-מנת

שנקבל כאן החלטה.

בינתיים פנו אלי יהודים - וכל אחד מומחה

לענייני הכותל - הטוענים שצריך לבדוק אם מותר בכלל לחפור ליד הכותל המערבי ועד איזה עומק מותר לחפור שם. לגבי חפירות לעומק היה לנו כשלון. חפרו לעומק מעבר למה שאישרו המומחים של המכון הסטטי ליד הסכניון, ואחר-כך צריך היה להציב שני עמודים תומכים שאינם מוסיפים כבוד והדר לכותל. העמידו שם שני עמודי בטחון לחיזוק כי לפי דעת מומחים היה שם חשש של סכנת מפולת.

השר מ. קול:

מי הם אלה האומרים וטוענים כך?

היו"ר השר ז. ורהפטיג: פרופ' וייסמן. . . הוא הדין בנוגע למחכמה. הכל נעשה לפי הוראות ועדת הבטיחות. אם הולכים לחפור, צריך לבקש את ועדת הבטיחות שתביא את המומחים שיקבעו עד איזה עומק מותר לחפור. חשוב שכל זה ייעשה לפני שמתחילים לחפור כדי שלא נעמוד בפני עובדה מוגמרת, כפי שעמדנו בפני עובדה בכותל הדרומי ונאלצנו להציב שני עמודים שהם מביישים את הכותל / ואני מכנה אותם 'שני עמודי הקלון'. הייתי רוצה שלא נגיע לכך.

השר מ. קול:

המחיצה ליד הכותל איננה מכובדת ופוגעת ביופיו והדרו של הכותל.

היו"ר השר ז. ורהפטיג:

ומכאן אני עובר להצעות. היות והמשלחת טבורה

שחשוב להרחיב את החפירות, אני מציע לתחום תחום ולקבוע עד היכן מותר לחפור כדי לא לפגוע בגבעה, כל עוד אין גישה אחרת לשער המוגרבים. את אותה גבעה יש להבטיח על-ידי שורה של אבנים. את הגבעה והשיפוע מבטיחים על-ידי גדר נמוכה של אבנים כדי לקבוע תחום ולא לפגוע בגישה לשער המוגרבים כל עוד לא הולכים לבצע תכנית אחרת. זוהי הצעתי הראשונה.

הצעתי השניה היא, שוועדת הבטיחות תטיל על

המומחים שלה לבדוק עד איזה עומק מותר לרדת אם מרחיבים את החפירות מהקטע ששם עומדת המשלחת. המומחים של המכון הסטטי יתנו חוות-דעת בכתב עד איזה

עומק מותר לרדת בחפירות ובאיזה תנאים אפשר לחפור שם.

הצעתי השלישית אומרת כי מאותו תחום של קצה הגבעה,

ישאר איזה שהוא שטח, אפילו המצומצם ביותר, אפילו שטח של 10 מטר או

5 מטר, שיהיה בבחינת גבול שבו לא יחפרו. בשטח זה יוכלו להתפלל אפילו

תפילה סמלית. אני סבור שיש לכך חשיבות גם מבחינה מדינית. הרסנו את המבנים

בגלל קדושת המקום למען יוכלו להתפלל גם שם.

השר מ. קול: אתה מציע שם תפילה משותפת?

היו"ר השר ז. ורהפטיג: אינני מציע להציב שם מחיצות.

כאשר המשלחת תסיים את חפירותיה עד החיץ הזה,

נוכל אנו להתליט אם היא רשאית להמשיך בחפירותיה. ואז יהיה שטח אחר

שאליו אפשר לגשת.

לגבי ידידי - לו היה באפשרותי להציע זאת -

מלאכת החפירות צריכה להתנהל קטעים-קטעים. מסיימים את החפירות בקטע

אחד, ומתחילים לחפור בקטע שני, וכן הלאה. את אותו קטע שבו נסתיימו

החפירות מוסיפים לרשות הציבור. אחרת אפשר לחפור אלפי מטרים.

לגבי כל השטח אני מציע - וזוהי הצעתי הרביעית -

שאם יש לפרופ' מזר ולמשלחת איזו תכנית, שהם יגלו לנו את אֵי תכניתם.

באים אלי מומחים, אנשי תכנון, הטוענים כי מסכנים את בנין בית-הדין הרבני

על-ידי החפירות מלמטה. הם טוענים שיכולה להיות שם מפולת או התמוטטות.

אני רוצה לדעת אם יש תכנית כזו. אינני רוצה לעמוד בפני עובדות קיימות,

בטרם הובא הענין לדיון.

אלו הן הצעותי הכוללות ארבעה סעיפים. לגבי השטח

שפונה - אני מציע הצעה בת שלושה סעיפים, ואילו לגבי כל החפירות - הצעה בת סעיף אחד: לבקש מפרופ' מזר שיתן לנו תכנית ויאמר מה הוא רוצה לעשות. ואז נוכל לדון על התכנית.

פרופ' ב. מזר: הוזעקנו לישיבה רגעים מעטים לפני תחילתה.

אולי תרשו לי לפתוח בסעיף שייראה מוזר בעיני

רבים, וכוונתי ליחס של משרד הדתות אלינו, שהוא תמוה. בדרך-כלל היחסים בינינו הם תקינים. שר הדתות בא לביקור במקום. הרב פרלא נמצא במקום החפירות ארבע פעמים בשבוע, הוא יושב עמנו. אני מראה לו כל מה שמתרחש. אנו

מבררים יחד את העניינים. אני מצטער שהאדריכל שיינברג איננו בא לחפירות,

הוא ודאי עסוק בעניינים נכבדים יותר. הרב פרלא נמצא במקום, וגם אנשים

אחרים של משרד הדתות באים לחפירות, מגלים בהם עניין, שמים לב לכל מה

שאנו עושים. היחסים בינינו הם יפים מאד, פרט למקום אחד - בוועדת השרים.

כאן אני פתאום שומע שלל של התקפות, שאינני מבין אותן וגם אינני יכול

לעכל אותן. קודם היתה לי התפרצות של כעס. אינני מבין מה קורה. הדבר לא

בא לכלל ביטוי בשום פרט ובשום הזדמנות. יתר על כן, משרד הדתות פונה

אלינו בבקש עזרה. מכל הבחינות היחסים הם תקינים. והנה פה אני שומע

דברים שאין לי תשובה עליהם. ומדוע? ננסה לבחון כמה דברים ששמענו כאן -

ואני לא רשמתי לפני את כל העניינים.

אשר לחפירות במערב - שר הדתות יודע שאנו משקיעים

שם מאמצים ואמצעים את העבודה כי אנו מגלים את הגשר המלכותי. אני מודה

שתארנו לעצמנו את העניין לגמרי אחרת. זהו מפעל כה מונומנטלי, כה עצום

עד שקשה לתארו במלים. יתר על כן, הולך ומתגלה לנגד עינינו בנין עצום.

זהו משהו מונומנטלי כביר ועצום מימי בית שני עם כל הפרטים.

קודם חשבנו שנמצא שם חלק של הגשר. הלכנו בדרכו של וורן שעשה בדיקה. וורן אמנם לא טעה, אבל הוא ראה פרט קטן מתוך הכלל הגדול. הולך ומתברר

שבאותה פינה דרומית-מערבית היתה פרשת דרכים הראשית של ירושלים:

פרשת דרכים משער ברקליי, מהשער הדרומי אל השילוח וכן מהעיר העליונה אל השערים האלה. כל המחזה הזה הוא נוגע ללב, קשה לתאר דבר דומה.

מה עלול להתגלות, איך תהיה ההתפתחות - זהו חזון למועד.

עצם העניין הוא משהו גדול, ואנו צריכים לעשות מאמץ עליון לפתח את החפירות בכל ההיקף.

אני חייב לציין שאנו נותנים גם ייעוץ ארכיאולוגי

לצוות בראשותו של מר יהודה תמיר, המשקם את העיר העתיקה. אבל זו בעיה בפני עצמה.

את העבודה לאורך הכותל צפונה ביצענו גם בחורף. ניצלנו את ימות הגשמים, כאשר אי-אפשר היה לעבוד בחוץ, לשם עבודה בפנים, מתחת לפני הקרקע, קרוב מאוד לשער ברקליי.

העבודה בשטח זה היא רבת חשיבות מאין כמוה. אין זה

נוגע במאומה לחפירות סמוך לכותל - ושר הדתות רמז על כך. איננו עושים שם פעולה אלא במידה מצומצמת מאוד. לא זהו העניין המעניין אותנו כרגע.

בנוגע לבטיחות, קיימת ועדת בטיחות, היא שוקדת על

כל ענייני הבטיחות. על כך נוכל לשמוע ממהנדס ומר מר בן-דב.

הקמת גדר התיל היתה חשובה וחיונית לעבודה שלנו.

היתה לכך סיבה מכרעת, כי רצינו שאנשים לא ייפגעו. רצינו לדאוג לכך שאנשים לא ירדו לחפירות ולא יסכנו את חייהם. הגדר הזו היא בעצם שאלת חיים; זוהי תכליתה של הגדר ולשם כך היא הותקנה. נמסרה על כך הודעה למשרד הדתות. משרד הדתות ידע שהגדר קיימת.

היו"ר השר ז. ורהפטיג: זה לא היה על דעת משרד הדתות..

הא' בן-דב:

הדבר נאמר בישיבה האחרונה של ועדת הבטיחות.

פרופ' ב. מזר: רצינו גם למנוע הפרעות בעבודה. אנשים רבים מסתובבים

בשטח. כניסה של אנשים לשטח החפירות פנימה פירושה

הרס. יש שם בעיה סטרטגרפית, ואנו יכולים לעקוב אחרי השכבות על-ידי קטעי אלמנטים. ברקע שאנשים דורכים על השטח, נגמר העניין, אנו מפסידים עדויות. אנו חייבים לשמור על כך מכל משמר.

אתמול בבקר קבוצה של אנשים מאורגנת לא רק פרצה

את הגדר אלא החלה להתקין שם מדרגות ולבצע פעולות אחרות. כל זה קרה חצי שעה לפני שהאנשים שלנו החלה בעבודה. הדבר היחיד שאנשינו יכלו לעשות בבואם למקום ובראותם מה נעשה - היה - להזעיק את המשטרה ולהפסיק את פריצת הגדר והזרימה של האנשים. נכון שבאה קבוצה מאורגנת של 15 איש. הם קיבלו הוראות איך לנהוג. בעקבות אותה קבוצה מאורגנת יכלו לזרום למקום אלפי אנשים. אינני רוצה להיכנס לפרטים. אינני יודע אם הדבר דרוש. העניין נעוץ בכך שמוכרח להיות שם גדר רצינית שתמנע כל אפשרות של פריצה וזרימה של אנשים.

אתמול החליטה המשטרה לא לעשות דבר בטענה של

סטטוס קוו. יש שם אמנם מריבה, אבל הסטטוס-קוו צריך להישמר. רצינו ליישר את השטח עם טרקטור כדי שאנשים לא יוכלו לרדת לחפירות, או להציב את הגדר. גם על כך קיבלנו תשובה שלילית.

קיבלתי ידיעה שבלילה התחילו סקרנים לרדת לחפירות.

אני שמח שהם לא השחיתו את הכתובות ולא הרסו מימצאים. אנשים עלולים ליפול שם לבורות בלילה ולהיפגע, אם המקום ישאר פרוץ.

שר הדתות הציעה הצעה יפה: לבצע את החפירות

קטעים-קטעים, לסיים קטע ולנוח. הדבר לא ניתן.

בשבוע שעבר ביקרו בחפירות הרב גורן עם 30-40 קצינים,

אנשי הרבנות הצבאית. הם גילו עניין רב בחפירות. הרב גורן לא נתן

לי מנוח. הוא רצה לדעת כל פרט ופרט. קצינים אלה הודיעו שהם רוצים להתנדב לחפירות. הם אמנם הפרו בעובדה, אבל היה זה ביקור מהנה שגרם לנו סיפוק.

אי-אפשר לבצע חפירות קטעים-קטעים, כפי שהציע שר הדתות. הנה הולך ומתגלה לנגד עינינו מפעל עצום מימי בית שני שממדיו לא ישוערו. שטח החפירות הוא בצפון עד סמוך לשער המוגרבים. כל הזמן עבדנו שם, כל החורף עבדנו שם. מתחת למבנה עבדו כל הזמן. אנו מוכרחים לחקור את השטח. כל השטח הזה הוא שטח חפירות.

לא הייתי מדבר כאן על גבולות, אבל ברגע זה תחמנו לעצמנו את שטח החפירות ואמרנו שאנו חופרים עד הסוללה, עד אותו הקיר המשמש כעת מעלה להר-הבית.

היו"ר השר ז. ורהפטיג: אין לפגוע גם באותו שיפוע. זהו סעיף א' של הצעותי.

פרופ' מזר: שם יש קירות אבן עצומים. השיפוע לא יחזיק מעמד בגשם הראשון. הוא לא יהיה שיפוע מגן.

ראש העיר ט. קולק: זוהי שאלה הנדסית.

היו"ר השר ז. ורהפטיג: ועדת הבטיחות תסדיר זאת.

פרופ' ב. מזר: הענין היה בוועדת הבטיחות. נבקש את ועדת הבטיחות שתתעניין בפרט זה.

שנית, בכל השטח אנו כעת יורדים אל תקופת בית שני, אל הבנין הגדול, אל הגשר המלכותי. בשטח זה נחפור ואני מקווה שנגלה את ארץ-ישראל מאותה תקופה. פרופ' אבי-יונה שיער ששם נמצא בית האוצר. אינני בטוח בזה. זה לא נוגע לאותן ששת אלפים מטבעות שמצאנו בחפירות.

אנו ממשיכים לחפור בכל השטח מדרום, שם אנו מגיעים

אל בריכת המים, אל המוזאיקות. הייתי רוצה שוועדת השרים תערוך ביקור של ממש במקום, לא ביקור פורמלי. אנו מוכנים להפרעה בעבודה כאשר באים להתעניין בעבודה. אנו גורסים ביקור כמו של הרב גורן וחבר קציניו, או של חברי הוועדה הבינלאומית לענין ירושלים, או ביקורו של דוד בן-גוריון. ביקורים כאלה גורמים לנו הנאה. איננו שבעים רצון מביקורים פורמליים כדי לצאת ידי חובה.

אשר לבנין הרבנות - אנשי מחלקת מהנדס העיר בדקו ומצאו שהבנין הוא מוצק. היה שם המהנדס של העיריה, מר בן-ארי. אני רוצה שיהיה ברור שאיננו מתערבים במה שנוגע להריסה או אי-הריסה. איננו קובעים מה צריך להרוס, איננו מומחים לענינים אלה. אם זהו שטח פנוי והוא שייך למערך הגדול של החפירות - צריך לחפור שם. אם קיימת מדיניות של הריסת מבנים, היא איננה נוגעת לנו. אני מדבר על שטחים פנויים, ולא כל שטח פנוי אלא אותו שטח השייך למערך של החפירות. אם השטח איננו פנוי - איננו יכולים לעשות דבר.

היו"ר השר ז. ורהפטיג: מתי היה שם מהנדס העיר?

הא' מ. בן-דב: לפני כשבוע.

היו"ר השר ז. ורהפטיג: יש על כך פרוטוקול? הוא הוזמן למטרה זו?

הא' מ. בן-דב: הוא נשלח על-ידי העיריה.

היו"ר השר ז. ורהפטיג: האם אפשר לקבל את הפרוטוקול?

ראש העיר ט. קולק: הבנין הוא רכוש העיריה. אם יהרסו אותו, יעלה הדבר למדינת ישראל סכום של 2 מיליון לירות. כסכום

הזה הוציאה העיריה על בנייתו.

תפקידו של מהנדס העיר לבדוק אם הבנינים בטוחים.

הוא אחראי לענין הבטיחות.

היו"ר השר ז. ורהפטיג: מבחינה ארכיאולוגית אינך דורש זאת?

אינך בא בדרישה כזו.

פרופ' ב. מזר: אינני בא בדרישות לגבי בנינים קיימים.

שר הדתות ביקש להבהיר מהן התכניות לעתיד, מה יהיה בשטח. בקשה זו איננה בבחינת חידוש. יש רעיונות שונים. וכאן אני רוצה להזהיר מפני תכנית לעתיד. תכניות לאלתר - ניחא, אולי אפשר להתוות תכניות כאלה; אבל תכניות לטווח יותר ארוך, תכניות לעתיד - הדבר פשוט לא ניתן. מי תאר לעצמו קודם לכן שנגיע להשתלבות של שני הרחובות הראשיים והמרכזיים של ירושלים, עם כל הכרוך בצאצא בבעיה של העיר העליונה והתחתונה, השערים, הגשר המלכותי עם כל הפרובלמטיקה, האופל וכדומה? רק השבוע נחקלנו בעוד פרובלמה מעניינת: התברר שהרחבה הגדולה שלפני הרחוב הראשי מגודרת על-ידי חומה, הבנויה אריחי לבנה בשתי שורות ברוחב של 3 מ'. מה התרחש בדרום - איננו יודעים. הריצוף הוא משהו אגדתי, לוחות של $2\frac{1}{2} \times 3$ מטר. אנו נמצאים במתח של לימוד השטח.

ולכך נוסף עוד עניין - כללנו בנושאים אלה את

המחקר הגיאוגרפי-פיסי הכרוך במחקרים גיאולוגיים.

היו"ר השר ז. ורהפטיג: מהן התכניות של הפעולות הארכיאולוגיות.

התכניות לגבי עיצוב השטח אינן שייכות לארכיאולוגים;

זה שייך לפורום יותר רחב. מתי תסיימו את העבודה?

פרופ' ב. מזר: אני חושב שנסתלק מהשטח לפחות בעוד מאה שנה.

זהו מפעל נצחי, אם אנו רוצים לגלות את תפארתה של

ירושלים באזור הזה. אני טענתי שהייתי מסתפק ב-5-6 שנים. לא נוכל

להחזיק מעמד אם ניאלץ לעבוד כל השנה תוך לחצים וטענות ומענות.

אנו מחזיקים מעמד ובשלב זה המפעל הוא במלוא תוקפו. 400 איש נמצאים

בשטח, מתנדבים מהארץ ומחו"ל. אינני יכול לתת תאריך.

היו"ר השר ז. ורהפטיג:

אי-אפשר להשאיר את המצב הזה לעולם
ועד. פעם צריך לשחזר אתרים מסוימים.

פרופ' ב. מזר:

כך נעשה ברומא, כך בפריס וכך בכל העולם.
בפומפי חופרים כבר מאתיים שנה.

היו"ר השר ז. ורהפטיג:

שם נעשה שחזור ואפשר לבקר במקום, ואין
שם גדרות תיל.

פרופ' ב. מזר:

במשך כשנתיים הדרום והאזור שאנו
חופרים בו במערב, אותו אזור מוגבל,
יכולים להיות מוכשרים ~~אנ~~ לשחזורים ולביקורים בצורה פחות או יותר
מתקבלת על הדעת.

היו"ר השר ז. ורהפטיג:

במשך שנתיים יסתיימו החפירות בדרום?

פרופ' ב. מזר:

גם במערב, בשטח שאנו חופרים בו.
מכילא ברור שזה ימשוך אותנו בכיוונים
שונים. תתעורר שאלה של הגשר, תתעורר בעיה של הבניין. נראה איך יתפתחו
העניינים. שנתיים זה הזמן הדרוש לנו למסרה זו כדי לעבד סכימה בצורה
מתקבלת על הדעת.

היו"ר ז. ורהפטיג:

אפשר לכולל בסיכום שמבקשים מכם לתת
סכימה?

לסעיף א' יש הסכמה. מוסכם שאין
מתקרבים לגבעה. כן יש הסכמה לכך שוועדת הבטיחות תבדוק עד איזה
עומק אפשר לרדת. הצעתי גם חיץ של 5 מטר שאליו אפשר יהיה לגשת.

פרופ' ב. מזר:

אני רוצה לתת עצה לא לעשות דברים כאלה.

היו"ר השר ז. ורהפטיג:

אני חושב שזה חשוב מאוד.

פרופ' ב. מזר:

לשם מה זה נחוץ? למה להכניס כאן בלבול
והסתבכויות? אני חושבת שהחפירות האלה

מדברות **אל לבך**, אדוני שר הדתות. אתה נרגש כאשר אתה בא לשם. כיו"ר
ועדת השרים אתה צריך להיות אחראי וער לעניינים. אתה נרגש ונרעש כאשר
אתה רואה את המפעל מוקם לנגד עיניך. מדוע להכניס לכאן אלמנטים מפריעים?
פתפיד במקומות אלה באים אליך אנשים, אנשים שאנו מכירים אותם היטב,
סכסכנים המנסים ליצור סכסוכים באופן מלאכותי. למי זה דרוש?
ישנה שם הסוללה הגדולה, מעבר לה עולים להר-הבית.

היו"ר השר ז. ורהפטיג:

כאשר עובדים עם בולדוזר, יש סכנות.
אני מציע גם ענין זה להעביר לוועדת

הבטיחות לבדיקה. יש לדאוג לכך שהדרך העקרית והראשית משער-האשפות
לכותל לא תינזק. יש לחזק אותה. אני חרד לכך.

פרופ' ב. מזר:

אני תומך בדעתך. ועדת הבטיחות תעשה
את הבדיקה.

כל רצוני הוא שנוכל לעשות את עבודתנו
בשקט ושלווה ושיבוא שלום על ישראל. הא' בן-דב נמצא כל הזמן בחפירות,
הוא חי שם. אני מתפלא לשם מה דרוש לו חדר בעיר. אנשי המשלחת עושים
עבודה נפלאה ובמסירות. בכל ימי חיי ובכל החפירות האחרות לא פגשתי
אנשים כאלה, העובדים מתוך מסירות, אהבה והתלהבות. זהנה במקום לתת
להם הרגשה טובה של הישגים, באות הפרעות. כל העניין בא כאשר נתגלה
בשטח אחד מצבור של ממצאים מתקופת החשמונאים, מתקופת בית הורדוס
ואלכסנדר ינאי. אנשים אלה שהם בוגרי אוניברסיטאות וסטודנטים מחו"ל
עובדים בהתלהבות, ובמקום להקדיש את תשומת-לבם לעניין שלמענו התנדבו,
הם רואים עצמם עסוקים בדברים אחרים.

הוא הדין בשטח השני. זוהי עבודה

עדינה. בין השאר נמצא שם פרופ' מדרום אפריקה, פרופ' מרצה לתנ"ך.

הוא התנדב לעבוד עם המשלחת. הוא אמר לי: כיצד אתם יכולים לעמוד בזה? מצד אחד, עבודה קשה ואחראית, ומצד שני הפרעות והכבדות. לאיזה צורך? אני חושב שצריך למצוא מודוס-ויונדי שנוכל להמשיך בעבודתנו בצורה מתקבלת על הדעת. איננו יכולים לציית לעצות בלתי-מקצועיות איך לעשות ומה לעשות. אנו צריכים ללכת לפי שיטתנו ולפעול ברוח טובה.

השר ח.מ. שפירא:

היות ויש הבנה בין שר הדתות לבין פרופ' מזר ביחס לשלושת הסעיפים האלה, אני מציע שנפסיק את הישיבה. אין לנו ענין להיכנס לוויכוח על מחיצות. אם יש הבנה, לשם מה הוויכוח? לאחר שיש הסכמה, אני מציע ללכת בדרך זו, לקבל את ההצעה בת ארבעת הסעיפים ושלוש על ישראל.

השר מ. בגין:

אני מציע הצעה לסדר, שהועדה תבקר במקום במהירות האפשרית. לדעתי הסעיף השלישי בהצעה דורש מראה עיניים פשוטו כמשמעו. הסעיף מדבר על התחום, על הגבול; הגבול הוא העיקר בו: איפה יעבדו ויחפרו והיכן אפשר יהיה להתפלל. במקום החפירות אי-אפשר יהיה להתפלל מסיבות פיסיות.

מתוך הכרת האחריות - והוויכוח היה בעל

משמעות חשובה בשבילי - לפני שאני מביע את דעתי או מצביע, אני רוצה לראות את המקום.

היו"ר השר ז. ורהפטיג:

אפשר לסייר במקום. עד לסיור אני מבקש שישאר הסטטוס-קוו.

פרופ' ב. מזר:

איך אפשר להשאיר זאת כך?

ראש העיר ט. קולק:

האם מתפללים או לא?

היו"ר השר ז. ורהפטיג:

אני מתכוון למה שסוכם עם השר אלון. אין מרחיבים את החפירות לצד הגישה

לשער עד ההחלטה.

ראש העיר: ט. קולק:

וגם אין מתפללים דרומה מהסוללה.

היו"ר השר ז. ורהפטיג:

הסיכום לא היה כזה.

השר מ. קול:

אני מציע שנקבל את הצעת שר הפנים לגבי מה שמוסכם על הכל יחד עם מה שהציע השר בגין. אפשר לבקר במקום בט' באב. כל זה מתוך הנחה שלא תהינה שם הפילות ושישאר המצב כפי שסוכם בוועדה זו. היתה התחייבות של שר הדתות - ושר הדתות צריך לכבד את התחייבותו - שיתקיים דיון על כל ענין התפילה. הבטחת קודם מספר דברים ואחר-כך היתה נסיגה. הבטחת שיתקיים דיון על כך. פרופ' מזר מבקש שלא יתפללו - ויש מספיק מקום לתפילה ליד הכותל. המשלחת איננה יכולה לבצע את החפירות אם המקום איננו מגודר, זו ממש סכנת נפשות. את התפילות אפשר לקיים באותו מקום אצא שליחו התפללו עד עכשיו.

אני מציע להוסיף להצעה את הפסקה

האומרת שעובדי משרד הדתות לא יצרו עובדות חדשות בשטח.

היועץ המשפטי מ. שמגר:

מחר יום ט' באב ויש יסוד להניח שכמו

בכל שנה ב-ט' באב מאז יש גישה לכותל

ינהרו אנשים רבים לכותל והם יהיו בכל השטח. לכן אני חייב לצאת מהנחה שאם הנושא לא יוסדר בקויים כלליים היום, לא יהיה במה לדון. הנושא מחייב פתרון עוד היום. אני מבין את התבונה בחיפוש אצא^{דרכים} להסדר. התנאי לכל הסדר הוא שנשאר הסטטוס-קוו במובן זה שאמנם אין חופרים אבל גם משהו אצא אחר לא ניגש למקום. אם המקום יהיה מגודר, איש לא יגש אליו. אם הגדר תישאר פרוצה, לא יישמר הסטטוס-קוו. סטטוס-קוו פירושו שאיש איננו ניגש למקום וגם אין חופרים עד הסוללה. כדי לתחום את התחום הזה השטח צריך להיות סגור.

ראש העיר ט. קולק:

אם מחר יבואו לכותל בבבות אנשים,

רבים מהם יגשו לחפירות, והגישה למקום

היא ממש סכנת-נפשות. אני חושב כי מטעמי בטיחות חייבת המשטרה לסגור

את שטח החפירות. אי-אפשר להתפלל שם. יש הבדל בין תפילה של עשרה עד עשרים איש לבין התפרצות המונים, כי במקרה האחרון איש איננו יכול להיות אחראי לבטחונם.

אני מציע לסגור מחר את שטח החפירות בצורה הרמטית ולא להיכנס עכשיו לענין. אני בעד זה שלא יתפללו שם כלל, אבל לא על כך מדובר עכשיו. אם הערב יתפרצו לשם אלפי אנשים, יכולים להיות שם אסונות. אני מציע ששר המשטרה יודיע לאנשיו לנהוג בהתאם לכך.

ועתה ענין אינפורמטיבי. אני חושב שאנו עומדים בפני התקפה גדולה ביותר, יותר גדולה מאשר במועצת הבטחון, בעניני תרבות, חפירות וכדומה. התקפה זו צפויה גם בכנס אונסק'ו שצריך להתקיים בעוד חודש. סימניה הראשונים של התקפה-רבתי זו הם המאמרים שהופיעו בלונדון-טיימס ובניו-יורק טיימס, שבהם הותקף כל עם ישראל ולא רק פרופ' מזר. אם העולם יחשוב שאנו כאילו לא בסדר מבחינה תרבותית וזאת בירושלים, יש בכך סכנה נוספת גדולה מעבר לענין הפוליטי.

אני מציע שמזכיר הממשלה, שנטל עליו לאחרונה את תפקידי ההסברה, ירכז אולי את החומר בנדון לקראת הישיבה הבאה. גם זה צריך להשפיע על ההחלטה שנקבל היום. אני שומר לעצמי את הזכות לדבר על נושא זה באותה ישיבה.

השר א. ששון: המשטרה לא תעשה זאת. אינך יכול לדרוש מהמשטרה שתמנע מאנשים להתפלל. מה שצריך לעשות הוא - להפסיק כל פעולה ולשמור על הסטטוס-קוו.

השר מ. קול: מדוע נתנה המשטרה רשות לאנשים להתפרץ?

השר א. ששון: המשטרה לא תתערב. יש מפקחים על הכותל. אם בחור רחבת הכותל יש מריבה, היא מתערבת.

השר מ. קול:

זהו שטח מגודר על-פי החוק, שטח חפירות.

זוהי רשות החפירות ולא רשות הכותל.

השר א. ששון:

המפקחים על הכותל יתלו מודעה המזהירה מפני

כניסה למקום בגלל הסכנה הכרוכה בכך.

ראש העיר. ט. קולק:

אני מציע לסכם עכשיו על סגירת הגדר עד לקבלת החלטה.

היועץ המשפטי מ. שמגר:

המשטרה צריכה להרשות לסגור מחדש את הגדר.

השר מ. בגין:

אין לך מלה יותר דינמית מאשר סטטוס-קוו מבחינת

הפירושים שאפשר לתת לה. לא צריך לחתור

לקראת פתרונות חפוזים. אני מציע לעמיתי השרים לבקר בשטח עוד היום

בשעה 12.30 או בשעה 14.00. במקום נוכל לקבל החלטה בעניין הגדר ובעניין

תפקידה של המשטרה. החלטה כזו דורשת מראה עיניים.

ראש העיר ט. קולק:

אני מציע סיכום ביניים על סגירת הגדר עד לאחר

ט' באב. אפילו אם תחליטו על מתן רשות

להתפלל שם, גם אז אציע שיתחילו בהסדר זה לאחר ט' באב.

היו"ר השר ז. ורהפטיג:

אם יש הצעה לקיים עוד היום סיור בשטח, יש

לקבל אותה.

הא' מ. בן-דב:

הגדר שהקיפה את החפירות הותקנה בתיאום עם

ועדת הבטיחות. ³³² ~~בגין~~ זו נפרצה פירצה. את הפירצה

הזו אין מאפשרים לנו לסגור. דרך הפירצה הזו נכנסים לא רק 15 יהודים

הבאים להתפלל אלא 200-300 אנשים המסתובבים בשטח של החפירות.

היו"ר השר ז. ורהפטיג:

אפשר להציב בינתיים בין החפירות לבין השטח הזה

את המחסומים של המשטרה כדי שלא יוכלו להיכנס.

זו איננה גדר.

הא' מ. בן-דב:

העיקר לא לתת להיכנס לשם.

השר מ. קולט:

השטח הזה היה סגור.

היו"ר השר ז. ורהפטיג:

אם סוגרים את שטח החפירות לרוחב עם מחסומי המשטרה, מונעים כניסה.

הא' מ. בן-דב:

זו פירצה של 2 מטרים.

ראש העיר ט. קולק:

אני מציע שאת המחסו מים של המשטרה יציבו במקום שקודם היתה הגדר אשר נפרצה.

השרא. ששון:

על כך צריכה להתקבל החלטה של ועדת שרים.

השר מ. קול:

עד להחלטה חדשה, מחליטים שמה שהיה סגור - נשאר סגור.

השר א. ששון:

ועדה זו צריכה להחליט על הוצאת מתפללים בכוח מהשטח.

ראש העיר ט. קולק:

האחריות הפיסית על דם יהודים היא גדולה מאד.

היו"ר השר ז. ורהפטיג:

בינתיים אנו יכולים להסדיר את הצבת המחסומים של המשטרה ברוחב בין שטח החפירות לבין השטח

החדש.

השר מ. בגין:

אם נוכל לצאת למקום בשעה 12.30 ולפתור את הבעיה כיסודה, תהיה לכך חשיבות. לכל הדעות צריך לסגור את השטח אפילו באותם מחסומים של המשטרה. אני מציע להעמיד שם שני פקחים אשר באופן אנושי ובנימוס יסבירו, שכאן יש סכנה ואין להיכנס לשטח. כולסא יבינו זאת. לא צריך להסתפק במחסומים, אלא צריך להעמיד שם פקח מבין המפקחים על הכותל.

היו"ר השר ז. ורהפטיג:

אפשר להציב את המחסומים לרוחב ולסכם שאין חופרים עד לקבלת החלטה.

השר מ. קול:

המקום שהיה סגור - ישאר סגור.

ראש העיר ט. קולק:

אני מציע שלא יחפרו עד לקבלת ההחלטה. יסגרו את השטח באותו מקום איפה שהיתה גדר כדי שלא

יתקרבו מדרומה לסוללה.

היו"ר השר ז. ורהפטיג:

כדי שלא יחפרו, צריך גם שם להציב מחסומים.

ראש העיר ט. קולק:

פרופ' מזר מתחייב לא לחפור.

היו"ר השר ז. ורהפטיג:

אני מציע להציב מחסום גם פה וגם שם.

ראש העיר ט. קולק:

שם אין צורך במחסום.

היו"ר השר ז. ורהפטיג:

נסכם ברוח טובה ובהסכמה כללית שעד לקבלת החלטה אין חופרים ומציבים מחסומים של המשטרה

בשני המקומות.

פרופ' ב. מזר:

אם יוודע שוועדת השרים מבקרת במקום, ברור שיווצר מצב-רוח מסוים. שנית, האם יש

בטחון שהרב גץ לא יעשה מעשה כדי להפר את ההחלטה דווקא?

היו"ר השר ז. ורהפטיג:

על הרב גץ יש לי השפעה.

הסיכום הוא שאנו שמים מחסומים של המשטרה

לרוחב ולאורך בין שטח החפירות לבין השטח החדש.

השר מ. קול:

עד הסוללה, איפה שהיה סגור..

ראש העיר ט. קולק:

אם הם מתחייבים לא לחפור, לא צריך לשים מחסום. פרופ' מזר מתחייב זאת.

היו"ר השר ז. ורהפטיג:

הוא איננו שללט על האנשים.

עד יום א' אין חופרים. השטח סגור מכל

הצדדים. יש להציב את מחסומי המשטרה בין שטח החפירות לבין השטח

החדש שנתפנה.

לא הוחלט דבר כזה..

השר מ. קול:

היו"ר השר ז. ורהפטיג: לא הוחלט גם דבר אחר.. איננו מחליטים, אלא אנו מעכבים את המצב עד שתהיה החלטה.

במקום שנעשתה הפירצה, תציב את המחסום.

השר מ. קול:

היו"ר השר ז. ורהפטיג: אינני רוצה שיודיעו לי שחופרים בשטח. לכן יש צורך במחסום.

אין חופרים ואין ניגשים למקום עד להחלטתה של

השר מ. בגין:

ועדת השרים שתתקבל לאחר ביקור במקום.

היו"ר השר ז. ורהפטיג: אין ניגשים ואין חופרים בכל השטח מדרום לסוללה - וזה השטח שנתפנה עם ההריסות - עד לאחר החלטת

הוועדה שתבוא בעקבות ביקור במקום.

לא חופרים ולא ניגשים לשטח שמדרום לסוללה המוליכה

מ ח ל י ט י ס:

לשער המוגרבים, עד להחלטת ועדת השרים לשמירה על

המקומות הקדושים, שתקיים סיור במקום.

(הישיבה ננעלת)

פ ר ט י - כ ל

ישיבת ועדת השרים לשמירה על המקומות הקדושים

ט"ז באייר תשכ"ט - 4.5.69

נכחו השרים : ז. ורהפטיג - יו"ר,

מ. בגין,

ח.מ. שפירא,

י.ש. שפירא,

מ. קול,

א. ששון.

נעדרו השרים: א. אבן,

מ. דיין,

י. ישעיהו.

מ. ארנון	- מזכיר הממשלה
מ. בנבנישתי	- עיריית ירושלים
ח.ת-אלוף ש. גזית	- משרד הבטחון
ש. הלל	- משרד החוץ
פרופ' ב. מזר	- האוניברסיטה העברית
הרב ד. פרלא	- משרד הדתות
צ. רפיח	- משרד החוץ
ס. קולק	- ראש עיריית ירושלים
מ. ניר	- מזכיר הוועדה
רשם	- י. חנני

(1) ספריית הכותל;

(2) בנין אבו-סעוד;

(3) סדרי תפילה וגישה לכותל המערבי.

1. ספריית הכותל; (2) בנין אבו-סעוד.

השר ורהפטיג: ברשותכם אפתח את הישיבה ואתחיל בסעיף ב' (ספריית הכותל), עד שיבוא השר קול.

השר א.ששון: מספרים שבמחכמה בקשת (בכניסה) יש כבר בית כנסת וגם ביציאה יש בית כנסת. יש ארון-קודש פה וארון-קודש פה.

השר ז.ורהפטיג: זה נכון. דבר זה קיים כל הזמן. היה לי על זה ויכוח בממשלה. היתה הצעה לבטל את בית-הכנסת. הממשלה החליטה לא לבטל אלא לנעול.

השר י'ש שפירא: לא זו החלטת הממשלה.

השר א.ששון: השאלה שלי לא על בית-הכנסת אלא על ארון הקודש שהועמד בכניסה וביציאה.

השר ז.ורהפטיג: הוא נמצא שם כל הזמן, זה שנה - שנה וחצי.

השר י'ש שפירא: נראה לי שזה לא על דעת הוועדה. היה ערעור בוועדה ומה שהוחלט הוחלט, שלא לבטל את זה אלא להשתמש בזה לצרכי המשך החפירה צפונה.

השר ז.ורהפטיג: מבקש את מר ניר להמציא את החלטת הממשלה.

השר א.ששון: עכשיו יש שני מקומות, כך נאמר לי על ידי ראש העיר.

השר ז.ורהפטיג: על כך נדון בהמשך הישיבה. אני רוצה לפתוח בסעיף ב' מפני שהשר קול איננו. על סעיף ב' אני רוצה למסור אינפורמציה ולשאול

את הוועדה לדעתה. כידוע לכם אנו משפצים את בית שטראוס הקומה העליונה. היום

ולהרוס את בית שטראוס אי אפשר, משפצים את הקומה העליונה וחהיה שם דירה. שם רוצים לסדר את ספריית הכותל, שתרכז בחוכה כל מה ששייך לכותל ולמקדש. נתעוררה שאלה: הואיל וחשבתי שמשרד הדתות לא צריך לנהל ספריה, אלא צריך להקים אגודה שתנהל את הספריה, יזמתי הקמת אגודה. היתה עלי התקפה ב"הארץ" של צנימשתלט, מדוע אגודה ולא משרד הדתות? לפני שאנו מפעילים את האגודה אני רוצה לשאול את הוועדה, האם להפעיל את הספריה דרך המשרד או דרך אגודה?

בענין הקמת האגודה: בנוגע להרכב האגודה תכננו - היות ויותר קל לקבל כספים לשם ספריה על ידי אגודה מאשר על ידי המשרד - חשבנו להכניס לאגודה זו כמה גורמים ציבוריים: ארכיאולוג, האוניברסיטה, נקח גם רבנים מכיוון שהספריה תכלול ספרים על המקדש וקדשיו. חשבנו שיותר טוב להפעיל את הספריה על ידי אגודה. אבל היות ונתעורר ויכוח, אני רוצה לשאול את פי הוועדה.

השר י'ש שפירא: אני מתנגד שזה יוצא מרשות הממשלה. אינני יודע אם את הספריה

צריך לנהל משרד הדתות או משרד החינוך או שניהם יחד. אם

זה בממשלה - זה ענינה של הממשלה. היום החליטה כך ומחר תחליט אחרת. אם אנו

מכניסים אגודה - הרי זה מסמר בלא ראש. יש בעיר העתיקה די מוסדות שהפקענו את רכושם ועדיין לא העמדנו אותם על זכויותיהם, אם כי יש כוונה מוצהרת שלא

לנגוע במוסדות קיימים. להיפך, לתת להם להשתלב בעיר העתיקה. והנה נוצר מוסד חדש - ספריה. לא ידעתי שספריה זה ענין לרבנים. אינני יודע אם זה נוגע לספריה הלאומית. הם יכולים להיות יועצים ולא יותר. אחת משתי אלה: או שאין לנו שם מה לעשות בבית שטראוס וזה לא קשור לכותל - אז לא נתעסק בזה. נתעסק בזה החברה שעוסקת בשיקום העיר העתיקה והם יעשו בזה מה שיעשו. נגיד להם מה ~~לע~~ לעשות, מפני שהנהלת החברה זו ועדת שרים. יש להם חליפין - הפקידים הגבוהים שלהם, אז הממשלה תטפל בזה. להעביר את הענין לאגודה - דבר זה לא בא בחשבון. פירושו של דבר להכנס גורם שהוא לא שייך לענין. אנו במו ידינו מקימים גורם שלא צריכים להקים אותו. אינני יודע מתי הוחלט להקים ספריה. אינני יודע אם הוחלט או לא הוחלט. אם הוחלט להקים שם ספריה - היא צריכה להיות בהנהלתה של החברה שהקימונו לשיקום העיר העתיקה, כלומר הממשלה. זוהי הממשלה. אם יותר טוב שהדבר ייעשה על ידי חברה - קיימת החברה שלנו. שום גורם חדש לא צריכים ליצור. אנו יוצרים לעצמנו במו ידינו כאב-ראש. אינני יודע מה ישתלשל מזה. הדבר עלול גם לשמש פתח למחלוקת, שהיא מיותרת לנו לחלוטין בשטח זה.

השר ז. ורהפטיג: היות וזה עדיין בשלב של הקמה ונסיון של חיפושים, נחזור לענין לאחר ששה חדשים.

השר י' שפירא: ספריה זה לא ענין למקומות קדושים. יש ועדה לעניני ירושלים. יש ועדת משנה, שיש לי הכבוד לשבת בראשה, לענין העיר העתיקה. אני חושש שבמשך חצי שנה נעמוד בפני עובדות. ספריה זה לא מקום קדוש.

השר מ. ח. שפירא: אני לא מבין דבר אחד. אני רואה שענין הספריה כבר מעורר מחלוקת, כאשר היא עדיין בשלב ראשון של שיפוץ הבית. אני רוצה לשאול: אם זו ספריה שלגמרי אינה שייכת לכותל, לקומפלקס זה - אז למה בית שטראוס? אם משהו רוצה להקים ספריה - יקים אותה בעיר העתיקה. אם רוצים ספריה של העיר העתיקה - יחפשו שם בית ויקימו ספריה. אבל אם מדובר על בית שצמוד לכותל - ברור שיש לזה שייכות של שכנות. אז זה לא שכנות עם בתי מחסה ועם העיר העתיקה אלא שכנות לכותל. אז הספריה הזאת צריכה להיות אחרת מכל ספריה בעולם. היא צריכה להכיל את הבעיות של הכותל מבחינת ההלכה ועוד דברים כאלה. אם לאו - אז הבית הזה יעמוד ריקם, ומי רוצה להקים ספריה יקים אותה בעיר העתיקה. אבל אם רוצים דוקא כאן להקים ספריה - אז אי אפשר לומר: ספריה - כן, אבל אין לה שום שייכות לכותל. זה לא מתקבל על הדעת. צריכים להיות קצת עקביים בענין זה.

השר מ. קול: ראשית כל, אני שמח לברך את שר הפנים על שובו. (השר מ. ח. שפירא: תודה רבה). שנית, בית שטראוס איננו מקום קדוש. בית שטראוס הוא בית שמונה כך וכך שנים וטוב שנעשתה עבודה לשקם את בית שטראוס. אבל הנהלת החברה של הרובע היהודי (כך זה נקרא) בעיר העתיקה, שכל השרים משתתפים בה, יכולה להחליט להקים בבית שטראוס ספריה, אם היא רוצה בכך, ויכול להיות שתחליט לעשות זאת. אולי תרצה לעשות עוד איזה דבר בבית שטראוס. אולי לא ספריה, אולי

אולי תרצה שתהיה שם תערוכה של תמונות שהודפסו וצויצו על-ידי אמנים יהודים של הכותל, והביעו את הגעגועים של העם היהודי אל הכותל. מכיון שבית שטראוס איננו מקום קדוש, ואנו הוועדה למקומות הקדושים - לפיכך ההצעה של שר המשפטים יש בה הגיון. הוא הציע להעביר את הענין לחברה שצריכה לשקם את הרובע היהודי. היא מתכננת את כל הפרויקטים ברובע היהודי והיא שתחליט גם מה לעשות שם. אנו לא צריכים לדון בענין זה פה. אנו ועדה למקומות הקדושים. בין בית שטראוס והכותל נמצאת המחכמה. זה בית שנמצא בסביבה ואיננו חלק אינטגרלי של הכותל. אני לא אומר שום דבר לגופה של ההצעה. אני נגד ~~ההצעה~~ אגודה. אם מקימים אגודה - מחר יש לה חזקה. אני מציע שגם ענין זה של אגודה יביא שר הדתות לפני החברה. למעשה אין לנו סמכות להחליט על כך.

השר א. ששון: אני נגד אגודה. הענין צריך להשאר בידי הממשלה. אז הדרך הנכונה ביותר היא הצעתו של שר המשפטים, ומה גם ששר הדתות אף הוא חבר בוועדה ההיא.

השר ז. ורהפטיג: בית שטראוס הוא צמוד. אני לא רוצה להכנס לענין מה זה נקרא "רחבת הכותל", אם זה מתחיל בשער האשפות או במקום אחר. אני מסכים שקשה להכניס גוף אחר. זאת שלמות אחת. בבית שטראוס היה גר הרב אורנשטיין, מי שהיה הרב הממונה על הכותל, וזה היה צמוד לכותל. בבית שטראוס אנו עובדים כל הזמן, מנקים את המנהרות למטה וכו'. הדירה למעלה היא מאוד עזובה ואנו משפצים אותה. לעשות שם דבר זר לכותל - זאת תהיה פגימה. כמה פעמים דיברתי על כך, שהרעיון הכי בריא לעשות שם ספריה של אוצר-הכותל, לכנס שם את כל הדברים שהזכיר שר החירות: ספרים, מפות, תמונות. התיעצתי עם פרופ' מזר והוא אמר לי: אל תתרחב יותר מדי, בעיקר הכותל והר הבית. גם בענין זה יש די חמור. באים אלפים ורבבות יהודים אל הכותל. רבים מהם רוצים לעלות למעלה לנוח הצי שעה ולעייין בדברים ששייכים לכותל. כך שזה חלק אינטגרלי מרחבת הכותל וכל אחד קומפלסט. למקום שבאים כל כך הרבה יהודים, אתה לא יכול לומר שלא יהיה מקום שבו יוכל אדם לעייין. הוא בא לסייר, לבקר, ורוצה לנוח ולקרוא בינתיים. מדוע לא לעשות דבר זה? לא לעשות שם קיוסק ומקום מגורים.

(השר מ. קול: לא היתה הצעה נגד זה, אלא מדברים נגד האגודה). אני מבין שיש הסכמה לעשות את אוצר-הכותל, אבל בענין האגודה עוד נחזור לענין.

השר י' שפירא: אני לא רוצה בענין זה טשטושים. אני לא נגד ספריה וגם לא בעד ספריה. צריכים לדעת מה זה יכול, כיצד זה יתנהל, כמה זה יעלה, מניין יבוא הכסף. אלה הם דברים רציניים ביותר. אני אומר: ראשית, לא כאן המקום לדון בזה. את ההצעה צריכים להביא למקום הנוגע לירושלים ולרובע היהודי. לא איכפת לי שעל זה תדון הוועדה לעניני ירושלים ותחליט להעביר את זה לוועדה זו או אחרת. אני מציע שזה יעבור ~~למחכמה~~ להנהלת החברה לעיר העתיקה. אני מתנגד לשני דברים: א) שוועדה זו תחליט על הדבר. ב) מכיוון שאני הבינתי מדברי היו"ר שהתחיל מ'מ' על ~~הקמת~~ הקמת אגודה - בשום פנים לא. זאת אני אגיד לאורך כל החזית. יש לנו די אגודות. יש אגודה אחת ששמה ממשלה והיא

בעלת-הבית, יש לה זרועות. דווקא בכותל המערבי ובשכנות לכותל הממשלה לא צריכה לעשות אפליקציה לטובת אגודה חדשה. ולכן הצעתי היא, שהעסק של הספריה יועבר לוועדת השרים לענייני ירושלים. שם אציע שזה ילך להנהלת החברה לשיקום העיר העתיקה.

מר טדי קולק: בשעתו דובר על כך, שדרך בית שטראוס יעבור שער לרחוב השלשלת.

הייתי רוצה לדעת אם האדריכלים שלנו מכינים שער זה. חשוב שחיה כניסה דווקא מרחוב השלשלת. (ב) על ידי הקמת שער זה מצמצמים את השטח ולא ישאר מקום לספריה. אני בעד ספריה. אבל אם הברירה תהיה בין הקמת שער ובין הקמת ספריה במקום הזה - אני אהיה בעד הקמת השער.

השר ז. ורהפטיג: הסברתי שהתכנית לעשות שם את השער היא כבר בביצוע. זה כבר נמסר לקבלנים. (מר שנברגר: לא השער אלא השיפוץ). התכנית מכילה העברת שער לרחוב השלשלת. דבר אחד לא מפריע לשני. יכולים אנו לגשת לזה בשתי גישות: או לומר שהשער יהיה רחב מאוד ולהוסיף כל בית-שטראוס ולפתוח דרך אל העיר העתיקה. האדריכלים אומרים שדבר זה לא ניתן בגלל שינויי גובה, וזו פותח לרווחה את הכניסה מהרובע הבלתי יהודי אל הכותל. צריך גם שתהיה אפשרות לסגור, או לא נגוע בבית שלא מפריע לשער. לפי התכנית שאני קבלתי - השער ייעשה והדירה לא תפריע. מה יהיה אם נשנה את כל העיר העתיקה - אינני יודע. כך שזה לא מפריע, זה חלק מהתכנית.

השר מ.ח. שפירא: גם אני נגד טשטוש. משום כך לא הייתי רוצה לטשטש ולהעביר זה זה לוועדה לעיר העתיקה, שהיא תקבע מה לעשות שם. ראשית כל,

אנו צריכים לומר שבית שטראוס זה אותו קומפלקס של הכותל. זה צמוד לכותל. אי אפשר להכניס שם איזה דבר שהוא בניגוד לרוח של הכותל. (השר מ.קול: איש לא יעשה זאת). כבר ראיתי שבבתי כנסת מסדרים אורות וכיוצא בזה. אפשר לומר שבכלל לא מקימים שם שום דבר ומשאירים את זה כמו שהוא, לא משתמשים בבנין זה. ואם הוועדה לעיר העתיקה רוצה להקים לה ספריה כמו בירושלים - היא תמצא מקום איפה להקים את הספריה הזאת. אבל ספריה על יד הכותל היא מוכרחה להיות ספריה שהתוכן שלה צמוד לאותו דבר שהמקום הזה מחייב, הכותל המערבי. היא צריכה להיות מוקדשת בעיקר לענייני הכותל. אם תגידו תמונות שמבטאות את היחס לכותל - טוב. אפשר לעשות זאת. אבל להפוך זאת לסתם ספריה או ספריה-ילדים - המקום הזה לא מיועד לכך. משום כך, לדעתי, מי שצריך להחליט על הבית - זאת הוועדה למקומות הקדושים; אם כי שטראוס זה לא מקום קדוש, הוא צמוד למקום קדוש. בכל דבר אתה יכול לפגוע במקום קדוש. אם נחליט שאין צורך בספריה - טוב, נחכה לזמנים יותר טובים. אבל לבוא עכשיו דרך הוועדה לעיר העתיקה להכניס שם ספריה - לזה אני מתנגד התנגדות גמורה. אינני יודע מה הן הדעות של הוועדות הללו. זה לא יכול להיות. הכותל הוא כותל, ומה שצמוד לכותל - יש לזה דין מיוחד. הייתי רוצה שנזהר בדברים אלה, כי זה עלול ליהפך למקום מריבה ולא למקום של ספריה, של עיון ושל מחשבה וכל מיני דברים כאלה.

השר א.ששון: האם ההצעה שלך מכוונת לספריה שתכיל רק ספרי קודש, או ספריה שנוגעת אמנם לכותל אבל היא יכולה להכיל דברים היסטוריים.

השר מ.ח.שפירא: אפילו בכל השפות.

השר א.ששון: ז"א שזה לא דבר קדוש. אפשר לומר שרוצים להקים שם ספריה שנוגעת לכותל, שלא תכיל ספרי קודש בלבד. הוועדה הזאת היא ועדה למקומות

הקדושים. אם מחליטים ששם יהיו ספרי היסטוריה וחמונות - אין זה נוגע לוועדה הזאת. (השר מ.ח.שפירא: האם הוועדה הזאת לא יודעת מה זה היסטוריה ומה נוגע לכותל?) הוועדה הזאת תפקידה הבניינים הקדושים, כמו הן היא וועדה למקומות קדושים. אנו לא יכולים לחרוג מהתפקיד שלנו. אני בעד זה שתהיה ספריה שתכיל דברים היסטוריים ומפות, ספריה שנוגעת לכותל, אבל שלא אנחנו נטפל בזה.

השר מ.ח.שפירא: מה הפסול שאנו נטפל בזה? אנו מחליטים שאגודה - לא. אבל הוועדה הזאת תטפל בזה. מדוע הוועדה של טמיר היא ועדה מומחית להקמת ספריה ואנו בורים כל כך שאין לנו אפשרות לחוות דעה על הקמת ספריה?

השר י"ש שפירא: כולנו יושבים שם, אלא שכל החסרון של הוועדה ההיא ששם יושב ראש הממשלה.

השר מ.ח.שפירא: בשבילי זה לא חסרון, אפילו כששר עומד בראשה.

האדריכל שנברגר: הכל מבוסס על השארת המבנים. כתוצאה מניקוי הבית עצמו גלינו מדרגה פנימית שמובילה מהבית אל רחוק השלשלת. אבל זה לא בחשבון בשביל הציבור. לאור הדבר הזה יש חכמית שניה כדי לקשור את הקשר: לטהר את הבתים הסמוכים לבית שטראוס בהיקף של 5-8 מטרים, להרוס אותם ולעשות מדרגה. והפרצה בין שני אלה - הדבר הזה תלוי במדידות שיש לנו, מהשינויים שיחולו כתוצאה מתהליך זה. כל מה שאמרתי לא יפגע בשחזור הבית עצמו.

מר הלל: למי שייכים הבתים האלה, האם צריכים להפקיע אותם?

מר ט.קולק: יש פעולה להפקעה מרצון.

מר הלל: למי הבעלות על בתים אלה?

מר שנברגר: לכמה משפחות עלובות.

השר י"ש שפירא: מי עוסק בפינויים?

השר ז.ורהפטיג: ברוכי, מי שעוסק מטעם הוועדה והעיריה בפינוי כל הבתים שליד הכותל. הוא מטר לי דו"ח. השער החרב - זה יקח זמן, עד שנוכל לפנות את המשפחות. יש שתיים-שלוש משפחות בסך-הכל. עד אז תהיה גישה פנימית בית-שטראוס, אבל לא יהיה שער רחב עד שנוכל להרוס את החרבות שהקיר החדש מאפיל עליהן. הדירה שיש לנו אינה עומדת בסתירה לתכנית אלא משתלבת בה.

מר ט.קולק: אני מבקש לבדוק את הדבר שלהלן: אמנם את המשפחות אפשר יהיה לפנות.

אבל אני חושש שזה רכוש הווקף. אז הממשלה תצטרך להחליט אם היא

רוצה לעשות הריסת בתים נגד רצון הבעלים, או לוותר על השער בבית שטראוס.

השר ז. ורהפטיג: אני מבקש שנדחה את הדיון בסעיף זה עד שנבדוק. אבקש לעשות את הבדיקה ובישיבה השניה נמשיך בדיון. בינתיים אנו ממשיכים בשיפוט הבית. זה לא עומד בסתירה לשום דבר. המגמה היא להקים שם ספריה. זה קשור בחכנית של הבית.

השר י' שפירא: אני עומד על דעתי, שהטיפול בבית שטראוס ביחס למה שיהיה שם ואיך יהיה שם - זה ענין הנוגע לוועדה העליונה בנוגע לירושלים. אני מציע שלא ייעשה דבר עד שיוחלט. לא יכול להיות מצב כזה שאנו נדחה את הדבר, ואז כעבור שנה גמרנו את הענין. אני בעד זה שבדבר יהיה דיון בוועדה העליונה לעניני ירושלים.

השר מ. בגין: אני באתי במאוחר אבל השתלבתי בדיון. אני סובר שאם מדובר על ספריה-הכותל - אי אפשר לומר שלוועדה זו אין נגיעה בענין. אם זאת ספריה הכותל - אז הוועדה שממונה על המקומות הקדושים צריכה לדון על הספריה במקום הקדוש ביותר לישראל. אני מקבל את ההצעה לקיים דיון נוסף. הייתי מציע לשקול את האפשרות שהדיון על כל הענין יתקיים בישיבה משותפת של הוועדה לעניני ירושלים והוועדה הזאת.

השר י' שפירא: הוועדה כוללת את כל השרים היושבים כאן והיא הוועדה העליונה.
השר מ. בגין: אם ההרכב זהה אין משמעות להצעתי. מה שאני רוצה להדגיש - שספריה זו אי אפשר להוציא אותה מסמכות הדיון של הוועדה.

השר ז. ורהפטיג: אני דוחה את הישיבה הבאה לשבועיים-שלושה, מפני שצריכים לבדוק ולהביא אינפורמציה. במשך הזמן שום דבר לא יקרה רק נמשיך בשפוט.
זאת תהיה תוצאת כל הדבר שנחליט.

השר י' שפירא: לא ייעשה שום דבר להקמת האגודה.

השר ז. ורהפטיג: לא אתקשר עם שום אגודה עדי שיהיה החלטה.

השר מ. בגין: שאילתא: אני מבקש לדעת מה קורה עם ביצוע ההחלטה של הוועדה הזאת בקשר עם חשיפת הכותל המערבי בכיוון דרומה. אני רוצה להציג שאלה יותר דרמטית: עד מתי?

השר ז. ורהפטיג: בישיבה הקודמת הוחלט להרוס מבנה שמהווה שליש של הבנינים ליד שער המוגרבים, בתנאי שיש ~~הסכמה~~ שיתואם הזמן של ההריסה הזאת

עם שר החוץ. אז סוכם, שהיות ושליש זה מסוכם - ראש העיר יתן צו הריסה.
(מר ט. קולק: האישור ניתן, הוא נחתם) שעה אחרי הישיבה הזאת. חתמתי צו הריסה).

עד היום לא קבלתי צו הריסה. אשר לחיאום עם שר החוץ - מיד באותו יום כתבתי לשר החוץ -

(השר ז. ורהפטיג קורא את החלטות הישיבה ההיא)

(א) לבקש את שנברגר להכין חכנית לשער המוגרבים. - זה נעשה.

(ב) לא קבלתי עוד צו הריסה.

(ג) חיאום עם שר החוץ להריסת שני השלישים הנוצרים.

(ד) יקויים מתן פיצויים לגב' שדרה בבנין אבן סעוד.

היה עלי להטיל על שנברגר להכין תכנית - הכנתי. הוטל עלי להכנס במו"מ על מתן פיצויים - באתי במו"מ עם האיש. הגברת שגרה שם היתב בבירות. היא כבר חזרה ונמצאת היום בחברון. האיש שלנו רודף אחריה על מנת לעשות זאת. התקשרתי עם שר החוץ והוא הודיע שרצוי לחכות בהסרת השליש עד לגמר ישיבת מועצת הבטחון. קבלתי משר החוץ מכתב מב' בניסן.

(השר ז. ורהפטיג קורא את מכתב שר החוץ מב' בניסן)

צו-ההריסה צריך להנתן לבעל הבית. לא קבלתי את הידיעה על צו-ההריסה ולא הצלחתי להשתלט על ענין הפיצויים. כשצו-ההריסה יתקבל צריכים להרוס מיד. על הפיצויים נבהל מו"מ אחר כך.

השר מ. בגין: כמה פסקאות במכתבו של שר החוץ, לדעתי, אינן נוגעות למדיניות החוץ. אני רוצה לקבוע: ההחלטה ביחס למה שקרוי פה "שליש" היתה מוחלטת ולא

היתה טעונה תיאום ביחס לעיתוי. לעומת זאת החלטה כוללת על הריסת אבו-סעוד - היא היתה טעונה תיאום מבחינת העיתוי בלבד עם שר החוץ. אני רוצה לשאול: מדוע בכל

זאת הו"ר איננו מתאם עם שר החוץ את העיתוי של הריסת כל הבנין של אבו סעוד? עד מתי נחכה? כלום שוב עד שתיפתח עצרת או"מ? כבר אנו עומדים במאי. על הו"ר הוטל לתאם את העיתוי על הענין. כבר הוחלט פה אחד. מדוע לא מבצאים את ההחלטה הזאת?

אם שר החוץ אומר: היתה ישיבה של מועצת הבטחון - ניאא. אבל ההחלטה נתקבלה. עד שיעברו חדשים-שלושה נעמוד שוב בפני העצרת. הלא זה ענין שיש בו סכנות מצד

חוסין הדורש את ירושלים, ויש כל מיני הצעות של מעצמות. עד מאי מחכים בדבר פשוט כל כך כמו חשיפת הכותל שלנו, לאחר שנחקבלו החלטות חוזרות ונשנות, ולבסוף נתקבלה

החלטה אחת - לחשוף את כל הכותל מדרום עד המחכמה. ענין המחכמה הוא ענין לחוד.

אינני יודע מדוע שר החוץ כולל ענין זה במכתבו. הוחלט להסדיר את ענין שער המוגרביס (השר ורהפטיג: הדבר הוחלט). מדוע אפוא לא מתאם את הענין עם שר החוץ? אני

מבקש ששר הדתות יפגש פגישה מיוחדת עם שר החוץ ויסביר לו את החלטת הוועדה. היות ואנו במאי וההפרש הוא ארבעה חדשים עד ששוב תיפתח העצרת, אנו צריכים החודש לבצע את ההחלטה.

השר מ. קול: זכותו של השר בגין להגיש שאילתא והו"ר ישיב לו. אבל השאילתא לא

משנה את סדר-היום של הישיבה. אני תובע לדון בסעיף הראשון ולא לדון בשאילתא של השר בגין. על כך היתה החלטה בישיבה הקודמת, הדבר הובטח לי מזמן.

אני לא מסכים לפתוח עכשיו בדיון ששל השר בגין. יש החלטה לדון בסעיף הראשון.

השר י"ש שפירא: אני חושב שהשר קול היה יכול להיות צודק בשני תנאים:

(א) אילו לא מנע בעצמו את הדיון באופן יסודי על כך בזמן

הראשון. (ב) לאחר דבריו של השר בגין, אם אנו לא מסכימים בו במקום משהו - הדבר

נשאר תלוי באו"ר. הענין הוא חשוב מאוד. אני מציע שיהיה דיון קצר. לדעתי אין פה על מה להתווכח. אבל רצוי שנעשה פה סיכום.

השר מ.קול: אני נוסע לשלושה שבועות לארצות הברית ולא אהיה בישיבה הבאה. אני מבקש את הזכות שענין זה יידון בנוכחותי.

השר מ.ח.שפירא: אתה חושש שאנשים לא יתפללו במשך שלושת השבועות שלא תהיה פה?
השר י'ש.שפירא: שלוש ≠ דקות לכל אחד.

מר הלל: הענין הזה נדון בישיבה הקודמת והוחלט, שנגשים מיד להריסת השליש, לאחר ששר החוץ לא הביע כל התנגדות לענין. הענין לא בוצע לא מפני

שלא היה דיון, אלא מפני ששלבנים מסויימים בביצוע לא הושלמו. (א) זה לא נושא שהוזנח.

(ב) נושא זה לא מופיע על סדר היום של הישיבה. (השר מ.בגין: דבר זה עליך להשאיר לשרים). השר שלי היה רשאי לדעת שנושא זה עלול להיות מועלה על סדר-היום. אני מציין שבכל זאת ישנה הבעיה הזאת. (ג) אני מבין שלכך התכוון השר, שתכנית הגישה האלטרנטיבית היתה ~~היא~~ צריכה כבר להיות מוכנה על ידי מי שהכין אותה. אני מבין שאם יהיה דיון - צריכים לדון גם על זה.

השר י'ש.שפירא: שתי מלים אני רוצה להגיד באזני משרד הבטחון ומשרד החוץ. הם מקבלים עליהם את הריזיקו שיועלו בישיבה שאלות שלא היו בסדר-היום ויחליטו בהן. הם לא נכנסו בכדי לוועדה זו, אלא מפני ששר החוץ חושב שזה כרוך בעניני חוץ ושר הבטחון - מפני שזה כרוך בעניני בטחון. כך שאת הריזיקו הזאת קבלו עליהם.

לענין השאלות של השר בגין. - קשה להתלונן על היו"ר שלנו שאינו מגלה חריצות בעניני הכותל. האמת היא ההיפך מזה. הוא עושה דברים רבים. (השר מ.קול: אפילו את המחיצה הקים בזריזות). חריצות זו ראוייה לשבח. אינני רואה את החריצות בענין ההריסות. פה חסר לי עוד דבר. אני באחת הישיבות הערתי ואני מוסיף להעיר: אמרו לי מומחים - ואני לא מסתמך עליהם אלא מבקש לבדוק - האם ההריסה הכוללת של אבו סעוד אינה מסכנת את יציבותו של הכותל. אינני רוצה את הבנינים הזרים באמצע. אבל אי-הרצון הוא לא כל כך גדול, שאני ~~אני~~ מוכן לסכן אפילו ב-5% את יציבותו של הכותל. אמרו לי, שאבו-סעוד מסתיר שער פתוח והוא מחזיק את הכותל. אני מבקש את היו"ר שלנו, שלפני שהוא מבצע את ההריסה, יבדוק את הדבר.

(השר מ.קול: יש ועדת בטיחות). אני רוצה ששר הדתות יהיה משוכנע, שיהיה לו דוקומנט שעליו הוא יכול לבסס את הדבר שענין זה איננו מסוכן. מפני ששום זכויות בענין הכותל לא יעמדו לו לשר הדתות שלנו אם יסכן את הבטיחות של הכותל. אני בעד זה לעשות את ההריסה במהירות ולהתאים את העיתוי. אינני יודע מה הם שיקוליו של שר החוץ ביום זה או ביום אחר. עכשיו הוא הזמן. אם בכלל יש זמן טוב לענין הזה - זה הזמן הטוב. זה לא צריך להיות תלוי בהכנות מרובות. על זה אני שם את הדגש העני.

הדגש הראשון - זו הבטיחות, הדגש השני - שכל הפעולה הזאת צריכה להעשות תוך מינימום של זמן. כל ההכנות צריכות להיות לפני כן ואז נגשים ועושים, כדי שלא תהיינה כל מיני מועצות וכל מיני עתונאים בעולם, מפני זה שאנו מושכים את הדבר חדשים. אני תומך בהצעתו של השר בגין, שענין זה יש לו חשיבות רבה, אבל בשני

י'תנאים: א) בטיחות, ב) מינימום של זמן לביצוע. כמובן, בשיתוף פעולה עם שר החוץ.

השר ז. ורהפטיג: בקשר לבטיחות יש החלטה של ועדת השרים שלנו מכ'ח בתשרי.

(השר ורהפטיג קורא את ההחלטה)

כל אותן הפעולות שנעשו ונעשות - נעשות בהסכמה ובהתאמה עם ועדת הבטיחות. בועדה נמצא נציג המכון הסטטיסטי של הטכניון. בראש הוועדה עומד האדריכל שינברגר. זה חל על כל המבנים. בנוגע לעניין הריסת השליש - קיבלתי הודעה ממר שנברגר, שההריסה אינה מסכנת את הכותל. זה נובע גם לשני השלישים הנותרים. אבקש הודעה בכתב. בנוגע לשליש הזה לא היתה שום התנגדות מהם. להיפך, לי יש קצת טענות עליהם. ועדת הבטיחות החליטה על תמיכות בכותל הדרומי וזה הולך לאט, מפני שיש שם אבנים בעלות חשיבות ארכיאולוגית שלא צריכים להסתיר אותן. ברור שההריסה תיעשה מתוך התאמה עם ועדת הבטיחות. אשר לצו ההריסה - אבקש את ראש העיר לברר. (מר ט. קולק: ממני זה יצא). - עוד דבר: שר החוץ עדיין לא קבע את התיאום בדבר מועד הריסת שני השלישים. לגבי השליש הוא אמר, שבדיעבד היות ויש עניין של הריסה - הוא מסכים. אילו זה היה לכתחילה - היה מתנגד. אני אפגש עוד פעם עם שר החוץ ואדבר אתו.

השר י' שפירא: הצעתי היא בנוגע לשני השלישים שהסדר יהיה כזה: א) קבלת

אישור מבחינת הבטיחות, ב) לעשות את כל ההכנות לביצוע.

ג) לגבי יום הביצוע לעשות עיתוי עם שר החוץ.

מר ט. קולק: זה מתנה החלטה על בניית הקשת מלמעלה.

השר ז. ורהפטיג: מסרתי לשנברגר לתכנן את הקשת. התכנית מוכנה. מבחינה אופרטיבית

אינני יודע אם אפשר לגשת להקמת הקשת על אותו מקום.

מר הלל: האם התכנית הזאת נחשבת כמאושרת?

מר שינברגר: יש לתכנית הזאת שלבים. הבתים השייכים לאבו סעוד הסטרוקטורית

שלהם מאוחרות. הן אינן תוספות בכותל אלא נשענות עליו. מתחת

למפלס הזה נמצאות סטרוקטורות שהן עתיקות יותר. מדברים על דירות למעלה. מדברים

על מרתפים למטה ששם נכנס הביוב. המבנים האלה מבחינת היציבות אינם מחזיקים את

הכותל אלא הכותל מחזיק אותם. - פעולה זו של הקמת הגשר תלויה בהתפתחות העבודה

ואין זו עבודה שהיא קודמת למשהו אחר. היות והגשישה לשער המוגרבים אינה עניין

מהפכני, הגשישה הזאת אחרי הכל היא גשישה זמנית, אם גם לשנים רבות אבל זמנית -

היא לא צריכה להיות סטרוקטורה שמחדשת איזה דבר במקום, אלא היא צריכה להיות

עליה. היא בינתיים מותאמת עם צוות המתכננים של הרובע, עם פרופ' מזר, גם עם

ראש לשכת התכנון במשרד הפנים. הרעיון שמתקבל על דעת כולם - לא לעשות סטרוקטורה

חדשה אלא להשתמש בקו הדרך ולהרחיב אותו. כאשר יהרסו את הבתים של אבו סעוד

אפשר לעשות סטרוקטורה מתחת לגבעה הזאת, ליצור מצד החפירות הארכיאולוגיות

קשת, שמצד הכותל אינה משנה את המבט הנוכחי. לא מחסלים את הדרך, אלא הורסים

את הבתים. פותחים את הבתים למטה ומשנים לאט לאט את הצורה. הפעולה של הריסת הבתים

יכולה להיות מהירה. השאלה של מתן צורה - זה ענין של זמן.

השר ז. ורהפטיג: הכוונה רק לשיפורים בגישה.

אל"ט גזית: ביקשנו את החלק ההנדסי שלנו, שאם תהיה הריסה ויהיה הפסק - יש לנו הצעה להקמת דבר עראי במשך 48 שעות בצורת פיגום. זה מוכן כתכנית.

החלטות בסעיפים 1 (ספרית הכותל) ו-2 (בנין אבו-סעוד) = בע' 15 א' (מ"ב).

סדרי גישה ותפילה לכותל המערבי והדרומי:

השר ז. ורהפטיג: אנו עוברים לסעיף א'. ארצה בקיצור נמרץ על הבעיה, כפי שאני רואה אותה, אחר כך אתן את רשות היבור לשר קול.

הבעיה היא - שהיום חשופים מהכותל 190 מטר של הכותל המערבי ו-80 מטר של הכותל הדרומי. מהפינה הדרומית עד לאחר קשת וילסון יש כ-190 מטר, ובזה הפסקה רק של המבנים של אבו סעוד. אני מקווה שהפסקה זו תוך זמן קצר נחסל אותה. גם כאשר תהיה דרך אלטרנטיבית לפי התכנית, יהיה חיבור מתאים של שטח החפירות הארכיאולוגיות עם אותו חלק ששם מתקיימות התפילות. ~~זה~~ יהיה רק שינוי של גובה. העומק הכי גדול זה 10 מטר והעומק הכי פחות זה 6.10 מטר. אז העליה מגובה לגובה תהיה על ידי מדרגות. תחת קשת המוגרבים, מהצד השני, ~~זה~~ מהפינה עד למבנה שלא הצלחנו להרוס אותו, עד שערי חולדה - שם יהיה שוב 80 מטר.

אם מדברים על דרכי גישה לכותל המערבי והדרומי - צריכים לתכנן סדרי גישה ותפילה לא 180 מטר שעכשיו מתפללים בהם אלא של 270 מטר. לפני ההריסה יש הפסקה. אחר כך לא תהיה הפסקה, תהיה רציפות. לכן צריכים לתכנן. התכנון יכול להיות ששטח זה מיועד לתפילה, שטח זה מיועד לביקורים, שטח זה מיועד לבית-כנסת עם מחיצה. ~~שאלה~~ זו פעם עורר שר הבטחון. עכשיו להתו כח על קטע קטן - לא כדאי. תגמרו ואחר כך ~~זה~~ תדברו. אני לא מדבר על המשך החשיפה. אנו עושים פעולה. על יד קשת וילסון פתחנו חלון של 7 מטר עומק, מפני שיש לפי הנתונים עוד אולם. לפי שעה לא מצאנו פתח לאולם ההוא. יתכן שנחסוף עוד 4 מטרים, אפילו אם לא נפעל בכיוון של הריסת המבנים הצמודים לכותל למעלה. כך שיש לתכנן שטח של 270 מטר. המשלחת הארכיאולוגית לא תעבוד שם לעולם ועד, או שתסיים או שתתרכז באיזה שהוא קטע.

כל חשיפת הכותל תחת המחכמה - מצד אחד ועדת הבטיחות אומרת שאין לעשות שם חמירות, ובינתיים חשפנו שם. הגישה שם היא המשך רחבת הכותל. כל זה צריכים לתכנן. וממילא נדמה לי, שהשאלה שהעמיד השר קול, שהוא מתמיד בה מאוד, שאנו נדבר על קטע אחד, שתהיה גישה בלי מחיצה - תביעה זו תבוא על סיפוקה בהסדר כל

הבעיה. היא יכולה לבוא על סיפוקה בשטח יותר גדול. כדי לדעת את העניין על בוריו וכדי שנוכל להיות בתוך העניין, עשינו שני דברים: א) קבענו סיור כדי לראות את המקום עכשיו, לאחר שחלו בו שינויים. ב) ביקשנו את שנברגר שהוא ייוועד עם כל הצדדים הנוגעים בדבר ויעבד תכנית. שנברגר עיבד תכנית. הוא עשה זאת בדרך של תזכיר, לאחר שבא בדברים עם ~~המחכמים~~ המחכמים מטעם הוועדה לירושלים, עם משרד הפנים ועם הארכיאולוגים. הוא עיבד תזכיר - (השר מ.קול: גם לגבי סדרי התפילה?) הכל. הוא לא מטפל לפי איזה נוסח יתפללו, אלא איזה קטע נועד לתפילה, איזה קטע לביקורים. קיבלתי ממנו תזכיר ביום ששי שעוד לא הפצתי. רציתי לשמוע דעת הוועדה אם להפיץ אותו. רציתי גם לקרוא אותו ולדעת אם אני יכול לסמוך ידי עליו. רציתי לקיים כמה פגישות לפני שאפיץ את התזכיר. אני רוצה להיות משוכנע שכל הצדדים מסכימים לכך. הייתי רוצה להפגש עם ראש העיר ולפני כן ועם אותם הגורמים שאחם נפגש האדריכל שנברגר, לכן לא הבאתי את התזכיר. אם דרך זו נראית - אז נשתדל לקיים את הסיור בזמנו. עד אז אבוא בדברים עם ~~השר~~ כל אותם הגורמים ואני אדע אם אני יכול לסמוך ידי על התזכיר, אם לא - זה נשאר תזכיר כתזכירו של האדריכל.

השר מ.קול: שר הדתות עשה עבודה חשובה מאוד על יד הכותל ופעל במסירות גדולה

יחד עם העוזרים שלו ועם היועצים שלו. אני רק יכול לשבח אותו על כך.

אין אני רוצה לקפח את השבחים המגיעים לו. אדרבא, אני מעריך אותו, כי אני מבקר לעתים קרובות על יד הכותל ואני רואה את ההתפתחות. אבל יש לי טענה קשה על שר הדתות: בוועדה זו הוא פעם הבטיח בעצמו, מיזמקו, שלאחר שיעשו את הרחבה ויורידו מה שהרב ניסים דרש להוריד - היה מקום כזה שהגביהו אותו קודם - אז יהיה ליד הכותל המערבי, במקום שיהודים מתפללים מדורי דורות, יהיו שלושה מקומות: אחד לגברים, אחד לנשים ואחד משותף, שיוכלו לגשת במשותף. זה כתוב בפרוטוקולים של הוועדה הזאת ואני אוכל להמציא את הדברים לעיונם של חברי הוועדה. הבטחה זאת לא קיים. מה שהציע פה, שיוכלו לרדת עד הכותל במשותף משפחות שלמות יהודים שלא רוצים את המחיצה, שלא היתה קיימת מעולם ליד הכותל, וזאת אינסטיטוציה חדשה של שר הדתות שלנו יאריך ימים, - הבטחה זו שניתנה לא קוימה. עניין זה נסחב ובינתיים נוצרה חזקה, שהנה יש אפשרות לגשת לנשים בנפרד ולגברים בנפרד. לפי מה שאני שמעתי מכל מי ששוחחתי אתו והתעניינתי - כולל הנשיא שלנו, כולל רבנים, היסטוריונים ומומחים לעניין הכותל - לא היתה שם מעולם מחיצה. אם תהיה ספריה ויראו צילומים - ייווכחו שלא היתה מחיצה. (השר מ.ח.שפירא: תקרא את הדו"ח של פיר, נזכרת שם מחיצה). יש לי דוחות של יהודים, אינני נזקק לגויים. זה נמשך זמן רב. כבר שנתיים שהוקמה המחיצה. זה לא נסבל על ידי יהודים רבים בעולם. הם באים בקבוצות רבות, כבר שנתיים רוצים לגשת לכותל במקום שהוא מקודש, ולגשת ביחד; גם בישראל באות משפחות שאינן רוצות שיפרידו ביניהן ויגידו: לך אתה כאן ואתה לכאן. עכשיו בא שר הדתות ומציע הצעה חדשה: יש כותל דרומי ויש כותל מערבי.

הוא מציע לדון על כל הטריטוריה הרחבה הזאת. אף על פי ששכינה לא זזה מכותל מערבי דוקא ולא מכותל דרומי. אם כי הרב ניסים אומר שהכותל הדרומי קדוש כמו הכותל המערבי, זה לא מספיק בשבילי. אני חל לא לפי ניסים ולא לפי נפלאות. אנו דנים על הכותל המערבי. זה הכותל שהיה מקודש מדורי דורות. עוד מעט ושר הדתות יגיד שצריכים לחכות עד שיפנו את הכותל המזרחי והצפוני ונוכל לחכות מאות בשנים עד שדיון זה יתקיים. אני לא יכול לקבל את ההצעה של שר הדתות. זאת למעשה הצעה, שבאידיש היו אומרים על כגון זה - לתת במתנה את שנותיה של החותנת. אני רוצה את הכותל. ליד הכותל צריכים לאפשר לכל יהודי להתפלל ולגשת לפי המאווים שלו ולפי רצונו. הכותל שייך לכל העם היהודי. זה לא בית כנסת. אמנם גם מתפללים שם, אבל זה לא בית כנסת. אני יודע שאנשים רבים שהם מסורתיים מאוד אינם סובלים את ההסדר הקיים. למשל, חברת הכנסת אסתר רוזנאל-נאור. אני יודע שענין המהיצה אינו נראה לה. אני מכיר נשים רבות שהן דתיות מאוד, אבל הן לא סובלות שמחלקים את היהודים ליד הכותל. אני רוצה שנדון על סדרי התפילה ליד הכותל המערבי ולא ליד הכותל הדרומי. הכותל הדרומי כבודו במקומו מונח, גילו שם דברים חשובים מאוד. אבל היתה משמעות מיוחדת לכותל המערבי. לכן אני רוצה בהצעתו של שר הדתות נסיגה. אינני יודע בהשפעת מי, אולי משום שלא קיבל את תמיכת הרבנים הראשיים לאחר שהסמיע את הצעתו. אז היתה שעה גדולה. אחרי גאולת ירושלים היתה התעוררות רוחנית, היתה התעוררות של רגשות, והוא הבין שאי אפשר למנוע מיהודים לבוא יחד אל הכותל. הוא עצמו הציע זאת ואחר כך הענין נדחה. אני מציע לוועדה שלא לקבל את הצעתו של שר הדתות לצרף את הכותל הדרומי לדיון זה, אלא לדון על סדרי התפילה ליד הכותל המערבי. אני מוכן לקבל את הצעתו שנדון על כל הכותל המערבי, מכיוון שאני מאמין שנוריד את הבית הזה. הכותל המערבי גדול. אם כי התפילה התרכזת במקום אחד, בשבילי כל הכותל קדוש. אני רוצה שדיון זה יהיה בהקדם. מדוע? אני יודע מה גדול כוחה של חזקה אצלנו, ומה פירושה של יצירת עובדות. ברגע שיורידו את ~~ההחלטה~~ הבית של אבו סעוד יתחילו להזיז את המחיצות האלה ומיד יקבעו עובדות לגבי כל הכותל. אני מכיר את הגורמים השונים הפועלים בירושלים. גם שר הדתות לא נהנה מהם כשהם מרביצים בד' מאיר. אנו חייבים לקיים דיון לפני שתוצרנה עובדות. אני רוצה שממשלת ישראל תוכל להחליט על זה ולא שמישהו ייצור עובדות. זה מה שאני מציע. אני לא רוצה למנוע מיהודים שרוצים להתפלל בנפרד, במהיצה, שיחפלו כרצונם. כל הכבוד להם כשהם לא רוצים את נשותיהם ליד הכותל. יערב להם. אבל אני לא רוצה שימנעו מיהודים אחרים שבאים מכל קצווי עולם. אם הכותל שייך לכל עם ישראל - ינהגו לפי רצונם. אני מציע שייקבעו שלושה מקומות בצורה מכובדת ליד הכותל, שיהודים יוכלו להתפלל גברים לחוד ונשים לחוד וביחד.

השר מ.ח. שפירא: אני לא רוצה להכנס עכשיו לויכוח. הזמן אינו סחאים לכך.

אשמיע רק הערה קלה והצעה. צר לי מאוד על השר קול שהוא סובל

מכך שהכוחל המערבי מפלג את העם. עד כמה שאני זדע, אם יש איזה דבר שמאחד את העם - הרי זה הכוחל במערבי. אתה כלל לא חושב על כך שיש במדינה שלנו מפלגות קטנות שמפלגות. אילו היה מישו חושב הרבה היה מוצא דרך לאחד אותן. - זה לא רק איחוד או פילוג, אלא זה דבר חדש. מישו רוצה להיות מחדש גדול בהיסטוריה שלנו איך להתפלל ליד הכותל. טוב שהשר קול חושב שהוא צריך להיות האיש הזה. (השר מ.קול: אני מייצג פה מיליונים יהודים שלא רוצים בזה).

אני מציע שבמשך שלושת השבועות שהשר קול יהיה בחו"ל לא נקבל כל החלטה. לא ננצל את ההזדמנות שהוא יוצא לחו"ל כדי לקבל החלטה נגדו. אני מציע להכין את החומר הדרוש, ובעוד שלושה שבועות כשהוא יחזור - נתחיל לדון בעניין. את דעתי עוד אגיד. (השר מ.קול: חכינו גם לך בעניין הטלביזיה).
השר ז.ורהפטיג: שנברגר הכין הצעה על דרכי הגישה.

השר י' ששפירא: אני רוצה שיצויין, למרות שהשאלה לא עמדה על סדר היום, שבעניין המחיצה - מעולם לא החליטה הוועדה הזאת על מחיצה. מפני שכנראה יותר טוב ליצור עובדות מאשר לקבל החלטה. מעולם לא החלטנו על מחיצה. לא נוסח בהיסטוריה מה היה במשך מאות בשנים עם המחיצה. שר הפנים, שיש לו מקורות היסטוריים שבמשך מאות שנים התפללו ליד הכותל בנפרד, חבל שלא הציע חומר זה לנציגות היהודית שהופיע בפני ועדת הכותל שהוקמה בשעתו. אני טרחתי לקרוא לא רק את הדו"ח, אלא לקבל פוטוסטט של הפרוטוקול של כל הדיונים לפני הוועדה. היהודים היו חלשים בעניין זה למטה מכל דרגה של חולשה להוכיח שהיתה מחיצה. אנו היינו צריכים להצדיק את המחיצה. (השר מ.ח.שפירא: היו זמנים שהיתה מחיצה). אנו לא החלטנו בעניין זה. כמו ברוב המקרים האמת היא באמצע. יש יהודים שאם לא תהיה מחיצה בשעת התפילה - זאת בשבילם מכה. זאת אמת אחת. ישנה אמת אחרת, שיש הרבה מאוד יהודים שבשבילם המחיצה היא דבר בלתי נסבל. ישנה אמת שלישית, שבמשך מאות בשנים דברו לא על הכתלים של הר הבית אלא על הכותל המערבי. לא דיברו על הכותל הדרומי. הייתי רוצה לראות מה היה יחסו של העם היהודי אילו היו אומרים לו: חדלו לכם מן הכותל המערבי, נתן לכם את הכותל המזרחי. איש לא יסכים לכך. אין כל ספק, שאילו מלכתחילה יכלו לגשת אל הכותל הדרומי - היה הוא המקום המקודש. אני יכול לערער על הרב ניסים ולהמצא בחברה טובה של הרב אונטרמן שאומר: אמנם כל הכתלים קדושים, אבל הכותל המערבי נתקדש על ידי העם. - עובדה היא שתמיד דיברנו על הכותל המערבי ושכינה לא זזה מהכותל המערבי. אני סבור שנוכל לדון בעניין זה בעוד חודש לכשיחזור השר קול. נתן לו שבועיים שיצא מהאווירה של חו"ל.

השר מ.ח.שפירא: הייתי רוצה שהשר קול ירשום אצלו מיהו היהודי הראשון ששאל אותו בעניין המחיצה.

השר י"ש שפירא: לא צריכים להתעלם מן העובדה, שמשנהו מתרחש בעם היהודי ובקיבוץ

היהודי הגדול ביותר בארצות הברית. האורתודוקסים רחוקים

מלהיות רוב. ואני אינני מאושר שדוקא הרפורמים מתחזקים. כשעמדתי ללכת להיכל -

עמנואל חזרתי למלון לקחת את המגבעת. כשבאתי לשם אמרו לי: חוריד את המגבעת.

יש לי יחס לבית הכנסת הריפורמי כמו לאפיקומן של סדר שלישי. עוד לפני 20 שנה אמר

לי השר פנחס רוזן: הצרה אתכם שלמעשה אתם גויים גמורים, וכשאתם רוצים רב -

אתם רוצים רב עם זקן ופיאות. אני רוצה רב למדן. רב ריפורמי לא אומר לי שום

דבר. אבל אי אפשר להתעלם שיש הרבה בתי כנסיות שבהם מתפללים גברים ונשים יחד,

ואתה לא יכול להתעלם מהם. חייבים למצוא איזו שהיא פשרה. אני הצעתי פשרה על

מחיצה ניידת, שאפשר להרכיב אותה בזמן התפילה ולהסיר אותה. זה כנראה לא ילך.

אבל לתת להם כתובת ללכת אל הכותל הדרומי - לא יתכן. (השר מ.ח. שפירא: גם אני

אלך לשם להתפלל אתם). אני מתנגד שתלך להתפלל עם נשים. רבותי, בואו ונהיה

מעשיים ונחפשי ~~לפתור~~ את דרך הפשרה. אם לא נגיע לדרך פשרה - נגיע להחלטה שתהיה

כתובה ותעורר רוגז רב. רבוננו של עולם, גם על זה אי אפשר להתפשר? אינני אומר

שהצעתו של שהר קול טובה. אבל היא היתה טובה בעיני השר ורהפטיג לפני שנה.

ולא צרי ים לספר לו שהוא במפלגה קטנה. (השר מ.ח. שפירא: אינני מקבל את דעתו

שהכותל מפריד בין יהודים).

אני רוצה להגיד לך, השר קול, עוד איזה דבר שצריכים להביא אותו בחשבון.

כל ימות השנה, לא בימי גנוסיה, כשתקפוץ ביום פשוט לכותל - רוב היהודים הנמצאים

שם הם יהודים שמחפשים את המחיצה. גם מזה לא צריכים להתעלם. (השר מ.קול: אבל

באים לבקר כל ימות השנה יהודים מחו"ל).

השר מ.בגין: הורדת אבו סעוד תעזור לפתרון הבעיה

השר י"ש שפירא: אני מציע לידידי ד"ר ורהפטיג בראש וראשונה לחשוב על פשרה.

השר ז.ורהפטיג: אמרתי שצריכים לחשוב על סדר בשני שני הכתלים, אבל נחשוב

על פשרה.

השר י"ש שפירא: אני בעד פשרה, שלא להרגיש יהודים אלה ולא להרגיש יהודים

אלה.

מ ח ל י ס י ס להמשיך בדיון לאחר שובו של שר הפיתוח והתיירות מחו"ל.

החלטה לסעיף 1 (ספריה הכותל) :-

מ ח ל י ט י ס : א) שר הדתות לא יתקשר עם כל אגודה לטיפול בספריה הכותל עד להחלטת הוועדה בנדון זה.

ב) הוועדה תדון מחדש בענין ספריה הכותל באחת מישיבותיה הקרובות, ועד אז לא יקבעו כל עובדות חדשות.

ג) שר הדתות יבדוק למי שייכים הבתים בין בנק המחכמה ולבין בית שטראוס, ואם אפשר להגיע להסדר עם בעליהם לגבי פתיחת מעבר לרחוב השלשלת.

החלטה לסעיף 2 (בנין אבו-סעוד) :-

מ ח ל י ט י ס : בהמשך להחלטת הוועדה מיום י"א בניסן תשכ"ט (30.3.69) :-

א) ראש העיר ידאג להמציא לשר הדתות עוד היום צו-הריסה לגבי 3/5 ממבנה אבו-סעוד.

ב) להתחיל בהריסה מיד עם קבלת הצו, כאמור בסעיף א.

ג) שר הדתות יקבל בהקדם חוות-דעת מקצועית בענין בטיחות הכותל באם יהרס בנין אבו-סעוד כולו.

ד) עם קבלת חוות דעת חיובית הנ"ל, יינקטו כל הצעדים להכנת העבודה הקשורה בהריסת הבנין כולו.

ה) שר הדתות יבוא בדברים עם שר-החוץ על-מנת לסכם עמו סופית את העיתוי המוקדם האפשרי להריסת 2/3 הנותרים של מבנה אבו-סעוד.

= - - - - - =

פ ר ו ט ו ק ו ל

ישיבת ועדת השרים לשמירה על המקומות הקדושים

כ"ט באב תשכ"ט - 13.8.69

(יום ד', בשעה 09:00)

נכחו השרים :
ז. ורהפטיג - יו"ר,
מ. בגין,
מ. קול,
ח.מ. שפירא,
א. ששון.

נעדרו השרים:
א. אבן,
מ. דיין,
י. ישעיהו,
י.ש. שפירא (חולה).

- עיריית ירושלים	מ. בנבנישתי
- המשלחת הארכיאולוגית	מ. בן-דוב
- משרד החוץ	ש. הלל
- המשלחת הארכיאולוגית	פרופ' ב. סזר
- משרד הדתות	הרב ד. פולא
- ראש עיריית ירושלים	ט. קולק
- משרד הדתות	אוריכל י. שינברגר
- היועץ המשפטי לממשלה	מ. שמגר
- מזכיר הוועדה	מ. ניר
- ר. מרון (רובינשטיין).	רשם

סדר היום: השטח שנתפנה אחרי הריסת מבנה דאר-אבו-סעוד

היו"ר השר ז. ורהפטיג: אני פותח את הישיבה.

אני רואה לעצמי חובה בעימה לאחל ברכת "טזל טוב"

לשר קול, לרגל נישואי בתו, וגם לאדריכל שנברגר.

את הישיבה הקודמת הפסקנו משום שהחלטנו לקיים

סיור. הסיור התקיים. בישיבה זאת אנו יכולים להתקדם ולהמשיך לדון על הנושא העומד על סדר יומנו, ואולי אף בצליח להגיע לסיכומים. מדובר בשטח ליד הכותל המערבי אשר נתפנה עם הריסת המבנה של דאר-אבו-סעוד.

ברצוני להזכיר לחברים מה היו ההצעות בענין

זה, בטרם שנמשיך בדיוננו.

ההצעה הראשונה - תוך כדי המשכת החפירות

הארכיאולוגיות יש להסדיר את השטח מבחינה בטיחותית ומבחינת הפראה של השטח. הכוונה לגבעה הטובילה לשער המוגרבים. יש לעשות שיפוע על מנת שהגבעה תוכל להחזיק מעמד עד שתמצא אלטרנטיבה לגבעה זו. באותו שיפוע לא תעשנה כל חפירות.

ההצעה השנייה - הגישה משער האשפות טאד תלולה.

יש להנמיך את הגישה משער האשפות וגם ליצור פראה נאות, ולעשות הכל על מנת שלא תהיה פפולת, כל עוד לא יוחלט אחרת. בשטח השיפוע לא תעשנה כל חפירות ארכיאולוגיות.

אני בעצם חוזר על הצעותי. ניסחתי אותן גם

בכתב. ההצעה השלישית - את השטח שנתפנה החל מן השיפוע ולמעלה, יש להפוך לשטח תפילה. הצעה אלטרנטיבית - בשטח שנתפנה ניתן לעשות סדר: חלק לתפילה וחלק להמשכת החפירות הארכיאולוגיות.

אלה הן הצעותי. היתה גם הצעה שבכל השטח, עד

לשיפוע, תורחבנה החפירות הארכיאולוגיות. לאור ההצעות השונות התקיימו שיחות עם המשלחת הארכיאולוגית בשאלות - מה התוכניות לעתיד, וזאת על

פנת לדעת איך לתכנן, מה לתכנן, וכיצד אפשר לתכנן את הרחבה.

סיירנו במקום. חברי הוועדה ראו את השטח,

התרשמו, ואני מניח כי הדברים גם יבואו לידי ביטוי. בטרם שניגש להפסד הדיון, נשמע אינפורמציה משלימה מפרופ' מזר.

פרופ' מזר: מאז הביקור של חברי הוועדה, חשפנו את השטח הזה

שמצפון לקשת רובינסון. אתם זוכרים שנתבקשנו להפסיק את העבודה בערך כאן (מראה על המפה). על הפסד העבודה בכיוון צפונה יוחלט בישיבה המתקיימת היום. והנה, נתבשרנו על עובדות מאלפות מאד מאז ביקורכם. בהיותכם במקום ראיתם כבר את המדרגות. כאן יש טור של מדרגות הטובילות מזרחה, הגובלות בקיר עבה הסוגר על פני קשת רובינסון. המדרגות הספתיע ביותר הוא בנין הגזית שהתחיל להופיע כאן בצפון. זהו בנין גזית שלהפתעתנו נשתמר כדי קומה, מתקופת בית שני, עם הסתתות הטיפוסיות, עם חלון באמצע. גם הקטרוך נשתמר בפנים. פירוש הדבר שהולך ומתפתח כאן לצד צפון, בנין שמהותו עוד איננה ברורה, אבל הוא מתקדם בכיוון צפוני. הפסקנו את העבודה במקום הזה, כפי שהבטחנו. אבל יש לנו כאן חלק מהקיר המערבי ומהקיר הדרומי, באמצע החלון, ובפנים מפולת גדולה של אבנים. אבל הקטרוך עצמו, שאולי החזיק את הקומה השנייה, נשאר שלם לחלוטין.

הדבר המעניין ביותר אלו הם הטיפסאים. אינני

נכנס עכשיו למתן סקירות, אלא אמסור אולי רק את התאריכים. כמו כן נמצאו מטבעות. נמצאו מטבעות מימי אגריפס הראשון ומספר ניכר של מטבעות משנה ב', ג' ו-ד' לחורבן, למלחמת היהודים ברומאים. כלומר, המבנה הזה התקיים בדיוק תחת החורבן של הבית השני. מהשנה החמישית בכלל אין לנו מטבעות עד היום. זאת הפעם הראשונה שנתגלו מטבעות כסף של בר-כוכבא, ודבר זה השלים לנו את הרפרטואר. בסך הכל הולכת ונשלמת תמונה מעניינת מאד של המבנה.

יש לנו כעת את הרחוב הראשי של ירושלים, הרחוב

בהא' הידיעה, הנמשך לאורך הכותל המערבי עד השילוח, הרחוב פשעו חולדה, והרחבה הגדולה. כאן נמצאת קשת רובינסון. מתחת לקשת עובר הרחוב. כאן אתם רואים ארבעה תאים, ופאזריהם שטח הסגור כפונה. אנו כעת חופרים שטח זה. כאן באות מה שאנו קוראים "מקוואות", אבל מוטב אולי להגיד ה"בריכות" מסיפוס קומראן, שמש כמו בקומראן. אגב, לפי הזמן ולפי המימצאים התקופה היא חשמונאית. כעת אנו צריכים לעשות את המחקר של האמנה השנייה, והעבודה כאן מתקדמת. הדבר החשוב ביותר - מה הוא אופיו של הפונה הנמצא כאן (מראה על המפה), ואשר צריך לתת לנו את הטכת.

השר מ. ס. קול : אני מציע כי ניתן למשלחת הארכיאולוגית לחפור עד השיפוע המחזיק עכשיו את הכניסה לשער הטוגרבים. לא תהיינה תפילות בצד הזה, כשם שלא נתקיימו כאן תפילות במשך כל הזמן. אני מציע לתת להם לבצע את העבודה.

השר מ. ח. שפירא : כל הזמן היו שם ערבים. השר מ. ס. קול : אני בעד זה שתהיינה תפילות. אפשרי זאת גם בישיבה הקודמת. אין זה דבר חדש. הצעתי היא כי עכשיו לא תערכנה שם תפילות. התפילות תקויימנה לאחר שהמשלחת הארכיאולוגית תסיים את עבודתה ותברר מה שהיא צריכה לברר. בינתיים לא חסר מקום לתפילה. אנו נגלה את מה שאפשר לגלות באיזור הזה.

בהתאם להצעתו של שר הדתות, הכוונה היא ליצור קטע קטן, סימטה, אשר דרכה יגשו להתפלל. סימטה זו תהיה בין השיפוע הזה לבין המקום שבו ~~אחופרת~~ בעומק המשלחת הארכיאולוגית. רבותי, אם יתחילו לבוא לשם מתפללים - דבר זה יביא לידי מפולת בצד החפירות. בנוסף לזאת, יהיה זה עניין לריב קבוע. לא יתנו למשלחת הארכיאולוגית להשלים את עבודתה, בעוד שפרופ' מזור אמר שהם רוצים להשלים את העבודה. איש מאתנו לא מעלה על הדעת שלא תהיינה תפילות לאורך כל הכותל. כאשר יגיע הזמן נדון כיצד תהיה הגישה למקום זה.

כידוע, חלק מהצעותי הן בקו ההצעות של שר הדתות.
הצעתי פעם הצעות בנוגע לאפשרות הגישה של יהודים לכותל המערבי כולו, לכל
אורכו, לאחר שהוא נתגלה. בשעתו הציע שר הדתות הצעות לגבי הקטע אשר בו
מתפללים כיום. הוא הציע מקום אחד לגברים ומקום אחד לנשים. הצעתו התייחסה
לקטע אשר בו מתפללים כיום. כאשר התחילו להרוס את השטח מטביב והיה ברור
כי יתגלה כל הכותל לאל אורכו, וכי הוא יתגלה בכל אורכו ויפיו - דובר
אז כי בעלה את הענין לדיון לאחר שהכל ייחשף, ואז גם נקבע מה יהיו סדרי
התפילה. קיים סעיף כזה, ואינני מציע היום לדון עליו.

אין לי כל ספק כי אם ירצו עכשיו לקבוע בצד הזה
מקום לתפילה, יפריע הדבר לחפירות ויטבע מן המשלחת הארכיאולוגית לבצע
את המלאכה שהם צריכים לבצעה. הם צריכים להגיע עד שער ברקלי, הנמצא
למטה משער המוגרבים. אי-אפשר לעשות זאת כל זמן שאין דרך לעליה לשער
המוגרבים. ועלינו לזכור כי הוועדה החליטה כי עלינו להבטיח את הגישה
לשער המוגרבים.

אינני מבין מה הדחיפות שבדבר, מה פתאום התעוררו
כולם להתפלל דווקא בקטע זה של הכותל. מישהו אמר פעם שזה טוב מבחינה
פוליטית. מבחינה פוליטית החפירות הארכיאולוגיות מתקבלות באופן נפלא.
יש לכך הר מציין בעולם. אם נחליט על אפשרות לתפילה גם בקטע זה, יטבע
הדבר את המסך עבודתה של המשלחת הארכיאולוגית. חושבני שכולנו צריכים
להיות פרוצים ממה שנעשה בשטח ולכרך על עבודתם. זוהי עבודה נפלאה שכל
העם היהודי מצפה לה. ואינני חושב שבענין זה צריכה להיות חלוקה בין
יהודים שוטרי מצות לבין יהודים שאינם שוטרים את כל המצוות. ישנם יהודים
שוטרי מצוות קיצוניים המתפארים מעבודת המשלחת הארכיאולוגית. אין שום
סיבה שתבוהל מערכה על הענין הזה, כשאין צורך בה.

משום כך, אני מרשה לעצמי להעיר בהזדמנות זאת, כי
גם כאשר מפרסמים פרסומים - ואני אומר זאת לידידי, שר הדתות, צריכים בכל
זאת להביא גאולה לעולם ולהגיד את הדברים בשם העושים וגם בשם אוטרים. לפני

מונח האלכום היפה שהוציא משרד הדתות. אני מודה למשרד הדתות על ששלח לי אלכום זה. יש בו תמונות יפות מאד. אולם בכל מקום צוין: עצרת זאת זופנה על ידי הרבנות הראשית, או תמונה זו צולמה בכנס שזופן על ידי שר הדתות או משרד הדתות. תחת כל תמונה מופיע הסבר שכזה. אולם כאשר אני מגיע לצילום היפה הזה הפראה את הפסוק מספר "ישעיהו" שנתגלה, וראיתם ושש לבכם ועצמותיכם תפרחנה", כתוב: "כתובת עברית ראשונה זו נתגלתה חקוקה על אחת מאבני של הכותל המערבי, בבדבך הששי מתחת לקשת הקדומה....". בשום מקום לא צוין שהמשלחת הארכיאולוגית גילתה את הדבר הזה.

היו"ר השר ז. ורהפטיג: תקרא את הפבוא שלי.
 השר פ. קול: בכל שף צוין מי הוא בעל הזכות. רק כאן לא כתוב שהזכות היא של המשלחת הארכיאולוגית, אשר היא גילתה זאת ולא מישהו אחר. אני אומר זאת אגב אורחא.

אני מציע כי בתאחד על הצעתי, על פנת שלא יהיה ריב בישראל על ענין זה, וביתן למשלחת הארכיאולוגית להשלים את עבודתה. לאחר שתושלם העבודה יכוסה השטח ואז יוכלו לבוא המתפללים ולהתפלל. זה לא יאיה מקום קבע שאי-אפשר לגשת אליו ולהתפלל. אין לי גם כל ספק שהמקום הזה לא ישאר בצורה בו הוא קיים היום. זוהי הצעתי, למען שיהיה שלום בינינו ולמען שלא ישתלבו הרוחות.

(פחזיק פלאקאט) קיבלתי הש/בוע את הדבר הנורא הזה, אשר בו כתוב שכאילו הכותל נמצא בסכנה וצריך לעשות עצרת הצלה כדי להציל את הכותל. עוד מעט ילכו על באריקות בירושלים. אין דבר קל יותר מאשר להלהיב את הרוחות בירושלים. קראתי בעתון "הצפה" איך מארגנים בירושלים מעשי בריונות, על ידי צלצול הטלפון בשעות הקטנות של הלילה במטרה להעיר אנשים, ועל ידי סקנדאלים אחרים שעושים, כמו במקרה של ד"ר מאיר. אנכי התנסיתי בכך, בתקופת עליית הנוער, כאשר היו מצלצלים אלי בקביעות. כולנו מכירים כיצד קל מאד בירושלים לערוך הפגנות ולגייס כפה אלפי בחורי ישיבות לצאת לרחובות, ליידות אבנים וכו'. אם לא בתאחד ולא יהיה שלום בינינו, קיימת באמת סכנה שבאחד הימים תתיינה התפרעויות

שם, ודבר זה לא יוסיף כבוד לירושלים וגם לא לכולנו. אני מתחנן ומבקש
כי נתאחד על הצעה זו.

תהיינה תפילות לאורך כל הכותל ויהודים יוכלו
להתפלל לאורך כל הכותל. כיצד יגשו למקום על פנת להתפלל - על כך נדון
מאוחר יותר. אין הכרח שנעשה זאת היום. אולם בינתיים יוכלו הארכיאולוגים
לסיים עבודתם. זו הצעתי.

השר ח.פ. שפירא: אני מציע שלא נבאם כאן באומים ארוכים. נשאר
זאת למקומות אחרים. כאן יושבים אנשים פחות או יותר
אינטליגנטים ולא צריך להסביר להם כל פרט קטן. יש לנו יותר מדי ישיבות
של ועדות, וכל הזמן נלקח מאתנו. לכן, טוב שנקט גם בזמן.

ברצוני לשאול את פרופ' מזור: עד כמה שהבינותי,
היתה פעם הצעה כי חלק מן הכותל שנתגלה יהיו מיועד לתפילה. האם החלק הזה
עלול להפריע באיזה אופן שהוא - אם יהיה סדר, כמובן - לעבודת הארכיאולוגים?

פרופ' מזור: התשובה היא - כן.

השר ח.פ. שפירא: תסביר מדוע.

השר ס. בגין: אני חייב לבקש מראש סליחה. היום אין בדעתי לקצר.
אני לא אוטר שהנאום שלי יהיה ארוך, אבל היום אני
לא מבטיח לקצר. העניין רציני מאוד וצריך לדון בו גם בכבוד ראש וגם בסידה
של התעסקות.

השר ס. קול: אני מודה על תשובתך בסעיף זה לשר הפנים.

השר ח.פ. שפירא: אפשר לדבר ברצינות רבה מאוד וגם בקיצור, ואפשר
לדבר שלא-ברצינות והנאום יהיה ארוך מאוד. השר בגין
אמר שצריך לדבר ברצינות, וזה איננו נוגד את מה שביקש.

השר ס. בגין: אמרתי שהיום לא יהיה כל כך לקצר עד לטיניטום.

אני רוצה לבקש סליחה על משהו נוסף. בניגוד להרגלי אשפיע הפעם שני קטעי הקדמה שלא אוכל שלא להשמיעם. הראשון, לגבי הוועדה הזאת.

לאחר הדיון הקודם בוועדה, אשר נתקיים לפני קיום הסיור שלנו, הדיון היה סוער. אי-אפשר היה להכחיש זאת. נתפרסמו פן הישיבה דברים שונים בעתונות. זה קרה לנו בפעם הראשונה. אני חושב שזה לא הוגן. אינני שם אצבע באיזה שהוא כיוון, אבל דווקא משום שהענין רגיש, והוועדה היא ממשלתית, צריכים לדון בזה בכובד ראש ונרצינות והתעמקות....

השר ח.מ. שפירא: וגם היו הרבה אי-דיוקים.

השר פ. בגין: אין צורך להעמיד את הוועדה מראש במצב שכאילו היא מדברת ברטקול. אם רוצים לקיים איזה משפט ציבורי על צד זה או על צד אחר של הסוגיה, היינו סומינים את נציגי העתונות לאולם הזה והם היו שופעים את כל הדברים שנאמרים פה. אבל לא זאת הכוונה. אנו צריכים לפתור בעיה. אני ממש נדהמתי לקרוא פתאום פסקאות הקרועות פן ההקשר ואינן מבטאות את דעת החברים, וזה חל ממש על פולם.

אבקש את היושב-ראש, לפני שנסיים את הישיבה,

להעיר לכל המשתתפים בישיבה, כי זה דיון פנימי של הוועדה אשר לא נועד לשום פרסום, וכל המשתתפים מתבקשים כך להתייחס לדיון.

ההערה השניה שלי היא לבסות לעזור מבחינה פסיכולוגית.

הספנטיקה איננה קובעת דברים בחיים, אבל יש שהיא משפיעה עליהם. כך קרה לדעתי, שבחוג מסויים של העולם, המושג "חפירות ארכיאולוגיות" נעשה משום-מה אודיוזי. לא בעיני. חפירה ארכיאולוגית יש לה מטרה נאצלת מאד, וביחוד בשביל עם עתיק שעקבותיו נקברו. אבל אין להתעלם פן העובדה, שאני מצאתי אותה בהלך רוחות מסויים, שעצם המושג "חפירות ארכיאולוגיות" נעשה ממשג שלילי. אבל מאחר שבלאו הכי תמיד נעדיף ביטוי עברי נכון, נאמן, לא עד כדי אובסקורטיזם - איננו חשים שום קושי לומר טלפון ורדיו, ולא מוכרחים

להזדקק ל"שח-רחוק".

רבותי, גם החברה שהוקמה בימים עברו לא נקראה החברה הארכיאולוגית, אלא "החברה לחקר ארץ-ישראל ועתיקותיה". אני מציע שהשלט שישנו ליד הכותל יוחלף בשלט שעליו תתנוססנה הפלים הבאות: גילוי קדמוניות ישבאל או קדמוניות ירושלים. ראית, זוהי האמת לאמתה. הפילה "קדמוניות" מאד באה. ולהוזה ידוע, שזאת הפטרה שלנו - לגלות קדמוניות. אני חושב שזה התוכן הפשטי. קיימנו דיון בנוכחותם של כבוד שני הרבנים הראשיים. דיברנו אתם על הענין הזה. היו בין שניהם חילוקי דעות, אבל בפירה שהצלחנו לשכנע את שני הרבנים הראשיים שצריכים לעשות את הטלאכה הזאת - שכנענו אותם בזה הניסוח: תפארת ישראל נקברה בפסך הדורות, הבה ונגלה אותה לעיני העם ולעיני העולם. יש לכך פשטעות עצומה גם מבחינת הזכות שלנו על ארץ-ישראל. אנו איננו פולשים (אינווידורם).

אני מקווה שעד עכשיו לא הרגזתי את שר הפנים באריכות הדברים. אני חוזר ומציע להקים שם שלטים גדולים מאד עליהם ייאסר "גילוי קדמוניות ישראל או ירושלים". ועכשיו אני עובר לתוכן הדיון.

המפעל הזה שנעשה סביב הכותל, בראשותו של פרופ' טור ובעזרתו של טר בן-דב, לדעתי הוא מפעל אדירים. אני אומר זאת בכל הכרתי. אני חושב שזה מפעל גילוי הקדמוניות הגדול ביותר שנעשה אי-פעם בארץ-ישראל מאז החורבן. זאת דעתי. ביקרתי שם מספר פעמים וראיתי דברים שאולי חברי הוועדה האחרים עדין לא הספיקו לראותם, ולכן אני יכול להעיד על כך מתוך פראה עינים. אתה עומד בפעם מול מה שעשו כבר וטול מה שיכולים לראות עיני רוחך. מסתבר שזה לא היה כל כך עמוק, בסך הכל כמה פטרים, אבל תפארת בלתי פשוטת נקברה בפסך דורות, ולא ראינו ולא ידענו. זהו מפעל אדירים ואצריך לסייע להמשך מפעל זה בכל כוחנו. זה לא רק גילוי תפארת ישראל הקדמונית, אלא זה לתפארת ישראל ד'היום ובשביל הדורות הבאים.

לעת עתה חשפנו חלק של הכותל הפערבי והכותל

ישנה בעיה רצינית מאד לגבי הכותל המזרחי, הקשורה

מה לעשות לאחר שחשפנו מן הטחכמה ועד הפינה של

הכותל הדרומי את כל הכותל. לדעתי, ישנה חשיבות מוסרית והיסטורית רבה - כשם שהורדנו את הבתים הללו שהיו דבוקים במסך דורות אל אבני הכותל -

אצאאאאא שליד האבנים, אשר במסך דורות לא יכולנו כלל להגיע אליהם ואפילו לא ראינו אותן, ייועד מקום לתפילה. צריך להבין את הסוגיה הזאת מבחינת הרגש. מבחינת הרגש של אנשים כנים ולא של "טרבל-מייקרס", כי ישנם אנשים הטנצלים דברים לפטרות צדיות, אבל הם אינם צריכים ללמד על הכלל. אבל ישנם אנשים אשר בכנות התגעגעו במסך דורות רבים לראות את האבנים הללו ולנגוע בהן. החברים זוכרים בוודאי כי במסך השנתיים האחרונות לא פסקנו מלהתריע על המצב המשפיל והבורא / של פתיחת סוללות הביוב בצד השני של הכותל, מעבר לסוללה, כאשר הצנורות היו גלויים הרבה זמן - וזאת, כאשר הכותל היה כבר בידינו. המצב המכזה הזה העלה עוד יותר את הדברים הללו -

13.8.1969

את הרצון לראות את האבנים הללו בקיום ולהתפלל לידן. אני מבקש להבין לרגש העמוק הזה אצל אנשים כנים. אני מעיר על עצמי. מותר לי? אצלי רגש זה עמוק מאד. כאשר הורדנו את הבתים הללו וביקרתי שם, כאשר התקרבותי היתה פעימה בלב. דורות לא ראינו את זה - וזה היה סמל השפלת ישראל. הנגיעה באבנים יש בה רגש עמוק מאד. זה לא מיסטיקה. זה נפש עמו.

לכן אני מציע שאיזה שהוא מקום מעבר לסוללה ייועד לתפילה. לא הכל. מבחינה טכנית בוודאי שזה ניתן למידור. אני מבין לרוחו של פרופ' מזור שהיה רוצה את כל השטח - אם מותר להגיד כך - בקי לגילוי קדמוניות, אבל אי-אפשר להתעלם גם מן האספק (הזה שעליו דיברתי קודם).

השר מ. סול: מדוע זה לא יכול לחכות? ברצוני להבין.

השר מ. בגין: אסביר זאת.

יש אספקט כזה שבמשך דורות האבנים הללו היו פכוסות ופובזות, ועתה, אדם מאמין, אשר בכנות התגעגע לראותן, יכול לגשת אליהן. אני חוזר ואומר. אני יכול להבין כי מגלי הקדמוניות היו רוצים את כל השטח פנוי על מנת לעשות מלאכתם עד תום, ויבוא יום ותהיה גישה לכותל. צריכים גם בזה להתחשב. אולם החיים מורכבים, הם אינם פשוטים. זה אחד הדברים מהם מורכבת הבעיה שלנו בשלמותה. לכן, אני מציע לייחד שם מקום לתפילה. לעשות גדר. גישה למקום הראשון, שבו גם כן גילוי קדמוניות, וגישה בנפרד למקום התפילה. לדעתי, דבר זה ניתן להשיג. כפי שאפשר היה לגשת עד עכשיו, אפשר לעשות את הגישה מהרחבה שהיתה קיימת עד אז, ואשר האנשים התגעגעו אליה. אחר כך, לייחד גישה לכותל, בין גדרות יפים. לא גדר תייל. זה לחוד וזה לחוד. נקרא לזה "מחיצה". אין שום פגם במילה הזאת.

אני רוצה להסביר עוד טיפה אחת אשר בגללה, לפי

הערכתי, דבר זה הוא הכרחי.

גם ברחבה שהיתה ידועה במשך דורות העסקנו את הכותל,

לא בהרבה, כ-2.5 מטרים. טענתי שזה איננו מספיק. הסצנרתי כאשר פיר

ריצפו את כל השטח הזה, כי לו היינו מטשיכים עוד קצת בעבודה, אפילו במצב ביניים, עוד חודש או חודשיים, היינו יכולים לחשוף לפחות עוד שלושה-ארבעה נדבכים יקרים מאד. כל אלה שראו את החפירות שנעשו בעבר יודעים שאפשר לרדת הרבה יותר עמוק ולחשוף מתחת לפני הקרקע את מה שעוד נותר לחשוף. אפשר היה לעשות זאת, כי "בינינו לבין עצמנו", הרי בפרספקטיבה, הכותל כפי שראינו אותו בזמן ששכונת הטוגרכים היתה קיימת, לגבי הרחבות של הגישה שישנה היום - היה קטן. אתה ניגש לכותל דרך הרחבה הזאת ואתה כבר לא יכול, בשום אופן, להתרשם כפי שהתרשמת לפני שלושים שנה. זאת עובדה.

תבוא ברכה על ראש העיר ועל עוזריו, שעשו מה שעשו שם. מה היינו עושים עם גישה כזאת עם רבבות האנשים שצריכים להתפלל? והתוצאה היא זו שדיברתי עליה קודם.

פר.ט. קולק: הכוונה היתה שיתחילו בחפירות ויגיעו עד היסודות.

השר.פ. בגין: איך אפשר לחדש את הרושם? על ידי העמקתו. מטעמים קראתיך יה". ואז אפשר יהיה לראות את כל הכותל. ואינני מבקר עכשיו. היו סיבות לעשות מה שנעשה, אבל בזאת צריכים להתחשב. לדעתי, אנו צריכים לקחת בחשבון שבלאו הכי יהיה עלינו להעמיק את הכותל. לדעתי, עוד בעתיד הקרוב אנו צריכים לעשות זאת. ואז ניתן היה לבצע את העבודות מבלי להפריע את התפילה. את החלקה זה שיועד עכשיו לתפילה, מעבר לסוללה - אפשר לקיים שם את התפילה. את החלק של הרחבה נעמיק, ואחר כך שוב נכסה אותו. וכך במשך שנה או שנתיים, מבלי שתופרע התפילה בחלקים השונים, נצליח לחשוף את האבנים מתחת לריצפה וגם מתחת לכותל. מאחר וישנה הבדלה על ידי הסוללה, נראה לי שזה יעזור לביצוע המלאכה עליה דיברנו, אשר בעיני היא מאד חשובה.

טענתי כי ממחינת הרגש העמוק של אנשים כנים,

חשוב לאפשר להם להתפלל ליד חלק הכותל שרק עכשיו נחשף. אשרינו שזכינו
לכן. תאפשר להם לגשת, אל תחסום את כל השטח שנחשף. בשביל אנשים כנים
זה חשוב מאוד.

שום אנשים כנים לא עוררו את הוויכוח הזה.

השר פ. קול:

יש גם אנשים ביישוב. אלה אינם ה"טרבל-מייקרים".

השר פ. בגין:

כל החפירות החלו מהכותל הדרומי. הם לא היו

בלאו הכי אפילו ליד הפינה של הכותל המערבי. אחר כך הם התרחבו. זאת

עובדה. עכשיו נחשף שטח עצום לאורך הכותל המערבי. כלומר, מן הסוללה

ועד לפינה הדרומית. אם באותו שטח עצום נייחד כמה מטרים כדי לאפשר

למתפללים לגשת לאבנים אשר הם רוצים לנגוע בהן, דבר שאי-אפשר היה לעשותו

בימי השעבוד - לדעתי, איננו צריכים למנוע זאת. קיים קשי מסויים, טוב,

נתגבר עליו. שליחותנו להתגבר על קשיים. ואז יהיה שלום ולא מהיינה

טענות ואיש לא יוכל לומר שהחפירות הארכיאולוגיות מנעו את הגישה.

הטלאכה של פרופ' מזור בעיני מקודשת לישראל.

זהו מפעל אדירים. אבל אין זאת אומרת שלאחר חשיפת האבנים שלא נראו בטשן

דורות, צריכים למנוע מן המתפללים לגשת אליהן. זה לא. הם יחפרו לאורך

כל השטח הזה ובכיוון מזרחה....

ואז הם גם יקחו את הדרך משער האשפות....

השר פ. קול:

זו בעיה טכנית, אשר לדעתי ניתנת לפתרון.

השר פ. בגין:

לא תהיה גישה משער האשפות.

השר פ. קול:

את הכל יש לעשות בשיטתיות, לא בבת אחת. לא

השר פ. בגין:

בבת אחת בנו את ירושלים ולא בבת אחת יחפרו

פתחתה. הכל בשיטתיות.

אני מסכים, איפוא, וסגיש את ההצעה הבאה:

אני מציע שנייחד שטח מסכימלי אפשרי לגילוי הקדמוניות, ושטח מסויים נייחד

לתפילה; אנתקדם גם בהעמקת הכותל לכל חלקיו, באופן שיטתי, כך שבכל מקום

בו בעמיק, כאשר אי-אפשר יהיה לקיים בו את התפילות - ימצא תמיד סידור מתאים, כלומר, תמיד יהיה מקום כפול, משני הצדדים, איך כן לקיים את התפילות.

פר ס. קולק: אנסה ללכת בעקבות הערתו של שר הפנים, ולקצר ביותר את דברי. אני גם מסכים עם הרבה דברים שאמר השר בגין, וכרצוני להעביר אותם לפסים של דברים מעשיים.

ותחילה הערה. גם אני עשיתי טענה קטן. במשך כל הזמן כתוב היה על השלטים הפוליטיים אל הכותל, "WAILING WALL". אנו הזמנו שלטים אחרים עליהם יאמר, "WESTERN WALL". הייתי רוצה שלא נשתמש בשם זה באנגלית. התרגום של השלטים איננו נכון.

אני משוכנע שהתוצאה של החפירות והגילויים במקום מעלה את קדושת הכותל ולא מקטינה את קדושתו. אני מקווה שבגיע לכך שתבצע חפירה לאורך כל הכותל, במקום בו מתפללים היום. אני מקווה כי גם במקום זה נרד יותר לעומק.

אני חושב, כי עם כל הקושי שבדבר, אנו צריכים להגביל את פרופ' טזר בזמן. אינני אומר שצריכים לעשות זאת תוך שבוע או תוך חודש, אלא נאמר שנה או שנתיים. אבל אנו צריכים לדעת כי אחרי התקופה שתקבע - נניח שנתיים - אחרי התקופה שהוא יתחייב עליה, מפסיקים שם את העבודה, ועם כל השמירה על הדברים הקיימים שם, תהיה אפשרות של גישה חופשית לכותל.

גם אני חושב כי יש לאפשר גישה להתפלל ליד הכותל. אני מניח שזו לא תהיה גישה חופשית כזאת כפי שהיא קיימת היום. הרבה מן האבנים שאנו מגלים יצטרכו להשאר במקומן. בוודאי שיהיו שרידים או חלקים של קשת רובינסון שלא נרצה להוריד, אבל תהיה גישה לאותן האבנים, כפי שהשר בגין תאר זאת.

אני גם מבין את הרגש שהשר בגין מדבר עליו.

הייתי מבקש לבדוק האם לא ניתן להקים במקום איזה פיגום יפה ונאה, כדי שאנשים יוכלו לעלות עליו ולנגוע באבנים העליונות, בעוד שמתחת לפיגום היפה והנאה הזה יוכלו להמשיך לעסוק בחפירות, ללא כל הפרעה. הייתי מבקש כי מר שינברגר יחד עם ועדת הבטיחות, יבדקו אפשרות כזאת. האבנים העליונות הן לא לענין, בכל הקשור למלאכתו של פרופ' מזר. נדמה לי שיש כאן טעם אפשרות של פתרון שלא חשבו עליו עד כה. אני מציע הצעה זאת ומבקש שוועדת הבטיחות עם ועדת מהנדסים יבדקו את ההצעה ויראו אם זה ניתן לבצוע. אם דבר זה אפשרי - נדמה לי שאפשר לראות בכך פתרון אשר יספק את כל הצדדים.

הייתי רוצה שנקבל תוכניות מפורטות ממר שינברגר בקשר לחפירה מתחת לסוללה. כלומר, למצוא את הקשר שבין החלק הדרומי והחלק הצפוני. מבחינה הנדסית דבר זה אפשרי. זה דבר שנצטרך לעשותו באחד הימים, ואינני רואה כל סיבה מדוע לא ניתן לעשות זאת בקרוב. וזאת, כמובן, תוך תיאום מלא ופתן אפשרות למשלחת הארכיאולוגית להמשיך בעבודות החפירה, ויחד עם זאת לא להפסיק אפילו ליום אחד את הגישה לשער הסוגרבים. אומרים לי שזה ניתן לעשות. הייתי רוצה שנדע מתי זה יתבצע ובאיזו צורה זה יתבצע. אפשר להעמיד במקום הזה גשר ולהמשיך לחפור מתחתיו. אינני מדבר על הסכניקה. לשם כך יש לנו מומחים. צריך להמשיך בחפירה ואין שום סיבה לא להמשיך בה בקרוב. חושבני שאנו צריכים להטיל על המשלחת הארכיאולוגית, יחד עם מר שינברגר, למצוא את הדרך להשלים זאת בצורה המתאימה. הלוואל שם יהיה נמוך יותר מהלוואל שבו מתפללים עכשיו, אבל אלה הם פתרונות טכניים. דבר זה אולי יקרב אותנו במספר שנים, ונגיע לכך שיתפללו רק בחלק המתגלה עכשיו, ועל ידי כך תינתן האפשרות להמשיך לחפור ולהעמיק ליד המחכמה.

ביקשתי זאת בזמן הסיוור ואני מבקש זאת גם עכשיו:

אני מבקש לקבל הצעות בקשר להמשך החפירה בכיוון מערבה. זאת בעיה תנועתית קשה, כי ברור שהיציאה משער האספות צריכה להשאר. דיברנו על כך מספר

פעמים עם האדריכלים של יהודה תמיר. קיימת תכנית להפסיק את הכביש שוביל משר האשפות אל הכותל. התכנית מדברת על הנסכת הכביש בכמה מטרים ולשנות ולשפץ את הכביש על-יד בתי מחסה. לבנות אותו בצורה אחרת. עם ביצוע עבודה זאת, הגישה של ההולכים ברגל משר האשפות - על פי רוב זקנים, או לעתים קרובות זקנים נכנסים משר זה - תהיה נוחה יותר, כי לא יצטרכו לעלות את כל העליה הקיימת היום. דבר זה יאפשר לנו לשפץ מחדש את שער האשפות, אשר היה השער שמכל יותר מכל השערים האחרים, משום העובדה שהירדנים הכניסו דרך שער זה את כל העצים והברזלים הגדולים שהיו דרושים להם בעיר העתיקה. משום כך, הצעתי היא, כי אחרי תיאום בין מהנדסי התנועה, מהנדסי התחבורה ומהנדסי המשטרה, נקבל הצעה אחת כיצד ניתן להמשיך את החפירה מבלי לפגוע בתנועה - וזאת כדי שמה שאמר השר הגין באמת יתגשם. החפירה צריכה להמשיך גם בכיוון הזה, ולדעתי, דבר זה ניתן לביצוע.

לו היינו מקבלים תוכניות כאלה ומאשרים אותן כאן -

אני סבור כי על ידי כך לא היתה נוצרת הפרידות שיטת, פרידות מאד מלאכותית, הבנויה על אי-הבנה. יש להוריד את הטריטוריה הזאת - וניתן להורידה, אם נלך בכיוון דברי השר בגין, אם תוגשנה לכאן תוכניות פעשיות אשר אותן גם נאשר בוועדה זאת.

פר ש. הלל: ברצוני להעיר הערה אחת למען הסדר ולטובת

הפרוטוקול. בישיבה שלפני הישיבה האחרונה, ציין היושב-ראש, על סמך אינפורמציה לא-מדויקת, ששרד החוץ פנה וביקש שנמצא לו תמונות של יהודים המתפללים בחלק זה של הכותל שנתגלה לאחר ההריסות. מאחר ונתבקשתי על ידי מספר שרים לבדוק את העניין, בדקתי היטב את העניין בשרד ומסתבר שלא היה כדבר הזה. איש ששרד החוץ לא פנה, לא בבקשה זאת ולא בבקשה אחרת, לא להמצא תמונות של יהודים המתפללים כאן ולא תמונות של יהודים מתפללים במקום אחר. אני מציין שהיושב-ראש הוטעה על ידי האינפורמציה הזאת. חשבתי לנכון לתקן את העניין הזה לטובת הפרוטוקול.

יתר על כן, ברצוני לציין שלאחר שהיתה פעולת

ההריסה על-יד שער המוגרבים, העמדה שלנו - כפי שייצגנו אותה - היתה העמדה הרשמית המקובלת, שההריסות בוצעו בשל הוראה של טהנדס העיר, בגלל הסכנה שהיתה צפויה בטקום, והמשך פעולת החפירות בשטרה. לא הסמענו אף פעם את העניין שיש צורך בתפילה, וכי זאת היתה העילה לכך.

מאחר ונתבקשתי על ידי מספר שרים לבדוק את העניין, הרי בטקום לענות לכך אחד בטכתב, מצאתי לנכון לתקן את ההערה שנאמרה על ידי היושב-ראש, בישיבה שלפני הקודמת.

השר ח.ט.ט. שפירא: בציבור נוצר הרושם המוטעה כאילו ~~יש~~ כאן שני צדדים - הארכיאולוגים מצד אחד, והיהודים הבאים להתפלל ליד הכותל, מצד שני. אני לא אוטר שזה נכון, אבל אנו עזרנו ליצירת הרושם הזה. לצערי, זה כן נכון. אנו עזרנו ליצור את הרושם שרוצים לגזול מן היהודי הדתי את האפשרות לגשת לכותל, רוצים להפריע לו בכך. ואז הגענו למצב שהגענו אליו בחודשים אלה. ברור שאינני מצדיק לא את מה שכתוב בכרזה הזאת שהראת, השר קול, וגם לא את הנוסח המופיע בה, אבל ברור שיש אנשים הרוצים לנצל את הדבר הזה. זה הדבר היחיד אשר יכול להלהיב את היהודים. אנו יודעים מה יכול לקרות מדברים כאלה ומהתלקחות שכזאת בירושלים, סביב לכותל המערבי.

אולם כנראה שגם הארכיאולוגים חושבים שהכותל קצת מפריע להם בעבודתם, לגבי מה שהם חושבים לעשות. אם אנו שואלים את פרופ' מזור כמה זמן זה צריך להמשך? תשובתו היא: אינני יודע, שנתיים, עשר שנים ואולי טאה שנים. אינני מבקר בכותל כל יום, אבל שאצטרך לחכות טאה שנים עד שאוכל לגשת לשם - זה יותר מדי אפילו בשבילי.

השר ט. קול: גם בשבילי.

השר ח.ט.ט. שפירא: אני מבין כי הארכיאולוגים אינם יכולים להתחייב על יום ועל חודש אלא על שנים. הם צריכים לומר

כי העבודה צריכה להמשיך כך וכך שנים, ובמשך השנים הללו מוכרחים למצוא דרך להסיר את הרושם הזה כאילו הארכיאולוגים הם נגד היהודים המתפללים ליד הכותל.

יש דבר אחד שהוא אופייני כיצד אצלנו מסתדרים העניינים. היה המקרה ב-ט' באב. אני פותח את הרדיו ושומע בקולי קולות, מספר פעמים ביום, כי הרסו את האתרים בתוך החפירות ובגרום נזק שלא ישוער. התפרצו לחפירות יהודים דתיים וכן הלאה. התחלתי לחקור בעניין. לא דוברים ולא יער. נכון, התפרצו אנשים לחפירות, אבל אין כל יסוד לטרטור הזה של הרס, חורבן או ואנדליזם. לאחר מכן הופיע פרופ' סזר ואמר שגם הוא איבנו יודע על הרס גדול שכזה. יכול להיות שקרה איזה דבר. ובשבילי אתה נאמן. אבל מישהו בוודאי מסר את ההודעה הזאת - מקרב אותם אנשים הרואים עצמם קרובים לעניין הזה - לרדיו. ואצלנו אין מקום לחקור האם הידיעות שפורסמו לרדיו הן נכונות או בלתי נכונות. משום כך, ידיעה שכזאת יכולה להיות נגד הסדינה, היא גם יכולה להיות נגד הארכיאולוגים, שהם תמיד יפרטו אותה. דבר כזה הביא לידי ההתרגשות הגדולה, הן בקרב חסידי הארכיאולוגים, והן בקרב אותם יהודים דתיים שכך תיארו אותם ברדיו שלנו. דבר זה מוכיח כי זה איבנו נובע מתוך רצון טוב של אלה שפסרו את הידיעות הללו לרדיו.

אני רוצה לומר שצדק השר בגין. קיימת הרגשה עמוקה

אצל יהודי דתי, אשר זכה לראות כגילוי הכותל, לגשת למקום, להתפלל. יש כאלה שלא מאמינים בתפילות שלהם, אבל ישנם יהודים מאמינים הרוצים לגשת ולהתפלל ליד הכותל, ובשבילם זאת חוויה עצומה ביותר. משום כך שאלתי את פרופ' סזר בתחילת הישיבה, האם זה מפריע לארכיאולוגיה או לא. תשובתו היתה: כן, זה מפריע. אני יכול לשאול עכשיו: באיזו מידה זה מפריע? אם זה יפריע, אולם בקצת מאמצים ניתן להתגבר על ההפרעה - לא נורא. אבל אם ההפרעה היא כזאת שבכלל לא יהיה מקום לעבודה הארכיאולוגית - נצטרך למצוא איזה דרך לפתרון העניין הזה. ולדעתי, אפשר למצוא את הדרך. אולי

בדרך שהציע זאת השר בגין, אולי בדרך שהציע זאת ראש העיר, או בכל דרך וצורה זאת או אחרת, על פנת שיהודים יוכלו לגשת לכותל ולהתפלל. נסיר את אותה הרגשה הקיימת אצל היהודים, כאילו חוסמים בפניהם את הדרך הזאת.

השר פ. קול: אני הצעתי תקופה של שבתים.

השר ח.פ. שפירא: שנינו יכולים אולי לחכות עוד עשר שנים, אבל ישנם יהודים שאינם יכולים לחכות. אנו צריכים לתת את התשובה לא לך ולא לי, אלא אנו צריכים לתת להם תשובה המתקבלת על הדעת. אל נראה את כל אלה כצדדים בענין, לא את אנשי הארכיאולוגיה ולא את אלה הרוצים לגשת לכותל ולהתפלל.

מר ט. קולק: כולנו צד אחד בזה.

השר ח.פ. שפירא: וכצד אחד אנו צריכים לחפש דרך כדי שכולם יצאו בשלום מן הענין הזה. זאת אופרת, שיהודים יוכלו להתפלל ליד הכותל, וגם שניתן יהיה להמשיך את העבודה הארכיאולוגית, אשר התחלנו בה בהצלחה ואני גם מקווה שהיא תסתיים בהצלחה, אבל אין לחכות טאה שנים. אל לנו להתעקש. כך זה מוכרח להיות. אם לא נלך בדרך זאת, אני חושש מאד שאנו הולכים לקראת פריצה בתוך ירושלים, ולא נוכל לכבות את התבערה הזאת, ומוטב שנעשה זאת לפני כן מאשר לאחר מכן.

מר ט. קולק: אני מציע כי נבקש מהאדריכלים וספר שיינברגר לתת לנו תשובה תוך שבועים כיצד ניתן להמשיך בעבודה במקום, ואני מציע לא להמשיך את הדיון.

השר א. ששון: הצעה לסדר. אני מציע שהחברים יוותרו על רשות הדיבור. נשמע אם קיימת אפשרות לבצע סידורים כאלה.

היו"ר השר ז. ורהפטיג: אתה צודק. אנו עוסקים בענינים של היסטוריה, ובענינים של היסטוריה אתה לא יכול לדרוש אפילו

מן היושב-ראש שיוותר על תשובה.

תשובה קצרה ביותר לשר קול. לאלבום הכותל הפערבי

כתבתי פנוא. בפנוא הזכרתי את העבודה של המשלחת הארכיאולוגית. אני לא יכול לדעת אם תחת כל תמונה צויין פי גילה טה גילה. סוף כל סוף, הכתובת היא עתיקה. לא עכשיו כתבו אותה. שנית, אייעץ לשר קול לראות את הדו"ח של המשלחת הארכיאולוגית. לא מזכירים בו לא את משרד הדתות ולא משרדים אחרים, אשר עזרו להם. מדוע אתה דורש זאת ממני?

הערה שניה לטר הלל. אני קורא בעתון ג'רוזלם פוסט "טה-1 ביולי. הדברים הכתובים כאן פורסמו מיד אחרי הריסת המבנים. טר תקוע נשא נאום. הוא נציג משרד החוץ.

(ראה עמוד מס' 20 א').

כל הגישה של הנאום היתה לגבי קדושת המקום.

פר ש. הלל: לא פוטלת בספק קדושת המקום עלינו, אדוני היושב-ראש. היו"ר השר ז. ורהפטיג: אני לא רוצה לצטט מאמרים אחרים. אבל מצאתי לנכון להעיר שתי הערות אלה.

האדריכל שינברגר: ברצוני להתייחס רק לשאלות שראש העיר הזכיר אותן, כי זה הצד הטכני, ועל כך אוכל לענות, וגם לגבי המחשבות בקשר לכך.

אני רואה את השטח כולו כפכלול של בעיה אחת בלבד. היינו, מבחינה טכנונית, אין תכנון פה ותכנון פה (מראה על הדפסה), אלא יש לראות את השטח כולו, עם הגבולות שלו, כפכלול טכנוני אחד, היינו, מבחינת החזון, מבחינת התכנון הפעשי ומבחינת שלבי הביצוע. אין לי עכשיו הזמן להכנס ולהסביר זאת, אבל ברצוני להכנס לשאלות הקונקרטיות שפה התעוררו. לבסוף, אציע הצעה אחת כיצד אפשר לגשת לפתרון הבעיה.

13.8.1969

השר ז. ורהפטיג:-

(קורא מה"ג'רוסלם פוסט" מה-1.7.69):-

Challenging Jordan's right, in the light of its 19-year record as occupier to speak even for the Arab minority in Jerusalem, he lambasted that country for having the "audacity" to object that "two uninhabited structures, one of them containing a public latrine purposely constructed by the Jordanians to defile the holiest of Jewry's ancient sites, were removed so as to restore the (Western) Wall to its time-honoured sacredness," or that some Arab houses situated in a lane leading to the Wall, used by Jordan-based saboteurs to set off explosive charges to kill worshippers, were vacated to assure free access ^{the} to shrine, of that routine administrative regulations were extended to the eastern parts of city "to facilitate the continued and lawful conduct of Arab ~~next~~ business and professions."

./

למעשה, כפי שכבר אמרתי, זהו פכלול אחד ואי-אפשר

לראות את זה כבעיות נפרדות. דהיינו, אם ישנה בעיה של המטבח התפילה כפי שהיא כרגע, והגיה לכותל; או/ענין החפירה בהגבלת זמן, ואופן הגישה למתפללים בעת החפירה; ישנה בעיה של גישה לשער המוגרבים - כל זמן שזה אכסיון שצריכים להכנס דרך שער המוגרבים; ישנה שאלה אחרת של שטח הכביש שירשנו אותו מהירדנים, אשר מטעמים שונים רוצים להוריד את פלסו וליצור גישה יותר נוחה אל הכותל עבור המתפללים הבאים משער האשפות; ואפילו אם השטח הזה נשאר - יש ליצור מעבר במדרגות טכאן, ולהסדיר את השיפוע טכאן.

לכל הדברים הללו ישנן תוכניות ורעיונות, אולם דבר זה תמוה. וכשאני אומר "תמוה" אני מתכוון לכך, שכל התאום שהיה התבסס על התאום מן הסוג האישי. כלומר, הוא היה מבוסס על התאום האישי של אלה שטיפלו בדברים. לדעתי, כשם שקיימת ועדה למקומות קדושים, כן צריך שיהיה מטה פעולה אחד, דהיינו, שלא יהיה כאן רק תאום אישי, מקרי, לפי הצורך ובפצבים שונים. ועדת הבטיחות יש לה תפקיד מוגבל מאד לגבי הבטיחות. אולם כאשר אני מדבר על בעיות תכנוניות - ישנן בעיות המתרחשות בשטחים שונים ובדברים שונים, ולדעתי, אין פתרון אחר מאשר הקמת מטה פעולה קבוע אשר בו לכל אחד יש תפקיד משלו, והוא זה המקבל החלטות כלליות בקשר לבצוע, ואין משהו אצאא בצד עם משהו בקשר לבצוע ולשלבי הביצוע.

רבותי, לגבי החזון כולנו מאוחדים. לגבי התכנון - אפשר למצוא את הדרכים. לגבי שלבי הביצוע - כאן ישנן התנגשויות, וסתגשים יום-יום בדברים במקום. על אלה הדברים יש צורך בתיאום מלא בצורה שאין לה ביטוי יותר הולם מאשר מן מטה פעולה אשר יקבע תאריכי ביצוע, שלבי ביצוע, אופני ביצוע בכל הקשור למקום הזה. כל הגופים האחרים פיוצגים בתוך מטה פעולה זה, במשמעת מלאה.

ועכשיו אני עובר לדבר המעשי.

בדקנו אפשרות להחליף את הסולל בקטע פסויים של 15 מ', במקום הזה, בגשר. יש לנו אלטרנטיבות שונות איך לבצע זאת, ולבצע זאת כך שהתנועה לא תופרע אפילו ליום אחד. ישנם אופנים שונים לבצע זאת. אפשר להשאיר את הסולל בקטע פסויים. אפשר לשים גשר כאן, ואפשר ללבצע את החפירה מתחת לגשר הזה. זה דבר חשוב ביותר, לא רק בהמשך הענין, אלא גם לגילוי שער ברקלי, אשר הוא דבר בעל חשיבות מסדרה ראשונה, אולם כתנאי שהדבר יתואם במטה הפעולה הכללי. כי אתה יכול ליצור היום את הגשר, אולם יחד עם זאת ליצור למחרת בעיה - מה יהיה עם המתפללים לכאן, מה יהיה עם החפירה לכאן, מה היא נקודת המפגש בין השנים, וכדומה. אם אכן צרות אלה תתעוררנה - אני מעדיף לא לעשות שום פעולה ולהשאיר את הסוללה כפי שהיא.

אפשר לעשות במפלס אצא יותר נמוך גשר שני ובגשר זה אפשר לגשת ולגעת בכותל, כפי שהציע זאת השר בגין, מעל לשטח שבו חופרים. דבר זה ניתן לביצוע. זאת שאלה של תכנון קונקרטי. אני רואה את זה כדבר חולף, זמני. אני חוזה גם אפשרות שהגישה לשער המוגרבים תבוטל וגם הגישה לפעלה תבוטל. כל העסק הזה הוא לתקופת מעבר. אם החפירות הן לשנתיים - אז זה ענין לחמש שנים. וצריכים לראות את הדברים במסגרת הנכונים. אם הולכים בדרך זאת, ישנה גישה לקהל, ישנה גישה לתפילה, יש אפשרות להמשיך בחפירות. יש אפשרויות תפילה לקהל במקום הזה. ניתן לסדר את הדרכים הקשורות בכך. מבחינה טכנית-תכנונית, הדברים ניתנים לביצוע.

מבחינת הבטיחות יש לנו גוף היכול לפקח על כך. גוף זה בתכנה רק לפיקוח ואין תפקידו לתכנן תכנונים. ולכן הוא מצומצם, ואני כיושב-ראש מפקיד לצמצמו רק לבעיות הבטיחות. אולם כפי שאמרתי, דברים אלה ניתן לפתורם לכל פרטיהם, כתנאי שיהיה תאום מלא בין הגורמים השונים.

ברצוני להוסיף עוד נקודה אחת. הייתי מציע דבר אחד טכני. בכל פתרון כפי שיהיה, וכל זמן שעובדים כאן, הייתי משאיר את הקיר הזה, שהוא כרגע מגביל את ענין השטח של הכותל המערבי. כל ערבו

תחומים - בין פועלים, בין עובדים, ובין מבקרים - איננו רצוי. רצוי לכן
שדבר זה ישאר, או שיהיה פתח או חלון, עד שהעסק הזה כולו יהיה שלם.

פרופ' מזור: אומר שלושה דברים הקשורים זה בזה, ובכל זאת כל אחד
הוא ענין בפני עצמו.

ישנה בעיה אחת - בטיחות. קיימת ועדת בטיחות.

בטיחות הוא פושג מאד רחב.

אחד הדברים שקרו ב-ט' באב - ואני רוצה להגיד זאת
לשר שפירא - הית אחד הנסים הגדולים ביותר מאז מלחמת ששת הימים, שלא נהרגו
שם אנשים, לא נפצעו ולא נפלו לבורות. לא רצייתי יותר מדי ללבות את הלהבה.
התפרצו המונינים לשטח החפירות ולבורות. היה שם הרס. לקחו משם שקיקים עם
מיפצאים. יש כאלה שהיו ישרים מאד והחזירו את אשר לקחו. יש כאלה שלא
החזירו. הכניסו לצו ערבוניה בתוך המחסנים. נכנסו למעפקים האלה שהשר
בגין זחל אליהם. באותו רגע שהשטרה קיבלה הוראה לפעול - כולם הוצאו
מן השטח, אבל עד לאותו רגע, סכנת הנפשות שהיתה בטקום כלל לא תואר.
אולם מה פירוש הדבר שהמונינים מתפרצים דרך גדר?

וכבוד השר שפירא, ברצוני להגיד לך כי ישנה

כאן טעות. המתפרצים כלל וכלל לא היו המתפללים האלה. בסך הכל מספר
האנשים שכאו עם הקבוצה הידועה כדי להתפלל הסתכם ב-15 איש בערך. המתפרצים
היו סתם אנשים שהלכו בעקבותיהם. יש הבדל גדול בכך. הדבר המכריע היא
בעיית הבטחון.

כבוד השר ורהפטיג, אינני רוצה להכנס לשום פרטים.

הדבר החשוב ביותר הוא זה: אנו מחוייבים ביד חזקה, ביד ברזל לדאוג
לבטחון. מדוע? אלה הן חפירות ארכיאולוגיות. מופרים בשכבות עמוקות
ביותר, לעתים קרובות. ישנן בעיות עצומות הכרוכות בכך....

היו"ר השר ז. ורהפטיג: הלוואי ודאגו לכך כל הזמן. לא היו מגיעים לעמודי

פרופ' מזור:

דואגים דאגה עמוקה. שנה וחצי אנו חופרים במקום

הזה. אני מבקש לזכור זאת.

אם אנו חופרים בשטח הזה, או אפילו בין שער

המוגרבים ובין השטח הזה, נשאר שטח אשר בו יכולים להכנס ולהפשיך להתפלל. אבל הבעיה שנוצרת כאן היא ברורה: ביום בהיר אחד יכולים המונים לבוא לשם, ושוב פעם תהיה התפשטות על פני שטח החפירות. איך לפתור בעיה זאת, אינני יודע.

השר ח.ט. שפירא:

נשאר זאת לפתכונים.

פרופ' מזור:

דבר אחד בטוח - הפסקנו כאן את העבודה, בשטח זה,

ופוכרחים עתה להפשיכה. אנו נמצאים כאן באמת

לפני ענינים נכבדים ביותר, בשטח הצפוני, ומכאן לרגע שנוכל להפשיך בחפירות, צפונה. את זה אנו צריכים לעשות.

לא פעם שואלים אותי בנוגע לזמנים. אני עניתי

על השאלה הכוללנית. הכוונה היתה לחפירות ירושלים, ואנו לא מתכוונים דווקא לשטח הזה, אלא בכלל. מפעל ירושלים הוא תפקיד פשוט. אבל כאשר שואלים אותי שאלה ספציפית, לאמור, על השטח הזה למשל, במקום שאנו עובדים בו, ואם זה עד לשער המוגרבים - זוהי בעיה לגמרי אחרת. הנסיון הוכיח לנו - כפי שכבר ראיתם בניקור שערכתם - כי האפשרויות הן הרבה יותר טובות ממה שחשבנו עליהן. במלים אחרות, אני מניח שבמשך השנתיים הבאות - כפי שאמרתי אז - ניתן יהיה לגלות את השטח הזה. כמובן, ישנן בעיות רבות מה פירוש "לגלות". זה לא תהליך פשוט, אבל אנו יכולים להתגבר על זה במידה שכזאת, שבעוד שנתיים, למעשה, מה שיראו לעין בהיקף רחב, תהיה השכבה של סוף ימי בית שני בבטחון, ויכול להיות שגם תקופות קצת יותר קדומות, תקופת החשמונאים.

בדרום יש לנו מצב מעניין ביותר שנוצר, מכיוון

שנודפנה לנו תגלית המאפשרת לנו באופן אחד לגמרי לגשת לענין זה. מתברר שטאחרי הרחוב היתה ירידה לרחבה. אנו קוראים לזה "פלאזה". ופה עובר הקיר התומך. פירוש הדבר שפה יהיה לנו רחוב, פה הפלאזה, ופה הקיר התומך.

מכאן מתחיל המורד, מכאן מתחילה הירידה. בצד הזה הפרובלמות עוד דורשות בירור, ואינני רוצה להכנס לענין זה כעת. כאן, כנראה, יווצר כעת המרכז המקשר את שני הרחובות הראשיים מימי בית שני. אלה הם הדברים שנתקלנו בהם רק עתה, עם המשך העבודה, ודברים אלה יתנו לנו את התמונה הכוללת.

מר ט. קולק: יש לי הצעה מעשית. אני רוצה להציע החלטה שתהיה מורכבת משני חלקים. החלק הראשון - לאפשר לפרופ' מזר את המשכת החפירה עד לסוללה. שנית, להטיל על כל הגורמים הנוגעים בדבר, הוזה אומר, על ועדת הבטיחות בראשותו של מר שיינברגר ועל פרופ' מזר, להציע לנו דרכים כדי שיהודים - אפילו בסספר סוגבל בבת אחת - יוכלו להגיע לחלק זה של הכותל, הנמצא דרומה מן הסולל, ולהתפלל בו. זו הצעתי. אני חושב שניתן למצוא לענין זה פתרון, או בדרך הצעתו של השר בגין, או בדרך הצעתי. אינני רוצה להכנס לסכניקה של הענין. אני מציע הצעה זו. לא חשוב לי גם הלואל שבו יתפללו. לא מוכרחים להגיע לכל אבן, אבל יש לאפשר זאת ולהוציא את ההרגשה של הניגוד. אני סבור כי גם לארכיאולוגים חשוב להוציא את הרגשת הניגוד מקרב אלה הבאים להתפלל. אנו צריכים לפתור את הדברים ולא להעמיק את חילוקי הדעות.

היועץ המשפטי מר שמגר: שר הדתות קיבל מכתב אשר בו יש איום בצו על תנאי, בנקודה הזאת של איסור הגישה להתפלל בחלק שפונה כעת מהבתים. אני סבור שמבחינה משפטית בית המשפט לא יקבל את העתירה הזאת, מכיוון שאין בחפירות כשלעצמן כדי למנוע תפילה בקטע מסויים. אני מביא זאת לידיעת הוועדה, ואני אגיש לשר הדתות טיוטת תשובה מתואמת.

השר מ. בגין: אני חושב שאנו לא צריכים לקבל היום הצעה פורמלית, אלא להטיל על מר שיינברגר להגיש תכנית. כאשר תוגש התכנית, אנו נאשר אותה על-פי החלטה עקרונית.

היועץ המשפטי מר שמגר: אני חושב שישנם דברים המוסכמים על הכל. מוסכם

על הכל שצריך לאפשר את המשך החפירות. מוסכם

על כולם שעקרונית יש לאפשר תפילה גם בחלק הדרומי מהסוללה. אני, על כל פנים, מצטרף לדעה הזאת כי יש לחפש דרכים לבצע דבר זה. מוסכם שהחלק הדרומי מהסוללה צריך להיות מובטח בצורה טכנית מסויימת. מוסכם שהחלק הזה צריך להיות מגודר בצורה יעילה כך שהקהל לא יוכל להתפרץ.

לכן, ניתן לדעתי, בין על ידי החלטה פורמלית היום,

או בין אם דוחים את ההחלטה לשבוע או שבועיים - ניתן לומר כך: מגמת הוועדה לאפשר המשך החפירות. יחד עם זאת, לבקש הצעה לאפשר גישה לחלק הדרומי ביחס לסוללה של הכותל, אשר נחשף לאחרונה, בדרך שתוצע על ידי הגורמים הטכניים המוסמכים לכך. שלישית, להטיל על ועדת הבטיחות לאבטח את המורד הדרומי של הסוללה ואת שער המוגרבים, ולהציע הצעה של גידור אפקטיבי של כל הקטע דרוםית מהסוללה, בכפיפות לסידור הזה של הגישה לתפילה, כפי שיוצע לוועדה.

היה לי הכבוד להשתתף בביקור בחפירה, ואני יכול

לומר שזה נס שאדם לא נהרג שם. ישנם שם בורות בעומק של מטרים רבים.

לאחר שהשטח יגודר, על מנת שלא תהיינה אלהבנות,

נצטרך לקבוע שהאחריות לשמירת המקום חלה הן על הפקחים והן על גורמי המשטרה. זה דבר שמסוכם על דעת הוועדה כהסדר שעל-פיו צריך להתנהל המקום, וכל סטייה ממנו יש בה משום מקרה של סכנת נפשות, ועל כן כל שומר צריך להתערב. ולגבי המשטרה - גם לה יש שלב מסויים שבו מותר לה להתערב ושלב מסויים שבו אסור לה להתערב. אבל כאשר אומרים שיש שלב של סכנת נפשות, מותר לה להתערב. כאשר ניצור את הגדר - לשמור על הגדר אשר מתחתה עשויה להיות מפולת - זה שלב שמותר לה להתערב בו. לפרוץ גדר בהחלט אסור. כל מעשי אלימות אסורים שם. כל אלה היושבים כאן ערים לכך שמעשה אלימות אחד גורר מעשה אלימות שני. או שיכולים להיות דברים

נוספים שיש לסנוע אותם, והם יכולים להיות בכל מקום. הפתרון הוא שנמצא מודוס-ויוונדי שיהיה על דעת הכל. הדבר האופטימלי היה אילו היינו סוגרים הכל בפני גישה לחלק הדרומי. אולם במציאות הקיימת דבר זה אינו מעשי. מה שאתה רוצה לסנוע זה פגיעה בהמשך החפירות.

מה שמוצע כאן זה למעשה סין ונסיל כזה הנותן „אוס-לאט“ (OUT-LET) לאיזה דבר, אבל לא על חשבון החפירות. אם ישנה נכונות מצד סר שינברגר לחפש דרכים ולהציע הצעות - זה לדעתי הפתרון הטוב ביותר שניתן למצוא. מה גם שכל פתרון כזה הוא פתרון זמני באופיו, כי עלולים להיות מצבים שבהם יפסיקו את התפילה גם בקטע שבו מתפללים ויחשפו אותו לחפירה, בעוד ששטח אחר יוכשר לתפילה.

יש לגדר את המקום, אבל לא בגדר מיל וגם לא בגדר בטון, אלא בגדר נאה שלא יפרצו אותה, כשם שלא פורצים לבנק ישראל. כל זמן שאין סידורי בטחון, אני מבקש שלא תהיה גישה לתפילה.

היו"ר השר ז. ורטהפטיג: אבל גם לא חפירות, בהתאם להחלטה שנתקבלה. פרופ' מזור: משקלו יפה את הענין של המשך החפירה של הבנין שנתגלה.

היו"ר השר ז. ורטהפטיג: זה יחכה עוד שבועיים.

נבקש את האדריכל שינברגר שיכנס את ועדת הבטיחות ויחד אתה יציע לנו הצעה לפיה יש להבטיח את הסוללה ואת הגישה לשער המוגרבים, עם השפוע שבמקום; להסדיר את המקום מבחינה בטיחותית כדי שהגישה תהיה טובה ובצורה שתעניק לה מראה נאה ומסודר. לגבי השטח המתחיל מקצה השפוע, עליו להציע לנו הצעה לפיה ניתן יהיה לבצע שם חפירות ארכיאולוגיות אך יחד עם זאת, תהיה גם גישה לתפילה. וזאת או בהתאם להצעה שהציע ראש העיר, או בהתאם להצעה שהציע השר בגין, או לפי הצעה שלישית. אבל דבר אחד צריך להיות ברור - שיש להציע הצעה שתאפשר באופן מקביל גם להמשיך בחפירות וגם לתת גישה לסתפללים.

אנו מבקשים כי ההצעה שתוצע תכלול גם

את הבטחת הגישה מסער האשפות לספלס זה, ובצורה נאותה.

כמו כן, אנו מבקשים שההצעה תכלול הצעת

גידור אשר יכול להיות גם יפה וגם בטוח.

עד שתוגשנה הצעות אלה, חלה ההחלטה

הקודמת, לפיה אין מחדשים דבר. את ההצעות אני מבקש להמציא לנו

תוך הזמן הקרוב ביותר.

אני מבקש להגביל אותם בזמן.

מסר ס. קול:

אני מציע כי ההצעות תוגשנה תוך שבוע ימים.

השר ח.מ. שפירא:

היתה הבטחה מצד הצבא, לתת לנו את הגשר.

השר א. ששון:

אני מקבל את ההצעה שתוך שבוע ימים ימציאו

השר ס. קול:

לנו את ההצעה.

תוך עשרה ימים.

מר שינברגר:

היו"ר השר ז. ורהפטיג: תוך עשרה ימים תוגשנה לנו ההצעות.

ס ח ל י ט י ס : להטיל על ועדת הבטיחות, בראשות האדריכל שינברגר, להציע לוועדת השרים לשמירה על המקומות הקדושים, תוך 10 ימים, פתרונות בנקודות כדלהלן:-

א. הבטחת סוללת הגישה לשער המוגרבים ושיפועה.

ב. אפשרות קיום חפירות ארכיאולוגיות וגישה לתת-פללים בשטח מקצה השיפוע דרוסה לפי הקו שייקבע על-ידי ועדת הבטיחות.

ג. יצירת גישה מסער האשפות למקום התפילה, כאמור בסעיף ב', וכן הבטחת צורה נאותה לדרך מסער האשפות לרחבת הכותל.

ד. הקמת גידור נאות של שטח החפירות.

ה. עד לאישור הצעות ועדת הבטיחות על-ידי ועדת השרים לשמירה על המקומות הקדושים, נשארת בתוקפה החלטת ועדת השרים בנדון זה מיום ח' באב תשכ"ט (23.7.69).

היו"ר השר ז. ורהפטיג: ישיבה זו נעולה.

ס ו ד י

סְטִינוֹגְרָמָה

פ ר ס י - כ ל
ישיבת ועדת השרים לשמירה על המקומות הקדושים
ז' בשבט תשכ"ט --- 26.1.69
(בשעה 08:30)

נכחו השרים :
ז. ורהפטיג - יו"ר,
מ. בגין,
י. ישעיהו,
מ. קול,
ח.מ. שפירא,
א. ששון.

נעדרו השרים:
א. אבן,
מ. דיין,
י.ש. שפירא.

משרד הבטחון	-	תת-אלוף ש. גזית
משרד החוץ	-	ש. הלל
ראש עיריית ירושלים	-	ט. קולק
משרד הדתות	-	אדריכל י. שינברגר
מזכיר הוועדה	-	מ. ניר
י. חנני	-	רשם

- א. חשיפת הכותל ובטיחותו;
ב. מפעל המזכרות מאבני רחבת הכותל.

חשיפת הכותל ובטיחותו

היו"ר השר ז. ורהפטיג: דו"ח קצר של הפעולות לאחר הישיבה ~~האחרונה~~ האחרונה. רבותי, בישיבה האחרונה היה לנו דיון רב בקשר לבטיחות

הכותל. הוקמה ועדת בטיחות בראשות האדריכל שנברגר. רציני למסור דו"ח קצר. בטח תרצו לקרוא הכל במפורט. כל אחד קבל תיק עם כל הפרוטוקולים ויוכל לדעת על השתלשלות הדברים.

ועדת הבטיחות עובדת יפה, באותו הרכב שהורכבה. פרט לנציג מע"ץ, נציג משרד העבודה ה' פרידמן, שניהל את כל העבודות. כנראה שהוא לא רוצה להכנס לוועדת הבטיחות. אבקש את ד"ר ניר להתקשר עם שר העבודה ולזרז אותו שישלח את נציגו. חשוב שנציג של משרד העבודה ישתתף בוועדה. בינתיים הוועדה עברה על כל הפרובלימות והציעה פתרונות. עובדים לפי הפתרון הזה. לגבי הכותל הדרומי גמרה את התכנית המיוחדת מה לעשות כדי לבטח אותו. תכנית זו אושרה על ידי המכון הסטטי של הטכניון. איש הקשר של התכניון הוא פרופ' אידלמן. נעשה מיכרז למי למסור את העבודות האלה. פתחו את המיכרז. (השר מ. קול: האם המדובר בתמוכות?) כן. (מר שנברגר: עד לגובה החפירה, 3.5 מטר בלבד. זה לא בולט החוצה).

אותה ועדת בטיחות סיכמה מה לעשות תחת המחכמה, כדי לבטח את חשיפת העפר שם. אגב, הפעולות הללו - הבטיחות ותכנית הבטיחות - נעשו בהסכמה עם המהנדס של הווקף. הם השתתפו, נתנו את ידם לעניין המידות ולעניין התכנית של הבטיחות. חשוב שזה נעשה גם על דעתם. אם יקרה אחר כך משהו - שידעו שזה נעשה גם בידיעתם.

אותה ועדה עשתה גם פעולה נוספת. כל עוד אין החלטה על הריסת בנין אבו סעוד, הרי בינתיים התחילו לעשות את הניקוי מהעפר שנמצא במנהרה שמחת לבנין אבו סעוד. מכיוון שהבנין יותר עתיק, היו צריכים חוות דעת של בטיחות, איך לעשות את הדבר, לנקות את העפר משם, כדי שלא יתערער הבנין (זה נעשה בלי החלטה מפורשת).

הפעולה הרביעית שנעשתה - אלה מספר הבנינים שעד בנין אבו סעוד. זה היה בנין בעל קומות, ששם היה חלק מהקומה הגלויה ובתי השימוש על יד זה. קבעו ועדת בטיחות איך להרוס את זה. ואת זה הרסנו. (מהצד הצפוני בין אבו סעוד והפינה הדרומית), כל המבנים פרט לגוש המבנים שנקרא אבו-סעוד, שזה שער המוגרבים. כל הבנינים פרט לבנין זה נהרסו. ואנחנו חלל ריק שהיה בתוך החומה - לפי הוראות מר שנברגר - כיסו באבנים רגילות, כדי שלא ייראה חלל ריק. עכשיו כל החומה מהפינה הדרומית עד גוש אבו סעוד הוא פנוי בידנו.

לגבי אבו סעוד הייתה החלטה לא להרוס אותו עד שתהיה החלטה מצד משרד החוץ בקשר לאוביקציות, שמא יש לזה ערך תרבותי, ועד שנקבע את האלטרנטיבה בקשר לגישה לשער המוגרבים. לגבי האלטרנטיבה של הגישה לשער המוגרבים יש תכנית שמר שנברגר עיבד. היא יכולה להיות מבוצעת ברגע שנקבל או.קיי. של הממשלה. (מר הלל: התכנית של מדרגות לוליניות צריכה להיות מאושרת כאן?) אינני חושב, אלא אם כן הוועדה תדרוש זאת. (השר מ. קול: הוועדה צריכה לדעת על כך). אם הוועדה תדרוש נביא זאת לכאן. (השר א. ששון: התכנית האלטרנטיבית לא תבוצע עד להריסת אבו סעוד). היא לא יכולה להיות מבוצעת עד להריסת אבו-סעוד. כי זה בא במקום זה יתכן שתוך תקופה מסוימת לא תהיה לנו גישה. ח"א ש.גזית: השאלה היא אם אי אפשר למצוא פתרון מוסדר בתקופת הביניים.

השר א. ששון: נניח שלא יהרסו את אבו סעוד במשך תקופה ארוכה?

השר ז. ורהפטיג: אז המצב יהיה כמו עכשיו. מיבנה זה מפלג את הכותל, הוא נמצא באמצע. זהו המצב. התקדמנו יפה = מאוד בעבודות של חשיפת

הכותל מצד ~~הצפון~~ צפון. לאחר שוועדת הבטיחות נתנה את השכמתה ואת התנאים הדרושים לביצוע העבודה מתחת למחכמה, התחלנו בהריסת המחיצות הפנימיות שסתמו את הגישה ומוציאים משם מאות אלפים קובים עפר. פעמיים כבר הוציאו בלילות. אני מקווה שתוך כמה שבועות כל השטח הזה ברובו יהיה נקי. (השר מ. קול: מדוע בלילות, מחשש עינא בישא?) גם מחמת זה וגם משום שצריכים להוציא את העפר הזה דרך רחבת הכותל, אין פתח מתאים לכך. מביאים את המשאיות עד לרחבת הכותל ומשם במריצות. את זה אפשר לעשות רק ב-10-11 בלילה.

התקדמנו במנהרות מתחת לבית שטראוס. (השר א. ששון: מעבר למחכמה אין שום דבר?) התקדמנו כ-10 מטרים מעבר למחכמה לכיוון רחוב השלשלת. התקדמנו כ-10 מטרים ונתקלנו בבורות מים. שאבנו את המים מהבורות הללו וייבשנו אותם. כך שאפשר עכשיו ללכת ברגל כל הדרך הזאת. התקדמנו במנהרה מתחת לבית שטראוס משני העברים, הן מצד קשת וילסון והן מהצד השני. המנהרה יותר עמוקה מכפי שחשבנו בהתחלה. שם תהיה דלת על יד המדרגות החדשות. שם יהיה עוד שער להכנס למנהרה. הדבר רצוי גם מטעמי בטיחות.

ביתר העבודות ברחבת הכותל מתקדמים בגמר של שלב א'. המעקה ששץ עשה בין המפלס העליון והתחתון ודאי ראוי. המעקה נעשה. המעקה השני בכניסה הראשית - גם כן הולך ונגמר. גמרנו את השירותים בכניסה לשער האשפות. (השר מ. קול: רק המחיצה נשארה). תקננו גם את המחיצה, היא הרבה יותר יפה. השירותים הציבוריים ליד המרפאה גמרנו וזה יימסר ~~לשירותים~~ לשירות הציבור תוך כמה ימים. תיקננו את הכניסה לבית הדין הרבני. יחד עם המשלחת הארכיאולוגית תיקננו את הכניסה דרך מגרש החנייה. עשינו בשביל המשלחת הארכיאולוגית כניסה נפרדת משם על יד שער האשפות, כדי שלא תהיה התנגשות בין שתי הרשויות הללו.

התקדמנו גם בתכניות אני מקווה שבקרוב נתחיל לעבוד בבית שטראוס. התכניות כבר אושרו. התכניות של מעבר מרחבת הכותל דרך בית שטראוס לרחוב השלשלת. אנו משפצים את הקומה העליונה, את החדרים שלמעלה, כדי לשכן שם ספריה ואוצר הכותל: מפות, ספרים, דוקומנטים, כל מה שטגע לכותל המערבי, באותן שלוש החדרים שהיו פעם דירת הרב אורנשטיין, שכתב את יומן הכותל, ששם תהיה גישה. גמרתי את הדו"ח על הפעולות וביקשתי את האדריכל שנברגר שהוא יהיה פה ויענה על השאלות.

מר ש. הלל: רציתי לומר לגבי המדרגות לשער המוגרבים. אני מביע משאלה שהובעה

בשעתה, שהעניין יובא כאן לאישור הוועדה, גם מבחינת הצורה וודאי מבחינת העיתוי. מובן שאני חושב שייווצר מצב לא נוח, אם תהיה תקופה שלא יהיו מדרגות. מפני שזה שינוי המצב מחדש. אני מביע משאלה שלפני שנגש לביצוע הריסה ומה שמעבר לזה, שבעוד מועד הדבר יובא לוועדה זו לשם אישור. השר מ. קול: אני רוצה להעיר מספר הערות. היתה החלטה להרוס את בנין אבו-סעוד

ולאחד את הכותל הצפוני והדרומי. בא אלינו שר החוץ ואמר: יש עצרת ואינו רוצה צרה בזמן העצרת. כולנו לא רצינו צרות בזמן העצרת ולכן דחינו. עכשיו עברה העצרת, ולי נראה שאם לא נהרוס בנין זה, אנו מנציחים את קיומו. במידה שיעמוד יותר יהיה יותר קשה להוריד אותו. העצרת עברה בשלום. ואני רואה צורך להזהיר את עצמנו, שאם בנין זה יעמוד - יהיה יותר קשה להוריד אותו בעתיד, מכיוון שנסייע לטפח את הטענה כאילו זה מקום קדוש. אין שום קדושה במקום הזה. ואם יש שם איזו זאוויה - נהרסו כל כל כך הרבה זאוויות שאין זה משנה. אני חושב שהיו בולעים את זה. מכיוון שבסופו של דבר איש לא יכול לומר, שהכותל המערבי לא צריך להופיע במלוא הדרו לעיני כל אלה שבאים לבקר אותו ואין הבית הזה צריך להפריע. אני מצדי חושב, שצריך להרוס את המבנה, למוטט אותו כדי שיתחיל להתמוטט. למוטט אותו מלמטה. אחר כך תבוא ועדה של העירייה שתקבע כי סכנה צפויה לאלה שבאים לשם ~~לשם~~ וצריך להוריד אותו לגמרי. צריך לעשות זאת בשני שלבים בחכמה. קודם כל מלמטה לעשות פעולה ואחר כך להביא ועדה. (השר א.ששון: לא יושבים אנשים בבית זה?) לא. ואם כן - יבואו ויגידו להם שסכנה לשבת שם, כי הבית עלול לנפול וסכנה צפויה לאלה הנמצאים בתוכו. ובגלל פיקוח נפש צריכים לפנות את האנשים משם. (ת'אל ש.גזית: מדוע להתחכם, אפשר פשוט להוריד אותו?) אין ספק שמחוך פיקוח נפש צריכים להוריד. צריכים משהו לעשות כדי למוטט את הבנין. ומה שנעשה זאת יותר מהר כן יהיה יותר טוב.

השר א.ששון: מה היתה ההחלטה?

השר מ.ביגין: אני חושב שצריכים קודם כל לקבוע מה היתה החלטתנו. החלטנו שבנין אבו-סעוד נתון להריסה ולהורדה, כדי שנוכל לחשוף את כל הכותל מהרחבה הקיימת עד הכותל הדרומי. (השר מ.קול: ובלי מחיצה.) העיתוי למלאכת הריסה זו - אני מזכיר ליו"ר את החלטתנו - העיתוי צריך להקבע עם שר החוץ. תוספת זו נקבעה בזמן שהיתה קיימת העצרת ובקשר עם העצרת. היו גם חברי ועדה שהעירו, שאם תעבור העצרת תהיה עצרת אחרת וצריכים להזדרז בזה. אם אשמיע דבר החרשמות מסויימת שאינו מדוייק, אבקש את היו"ר לתקן אותי. לי נראה שאחת הסיבות לדחיית הביצוע הזה קשורה בכניסה להר הבית דרך שער המוגרבים, עם הספיקות שהועלו אם אנו צריכים להקים שם מדרגות. אבקש לשמוע את האדריכל שנברגר, כדי לדעת מה הפתרון לבעיה זו. לדעתי אפשר למצוא פתרון. ההיסוסים בקיר לכך, שכאילו יוזמנו יהודים להכנס להר הבית, היסוסים אלה כנראה גרמו לדחיית הביצוע.

(השר מ.קול: שר הדתות חושש שמא יאשימו אותו יהודים, שעשו כניסה להר הבית ואחה שותף לדבר עבירה על ידי הכנת המדרגות. לכן אתה מחזיק בכנף

בגדו של שר החוץ כדי לדחות את הביצוע. (השר ז.ורהפטיג: אין שחר לזה, אבל מותר לך לחשוב כך.) אם השערתי לא נכונה - אשמח. אבל זה הרושם שלי. אני חושב שלא נוכל לתכנן דבר ראוי לשמו לבבי הכותל, שמחציתו מתחילה עם המחכמה ומסתיימת בכותל הדרומי, בלי הריסת בנין זה. זה בנין שמסכל את התכנית ומשפיל את כבודנו. ביהוד כשיש מקום ששארית הכותל נמוכה ומשתווה עם השטח. לדעתי צריך שם להעמיק, כמו שעשינו ברחבה הקיימת. כשנגיע לשם, יש שם די שטח. וכשנחשוף את הכותל אפשר יהיה להעביר את המאמצים לרחבה שתכוסה ולהעמיק את

את הרחבה הקיימת. לדעתי אפשר להעמיק. כי אין שום ספק, שהכותל הודות לרחבה הגדולה נתגמד בהשוואה למה שהיה קודם. הדרך היחידה שוב להעלות את גדולתו - זה על ידי העמקה. כל זה תלוי בחשיפה מוחלטת. כבר החלטנו על כך שלוש פעמים. ההחלטה האחרונה אומרת להוריד אותו. העיתוי עם שר החוץ. חלפה העצרת, היום

אנו כבר עומדים בינואר. יעברו עוד שני חדשים ויגידו, שעומדים לפני עצרת חדשה. אני הייתי מבקש, שגם השרים האחרים יביעו דעתם שתהיה המלצה של הוועה שהדבר יבוצע. כבר החלטנו פעם. העיתוי הוא באמת עדי הקיץ, מפני שבקיץ יגידו שאנו עומדים בפני עצרת חדשה. בחדשי מאי-יוני שוב יקימו צעקה. ויפה שעת אחת קודם.

אני חושש שלא צריכים לחפש אמצעים והתחכמויות. צריך להוריד את הבית הזה ולעשות את כל המלאכה, כדי להוציא את הכותל מתחתיו.

מר טדי קולק: הערה מאוד פרוזאית. מדובר על שני בתים. לא הרסנו כמה בתים. נמצאת בדירה אחת אשה, שמישהו באי-זהירות הבטיח לה דירה מול

דירה. ~~בהענף~~. זה עניין שהוא כשלעצמו דורש סכום גדול, אבל זה לא קובע. זה עניין של 60 אלף לירות אבל לא זה קובע. ליד זה יש חתם ורוצים חנות מול חנות ודירה מול דירה. זה מגיע לרבע מיליון לירות, אבל גם זה לא קובע.

אנו עד עכשיו מעסיקים אדם מיוחד, שמשרד הדקות קיבל אותו, לצורך זה. הגענו ל-900 נפשות שהוצאנו מהעיר העתיקה בזיל הזול, על ידי 2000 לירות לחדר. אנו צריכים להוציא עוד 2000 משפחות מהרחוב היהודי. הפינוי נמשך בקצב. אני מציע שלא להכניע לתביעה הזאת של שני התושבים ולתת לזה עוד שהות קצרה, כדי להוציא אותם בפחות כסף. כי אחרת - הלא אין כל סודות - הם לא יוותרו, העניין יעלה לנו במיליונים כלפי אלפיים הנפשות שאנו רוצים להוציא מהרובע היהודי, אם נכנע לתביעה הזאת של שני התושבים שם. כי אז כל אחד יבקש דירה מול דירה ואז באופן ממוצע נצטרך לשלם פי שמונה מאשר שילמנו עד עכשיו. זה שיקול שאתם צריכים לדעת, שהוא מחייב אתכם. קצב הפינוי ברובע היהודי יהיה יותר איטי, או שנצטרך לבוא ולבקש סכומים הרבה יותר גדולים מאשר עד עכשיו בשביל פעולה לא פחות מוצלחת מאשר בשכונת המוגרבים. זאת אתם צריכים לשקול. (השר ביגין:

כמה זמן בירור זה צריך להמשך?) אני יכול לתת תשובה תוך שבועיים-שלושה. מחלקת העליה פנתה אלינו ובקשה להשאיל להם את ברוכין, לשם ארגון העליה מדרום אמריקה. ברוכין היה האיש שטיפל בפינוי כל הזמן. יציאתו הביאה להאטת קצב הוצאת האנשים. הוא חזר לפני יומיים והביא 400 יהודים מאורוגוויי. (השר א. ששון: האם שטח זה לא מופקע?) מה זה שייך? יש שם אשה שגרה בארבעה חדרים יפים עם חדר אמבטיה ועוד. עד עכשיו נהגנו כך, שלא זרקנו אנשים בכוח המשטרה. זאת היתה המדיניות שעליה החלטתם. תנו לי אפשרות לבדוק את הדבר. לפני סוף השבוע יהיה לי דו"ח על כך.

השר י. ישיעיהו: אין ספק שצריכים את הבניין להוריד. השאלה היא שאלה עיתוי. עכשיו אנו שומעים על עיתוי כפול. שתי סיבות לחישוב הזמן, האחת של שר החוץ והאחת של ראש העיר, בנוגע להוצאת האנשים. אני חושש מהעיתוי

הזה, שהוא יכול להמשיך הרבה זמן. ואז יכולות להווצר נסיבות שעיתוי זה יקשה על הריסת הבניין. אנו צריכים בענין זה להיות מזורזים. יכול להיות שישארו כמה משפחות ברובע היהודי, שלאחר כמה חדשים יצאו, ואין פינויים דוחק. פה ענין בעל אופי מיוחד, שאם אין אתה הורס את הבנין - יכול להיות לך ענין מי יודע לכמה זמן. עד כמה שאני זוכר ההחלטה היא להרוס, רק להתחשב בעיתוי כפי ששר החוץ תבע אותו. לא שמענו עכשיו הודעה מפי נציג שר החוץ שאין הזמן כשר לכך, רק הגיש תזכורת שהענין מבחינת העיתוי נמצא בידי שר החוץ.

אני זוכר עוד דבר, שלא ניתנה חשובה ברורה עליו. אני לא רוצה לראות בזה דבר מכביד. אבל זאת שאלה שמן הראוי היה לתת עליה חשובה ברורה. זאת טענה של ד"ר בירם, שבנין זה יש לו משמעות ארכיאולוגית, ערך תרבותי. אם הטענה היא של נכס תרבותי - היא חלשה מאוד. ביקשתי שיזמינו את ד"ר בירם לוועדה, כדי שלא ישאר באיזה מקום מיסמך שהיתה טענה כזאת שלא האזינו לה. בהזדמנות של ~~ההחלטה~~ הישיבה הבאה אני מציע לשמוע הסברה מפי ד"ר בירם, כדי שנהיה חפשיים בהחלטתנו ששקלנו גם שיקול זה ומצאנו שלא כדאי לעכב הריסת בנין זה, לעומת החשיבות שנודעת לחשיפת הכותל המערבי ומתן דמות ראוייה למקום קדוש זה.

השר א. ששון: לי יש בקשה אחת. הייתי רוצה שנשמע את ההחלטות.

ד"ר ניר: ההחלטה האחרונה שלמעשה קובעת - אומרת מה שהדגיש השר ביגין.

(ד"ר ניר קורא את נוסח ההחלטה)

זאת החלטה שצורפה לפרוטוקול הממשלה בספטמבר 1968.

השר א. ששון: זאת ההחלטה שאנו כפופים לה. חייבים להטיל על שר הדתות להביא

לנו עד לישיבה הבאה סיכום בינו ובין שר החוץ.

השר ביגין: ספטמבר פירושו התחלת ישיבת האו"ם.

השר ז. וררהפטיג: אני רוצה למסור הודעה אחת. היה לי מו"מ עם שר החוץ

בעל-פה ובכתב. קיבלתי ממשרד החוץ מכתב, שלאחר שסיירו

אנשי משרד החוץ במקום יחד עם אנשי משרד הדתות - תחילה, כידוע, עיכבו גם

הריסת יתר המבנים - לאחר הסיור הם כתבו לנו, שהם מסכימים שאפשר להרוס את

יתר המבנים ובלבד שלא לנגוע במבנה של אבו-סעוד. יש לנו ענין זה בכתב. אני

אביא מכתב זה לישיבה הבאה. עד לישיבה הבאה אשתדל לבוא בדברים עם משרד החוץ.

אבקש את מר הלל למסור על-מהלך דיון זה לשר החוץ, כדי לשמוע את דעתו. עד

לישיבה הבאה יהיה לנו דו"ח של מר קולק בענין הפינוי. כל ההריסות שנעשו עד עכשיו, נעשו מתוך הסכמה עם הדיירים. בקשר עם מיבנה אחד היה לנו הסכם משונה.

הדייר שהיה שם ביקש שלא לגמור אתו על קבלת הכסף לפני ההריסה אלא לאחר

ההריסה, מתוך פחד שמא יראו בזה הסכמה מצדו לצאת. מה שאין כן לאחר ההריסה,

שזה ייראה כאילו כפו עליו את היציאה. הוא אמר: תהרסו תחילה, אבל תקיימו

אחר כך את הבטחתם בדבר הכסף. ביקשתי לקיים את הבטחה גם לאחר מכן. כיצד

ננהג עם הדיירים כאן? נשמע את הדו"ח של מר קולק. נקבל את הדו"ח של שר החוץ,

נכין סיכום ההחלטות ואז - בישיבה הבאה אולי נוכל לסכם סופית. (מר הלל: יש גם להכין את ההצעות האלטרנטיביות לכניסה לשער המוגרבים). פעם הראינו את התכניות לשר הבטחון והוא ביקש שתהיינה הצעות קונקרטיות יותר.

מר י. ישיעהו: גם הצעות שאינן קונקרטיות הייתי רוצה לשמוע אותן בישיבה הבאה.

ואולי אפשר לעמוד מוע אותן היום?

השר ז. ורהפטיג: אם יש הצעה להזמין את ד"ר בירם לישיבה הבאה - נזמין אותו.

האדריכל שנברגר: אני מודה על ההזדמנות להשלים את הדו"ח שנחתה בכתב על ועדת

הבטיחות. הוועדה פעלה בקשר לבנינים לפני אבו-סעוד והמחכמה. הוועדה נהנתה משיחוף פעולה מלא מכל נציגי המשרדים בתוך הוועדה ומחוץ לוועדה.

שיחוף פעולה מלא עם משרד הבטחון, עם העירייה ועם המשלחת הארכיאולוגית. בעקב

שיחוף פעולה זה יכולנו להתקדם יפה בכל דבר שהיה קשור בפעולות בטחון גרידא

ופעולות מסונפות. כתוצאה מכך הועדה יכלה לבדוק: א) מצב הבטיחות בהתאם לדוחות של

הטכניון, ב) לארגן את הפעולות הדרושות מתוך הקפדה על יציבות המבנים וקיום

המבנים, וכן למצוא דרכים ולפקח באופן מתמיד על ביצוע העבודות באמצעות מהנדסים

שנחמנו למטרה זו. רצוני להשלים את דברי שר הדתות בקשר לפרטים טכניים

שמעניינים כשהם לעצמם, ואחר כך אני רוצה לענות בקשר למדרגות ולתכנון על יד שער

המוגרבים.

הדברים פשוטים. יש שלושה אזורים. אזור דרומי של חפירות פרופ' מזר.

(מר שנברגר נעזר במפה ובתרשימים)

הפינה הדרומית מערבית. כאן נתבקשו שלושה פרופיסורים של הטכניון לבדוק את המצב.

הם בדקו במשותף ומסרו דו"ח ותיקנו אותו בינתיים. הם בעצמם קבלו עליהם לעבד

תכנית מפורטת של תמוכות. התכנית המפורטת הועברה לשלושה קבלנים למתן הצעה.

קבלנו הצעות, ואנו נוכל היום לאור הצעות אלה, שנפתחו על ידי ועדת המכרזים

המצומצמת, למסור את העבודה לאחד הקבלנים. העניין באופן קונקרטי הוא, שיהיו

שלושה בלוקים של ביטון, שהם בין המבנה הערבי הגדול שיש במקום הזה ובין החומה,

שהם חומים האחד כלפי השני את חומת הר הבית כלפי גוש העפר. כאן בנין עתיק

יומין, שהוא מאבני הכותל למטה. מכיוון שהמטרה הייתה גם בתכנון לא להבליט

תמיכות ושום מבנים כלפי חוץ, מנצלים תעלה שהיא קיימת באזור והתמיכות יהיו בתוך

התעלה, בלי שיובלטו החוצה. הכל מתוך הנחיות הטכניון. בקשר לעובי הקיר של הר

הבית (שמניחים אותו לבדיקות נוספות) ומתוך הנחיות מסויימות שהטכניון הגיע אליהן

בלי בדיקה מסויימת, מניחים את התמיכות הללו. בלוק הביטון הוא בתוך החפירה עצמה.

נוקטים אמצעים שזה לא יגע ישיר באבני הכותל. לשם כך נעשה בידוד בין הכותל ובין

התמיכות, עד שתהיינה בדיקות יותר מדוייקות ונוכל לוותר על כל העניין. הדבר

מותנה בתנאים מיוחדים של ביצוע, שפורטו על ידי הטכניון.

הדבר הזה נמצא בשלב של מסירת עבודה היום או מחר.

האזור השני, מה שמסומן פה באדום - זה היה בית הכסא והמבנה ששר הדתות

דיבר עליו. כאן העבודה נמשכת על ידי המשלחת הארכיאולוגית. מסירים את כל העפר עד לבנין אבו סעוד (מינוס 10), המשך ניקוי אותו שטח. יחד עם זה אנו מתחת למבנים של אבו-סעוד, היות ואנו מנקים מסביב לבתים ומתחת לבתים, זה משולב עם עיקוב תמידי אחרי יציבות המבנים. יחד עם זה עד לשער ברקלי אנו בודקים ומצלמים, כדי לבדוק אם זה נכס תרבותי או לא. אנו עושים חכנית ומצלמים. מי שיקבע שזה נכס תרבותי, יוכל על יסוד הנתונים הללו לבדוק. לעשה הפעולה נמשכת. הכוונה לנקות את החלק התחתון של הבתים הללו, שהם מאותה תקופה של החלק התחתון של המחכמה, תקופת הצלבנים: אולם די רציני וארוך מתחת לבנין של אבו סעוד, ומתחתיו מתגלים אבני הכותל * כמו מתחת למחכמה. פעולה זו רצינית מאוד. הפעולה נעשית על ידי המשלחת והפיקוח על ידי ועדת הבטיחות, עם הכנת קווי חשמל ועוד. (השר מ. קול: אבו סעוד נשען על הכותל? האם יש שם כותל לאחר

שייחרס, או שיש שם חורים?) הפרינציפ של הדברים הוא, שמה שיותר עתיק נשען על הכותל, ומה שיותר צעיר - נשען על הכותל ולא חלק ממנו. המבנים העליונים ברגע שמסירים אותם יש חורים וחלקים כמו החומה. אנו עוד לא נוכל לדעת מה יקרה.

מכאן אני רוצה לקפוץ אל בעית המדרגות. פה יש בעיה של צבת בצבת. ברור שהחלטה היא שאין להרוס את הבתים בלי אלטרנטיבה של כניסה. אבל אי אפשר לתכנן את הכניסה בצורה רצינית בלי שיודעים מה מאחורי הבתים הללו. יתכן שאותה עליה יכולה להיות בצמוד לכותל או כנצב לכותל. היא צריכה להיות דבר שלא מכער. יתכן שהיא דבר זמני, כדי שלא להקדים פתרונות סופיים. על כן תלוי פתרון המדרגות, שנחבקשתי להכין במקום הזה, בדברים שהם תוצאה של מדידות וחלק של הריסות, כדי שלא להציע פתרון בגלי שאינו תואם למקום. באופן תיאורטי יכול להיות גשר מכאן לכאן, אבל הדבר אינו הולם את המציאות. לכן אי אפשר לתכנן בדיוק. אפשר לרכז מחשבות ולאלטרנטיבות שונות. אני אוכל תוך חודש להציע מספר אלטרנטיבות הקשורות בלימוד החומר. (השר י. ישעיהו: גם אם ההריסה לא תצא אל הפועל.) אנו עושים את הבטחות והצילומים גם עכשיו. לכן גם בלי הריסה נוכל להגיש הצעות. תא'ל ש. גזית: האם יש אימפרוביזציה עד שנקבע משהו של קבע?

האדריכל שנברגר: הכוונה היא ברורה, שלא יהיה יום אחד בלי כניסה לשער. (תא'ל ש. גזית: אחרת אתם מנתקים את צה'ל). מר יציב, בא-כוח צה'ל מאוד פעיל בוועדה.

האזור השלישי הוא אזור המחכמה. כאן הפעולות היו מסובכות. לא יכולנו לקבוע דבר בלי מדידות למעלה. ולמעלה הערבים לא נתנו. היות ובקשו עזרה בקווי ניקוז וביוב, התקשרתי עם מהנדסי הווקף. אנו מכינים יחד עבודות אלה. הודות לכך יכולנו למדוד את כל שטח המחכמה והגענו למדידות מדויקות בכל המישורים. עקב המדידות יכולנו לזהות כל מקום מה קורה למטה ממנו ומה אפשר להרוס. לאור המדידות האלה יכולה הוועדה להדריך את אנשי הביצוע. כאן קו הכותל. כאן מבנה המחכמה. יכולנו להרוס תקרות פנימיות. באחד

הביקורים הקודמים עם כבוד השרים הסברתי, שיש מבנה פנימי שאפשר להרוס אותו וכל היתר נשאר על חילו. למעשה עשינו כך, הרסנו חלק זה. היו בעיות טכניות להוציא כמות עצומה של לכלוך. פתרנו את השאלה על ידי עבודת לילה. המבנה עומד על עמודים ולא על תקרות. (השר י. ישעיהו: זה מעל לחדר שנקבע לבית כנסת?) זה היה חדר שנקבע למקום תפילה בזמן הגשמים. הוא לא קיים כאן. במקום זה נמצא אולם של 10 מטרים עד לקשת האורגינלית. היו קשיים טכניים להוציא את העלר. עשינו זאת בטרקים גדולים. כדי שלא ייפגע שום דבר העבודה נעשתה בלילה, ובחשך רב על ידי הפועלים. (השר ורהפטיג: גם על ידי קבוצת מתנדבים). אנו ממשיכים את הפעולה בכל פינה ופינה. היום זחלנו דרך המנהרות. יש אפשרות לגשת באופן ישיר.

הירוק על התרשים מראה כיוון מסויים שלא יכולנו לנגוע בו, היות ולמעלה יש מבנים שסמוכים על מבנה זה. אי אפשר לפתוח פה בפעולה רצינית. הנקודות האלה דורשות תמיכה רצינית מלמטה בחדרים התת-קרקעיים שנמצאים פה. השאיפה היא לפתוח פה ולפתוח פה. הפתיחה היא המשך התעלה כשנכנסים כאן לבית שטראוס. פעלנו בניקוי לצד זה ולצד זה. פה יש פעולה מסובכה שנצטרך לתמוך מלמטה.

התוצאה של הפעולה הראשונית נותנת אינפורמציה מסובכת על הקו האפשרי פה. זה אזור קשת וילסון. מצאנו כניסה של שער השלשלת. עמוד אחד של שער השלשלת עומד בדיוק על ~~הקשת~~ קשת וילסון. נחברר לנו שהיו פה שלוש תקופות. התקופה של קשת וילסון שבאה אחרי תקופת החומה החשמונאית.

^{התקופה} השנייה, מבנה זה שמעבר צר היה מפריד ביניהם, וזה הקו של המנהרה - עוד פעם מרחק צר בין המבנה השני שהוא חלקה התחתון של המחכמה כאן. התמונה המצטיירת היא כך: ^{בתקופה} אחת קשת, ^{התקופה} בשנייה - בנין יותר קטן ובתקופה השלישית - בית. אחר כך כשהמרחקים הפריעו - סתרו את המבנים. בדיקות נוספות בשטח זה ובשטח זה יאשרו את הפרינציפ.

למה שואפים? שנוכל להכנס מתחת לבית שטראוס ובמקום נוסף מערבה ממנו, כדי להכנס למנהרה ולבקר בקשת וילסון; ליצור שתיים-שלוש כניסות ~~אלה~~ ויצא אות הנה; לנקות שטח זה כדי ליצור שטח מקורה ליד הכותל לשימוש לתפילה ליד המחכמה, למחסה מגשם ומשמש. נדמה לי שמקום זה יתאים. (השר מ. קול: הגעתם למסקנה שאין צורך בסמוכות). נקודה זו היתה ~~הנקודה~~ בבדיקה נוספת. הבוקר היה לי קשר טלפוני עם פרופ' אדלמן מהטכניון. הוא אישר את ההצעות של המהנדסים שהזמננו אותן. דהיינו, שהחלק העליון של המחכמה לא מסוכן, לא מראה שום סדקים, מלבד מה שאנו צריכים באופן חיצוני לסתום ~~בוחלא~~ של התחתון דורשת עיגון. אם לא נעגן אותו - נסכן את החלק העליון. ההצעה היא לא לעשות זאת על ידי פעולה של תמיכה מבפנים, אלא על ידי עוגנים שקושרים את הקירות אחד עם השני. היתה הצעה אלטרנטיבית על ידי מבנה חיצוני לפני המחכמה, שמאוד לא רצינו לעשות, מכיוון שזה משנה את כל הצורה.

הדבר הוא בשלב שנוכל לפרט את הצעדים הטכניים. אחר כך צריכה להתקיים פגישה עם מהנדסי הווקף, כדי שהפינויים (?) יצאו לפועל. בשעת פעולת הניקוי עשיתי בלילה צילומים של הקמרונים שיש למטה. יש כאן כמה גבוהים - מינוס 4, מינוס 8. יש כאן חלקים שבאופן ~~המבנה~~ ברור אפשר ~~לראות~~ להבחין תקופות שונות, או קשתות שלא נבנו בהתאמה, מתוך ראייה של תקופות שונות של מבנים. (מר קולק: באיזה מאות?) זאת לא אוכל להגיד ~~לפי~~ עכשיו. במשך הזמן אולי אוכל לקבוע. עוד מלה אחרונה בקשר למעבר על יד בית שטראוס. תכננו מדרגות ומעבר על יד בית שטראוס עד לרחוב השלשלת. לא יכולים לבצע זאת, מכיוון שהבית לא פונה. זה קשור עם פעולות שהזכיר ראש העיריה, הטקטיקה של הפינוי. יש פה שמונה משפחות, שהן בחור ראשון לצאת. הדבר דרוש כדי שנוכל לפרוץ בין בית שטראוס והמחכמה. יש לנו מדידות מדויקות על כל השטח הזה, אבל אנו לא רוצים על ידי פעולה זו להפריע. הטקטיקה של הפינויים מעכבת את המשך העבודה. כאן דבר אחד קשור בשני והזהירות היא כאן גורם חשוב מאוד.

השר ז. ורהפטיג: כבר יש לנו סיכום עד לישיבה הבאה, מה עלינו לעשות בקשר עם בנין אבו סעוד. אולי נכלול בסיכום, שמאשרים את דו"ח הבטיחות וכל

התכניות ומקבלים את הדברים לתשומת לב.

השר מ. קול: לא שמענו פירוט. בישיבה הבאה נאשר זאת.

השר מ. ביגין: תומך בדעתו של השר קול.

השר י. ישעיהו: עלינו לקבל את החומר לקריאה.

השר מ. ביגין: לפחות לאפשר את ההנחה שקראנו.

השר ז. ורהפטיג: תקחו בחשבון שמשפצים את בית שטראוס לספריה.

השר י. ישעיהו: אולי עוד יהיה צורך להעביר לשם את בית הדין.

השר ז. ורהפטיג: יש שם שני חדרים. האולם הזה איננו גדול. בשביל ספריה זה

מתאים. אלה שלושה חדרים קטנים. הרסנו קיר אחד כדי לקבל חדר

יותר גדול וחדר אחד בשביל ספריה. סיימנו את הדיון בסעיף א-ב-ג. על כל יתר הדברים בישיבה הבאה. (השר מ. קול: מה יהיה בספריית הכותל?) הכוונה היא לאסוף

כל מה שנכתב על הכותל בספרים ובתעודות. האידאיה באה מישיבת הכותל. במקום

לעשות זאת בישיבת הכותל, שזה לא על יד הכותל, הצענו להם לעשות זאת על יד

הכותל, שזה יהיה ציבורי ופתוח. זה טוב מאד, שוועדת הבטיחות ממשיכה לעבוד

ומלווה את העבודות בלי שום הפסק. את זה אפשר לרשום. בסעיף שלוש רצוני לבקש אתכם

שני דברים פרטיים סדרי תפילה - אבקש לחכות עד לבואו של שר המשפטים.

(השר מ. קול: תבטיח לי שזה יהיה סעיף ראשון בישיבה הבאה).

מ ח ל י ט י ם , בהמשך להחלטה של הוועדה מיום ח' באלול תשכ"ח
(1.9.68) וההחלטה מיום כ"ח בתשרי תשכ"ט
-(20.10.68):

- (1) לדחות ביצוע ההחלטה בענין הריסת בנין
אבו סעוד לישיבה הבאה של הוועדה, על-
מנת לאפשר לראש העיר לבדוק את הבעיות
הקשורות בפינוי דייריו, ותוך פרק-זמן
זה גם לקבל את חוות-דעתו של משרד החוץ.
- (2) לישיבה הבאה של הוועדה, כאמור בסעיף 1,
יוזמן מנהל אגף העתיקות במשרד החינוך
והתרבות, הד"ר א. בירן, וכן תוגש הצעת
אדריכלים לגבי צורת המעבר דרך שער
המוגרבים, לאחר הריסת בנין אבו סעוד.

./.

המזכרות מאבני רחבת הכותל:

השר ז. ורהפטיג: שאלת חכם, אף על פי שזה לא שייך לי ולא לוועדה, בכל זאת אבקש אתכם לשמוע דבר טריוויאלי קטן. אני לא רוצה לעשות זאת על דעת

עצמי, לא לחיוב ולא לשלילה. (השר מ. ביגין: מתי תהיה הישיבה הבאה?) אבקש את מר ניר לחפש דרך שזה לא יהיה ביום א', כדי שנוכל ללשבת שעתיים-שלוש. השר ישעיהו: תוך שבועיים.

השר ז. ורהפטיג: תוך כדי שבועיים יהיה החומר. השבוע אפנה לד"ר ניר לחפש זמן לישיבה. תסלחו לי, רבותי, זה דבר מאוד טריוויאלי. לפני מספר חדשים הופיעה ידיעה, שמוכרים אבני מזכרת מהכותל, באישורו של ד"ר כהנא. מה חלקו של ד"ר כהנא בדבר זה? - בשעה שהרסו את שכונת המוגרבים, הלכו שני אנשים - ד"ר כהנא ואיש המשקם (ארגון של זקנים), הם היו שם והם אספו את אבני הרצפה שעל יד רחבת הכותל, הריצו שבעה לפני 100 שנה על ידי היהודים. הם אספו את האבנים האלה והעלו אותם אל הר ציון והתחילו לעשות מהן אבני זכרון. לכאורה, לעשות אבני זכרון יכול כל אחד, ואין חוק במדינה שמגן על זה. לא היה לי ענין להתערב ש במה שעשה המשקם בשיתוף עם עוד חברה או שתי חברות. אבל ד"ר כהנא נתן להם אישור, שהאבן הזאת היא מאבני רצפת הכותל. על זה פניתי לד"ר כהנא וביקשתי אותו שלא לעשות זאת. הוא הפסיק ולא עשה זאת. אז פנו אלי מהמשקם. יש שם זקנים שעושים את המלאכה. לוצים עלי, מדוע עלי לאסור על ד"ר כהנא לתת את האישור. אמרתי: אין לי שום התערבות בענין מזכרות, אבל אישור זה אני לא יכול לתת. הם עשו אלפי פריטים ומעכבים את ההפצה. בלי אישור הם לא יכולים לומר שזה מאבני הכותל. הם אומרים שזה מהאבנים של רחבת הכותל. ויש להם כוונה למכור כל פריט בלירה לירה-וחצי. (השר מ. קול: אני רק נגד האישור).

השר מ. קול: אדוני שר הדתות, אם יהודים רוצים להתפרנס מרחבת הכותל ומאבני הכותל - אני נגד זה שיהיה אישור רשמי ממשרד הדתות, שאלו הן אבנים מרחבת הכותל. ממשלת ישראל לא עוסקת באישורים כאלה וזה לא תפקידה. אני לא חושב שזה יאה לממשלת ישראל לעשות את הדבר. אם הם מפרסמים זאת - תבוא עליהם ברכה. (השר ורהפטיג: הם רוצים את האישור מד"ר כהנא, שזה ועדת הר-ציון).

מר א. ששון: האם יש הגבלה? נניח שמוציאים אלף-אלפים ובוזה גומרים, או שימשיכו בזה. אם ימשיכו לעולם ועד להוציא דברים כאלה - עם ישראל מונה מיליונים. (ב) הייתי רוצה לשאול: מה שעשו בזמנו הנוצרים, שמונסינור חכים היה ממלא בקבוקים ממי הירדן ונותן תעודות, האם זה היה רשמי? (השר ורהפטיג: הוא נתן ולא מנענו ממנו.) השאלה היא - איך אנו יכולים למנוע.

השר י. ישעיהו: מה הסטטוס של ועדת הר-ציון מבחינת משרד הדתות?

השר ז. ורהפטיג: מנהל משרד הדתות הוא יו"ר הוועדה. זאת אגודה.

השר מ. קול: האם אין ~~למנהל~~ מעמד רשמי?

השר ורהפטיג: שום מעמד רשמי.

השר י. ישעיהו: האם האישור של ועדת הר-ציון ניתן לאבנים מרחבת הכותל?

מר ט. קולק: זאת שאלה. כשזה נמכר היה הרושם שזה מהכותל עצמו.

השר ז. ורהפטיג: אפשר לכתוב שזה מאבנים שברחבת הכותל.

ת"א ל. ש. גזית: הצילום שמתחת יש בו משום הטעיה.

השר י. ישעיהו: אם לא כן יגידו שאנו מפרקים את הכותל וסוחרים באבנים. וזה

יהיה מוגדר ומוגבל.

מר ט. קולק: שזה יהיה כתוב בתוך זה, כי אחרת יספרו סיפורים על יסוד המזכרות.

כשם שמכניסים את הצילום לתוך המזכרת, כך אפשר להכניס כתובת

שזה מאבני הרחבה.

השר מ. ח. שפירא: אני רוצה להחמיר בזה, ואפילו אם יהיה כתוב כאן שזה מרחבת

הכותל. כל יהודי וכל עתונאי יבוא לכלל טעות שזה מאבני הכותל.

צריכים להיות זהירים בזה. יבואו ויגידו: תראו מה הם עושים. לוקחים מקום קדוש

ומפוצצים אותו לאבנים קטנות. הליצנים יגידו: במשך דור תיפסרו מהמסרד הזה

של הכותל. אם יהודים רוצים פרנסה - מי שרוצה לראות את הכותל בצורה כזאת

יקנה. מי שלא רוצה לקנות - אפילו אם יגידו לו שזאת אבן מהכותל, לא יקנה.

האחרים לא ישימו לב. משום כך אפשר להם, לדעתי, לכתוב דבר אחד: זה הכותל

המערבי, אבל לא מאבני הכותל. או מזכרת מירושלים בלי אבן. (תא'ל ש. גזית)

(תא'ל ש. גזית: אפילו בסדר היום כתוב: מפעל מזכרות מאבני הכותל). אני

אומר: צריכים להיות זהירים.

השר מ. קול: היה שידור בקול-ישראל, שדיבר על הדבר הזה בצורה כזאת כפי ששר

הפנים העיר על כך. אני נגד זה שמנהל משרד הדתות של ממשלת

ישראל, שהוא מייצג את הממשלה, שהוא יתן אישורים על דברים כאלה. זה לא

תפקידו. אם יהודים רוצים לעשות מזכרת מירושלים, או מאבני ירושלים, עם

התמונה של הכותל בלי אישור - איש לא יכול להתנגד לזה. אני נגד זה שמשרד

הדתות או מנהל משרד הדתות יתנו יד לכך. ינצלו זאת נגדנו בכל העולם. יגידו:

יהודים אלה סוחרים במקום הכי קדוש שיש להם.

מר ט. קולק: יש חוק שנתקבל בכנסת, שאי אפשר להשתמש בשם ירושלים למטרה

מסחרית בלא אישור. צריכים לבדוק דבר זה.

השר א. ששון: יעשו מזכרות בלי אבן, כפי שמציע שר הפנים.

השר מ. ח. שפירא: בעיקר שתהיה מזכרת בלי הכותל.

השר י. ישעיהו: או שמותר או שאסור. אם מותר - צריך הדבר להיות מוגבל,

שהיה כתוב בעברית ובאנגלית: מאבנים שנמצאו ברחבת הכותל.

(מר הלל: "מאבני ירושלים". מי בדק היכן נמצאו האבנים?) בכל אופן - הגבלה.

"אבנים מסביבות הכותל". (השר מ. קול: אני נגד הזכרת הכותל. מאבני ירושלים).

מר הלל: יש בכל זאת חוק, שאפילו מי שמייצר שוקולד כותב מה שהמוצר מכיל ויש על זה בקורת. אפילו אם אין אישור של מנהל משרד הדתות, כל אחד חייב להניח שמה שכחוב כאן נכון. אף אחד מאתנו אינו יכול לומר שאבן זו נמצאה על יד רחבת הכותל, או שהיתה במכוניות שבאו לאסוף את עפר הכותל. כל אחד יכול לרמות את הציבור. יש לנו מידת בקורת, באותה מידה שבדקים את טבלת השוקולד. הדבר היחידי שאפשר בדוחק רב להסכים לו, שזאת אבן מאבני ירושלים. כל הזכרה של שם הכותל באה להטעות את הציבור. נוסף לנימוקים הכבדים ששר הפנים ציין אותם, אני חושב שיש כאן הטעיית הציבור בלא שום צורך. מאוד הייתי רוצה לעזור לציבור זה, אבל לא על ידי הטעיית הבריות.

השר ז. ורהפטיג: דעת הוועדה - עד כמה שכוח השפעתה מגיע - לא לתת לאיש משרד הדתות לתת את אישורו.

השר א. ששון: הבעיה היא אם אנו יכולים למנוע זאת.

השר ז. ורהפטיג: אני יכול רק לדאוג שאיש משרד הדתות לא יתן את הסכמתו.

השר מ. קול: אסור להשתמש בכותל המערבי למסחר.

השר א. ששון: הוועדה צריכה להחליט, שדבר כזה מטעה את הציבור וצריך למנוע אותו.

השר ז. ורהפטיג: אני יכול לבדוק אם יש חוק המונע זאת. מסופקני. מוכרים כל מיני גלויות.

השר מ. ח. שפירא: זה לא נובע במשרד הדתות. יש מישהו במשרד מסחר ותעשייה. הם יבדקו

את העניין אם הוא בסדר.

השר ז. ורהפטיג: אני בכל אופן לא אתן רשיון.

מ ח ל י ט י ם
לא להרשות לעובדי משרד הדתות להוציא אישורים
כי האבנים במזכרות של הכותל המערבי הן מאבני
הכותל או מרחבת הכותל.

הישיבה ננעלה

=====